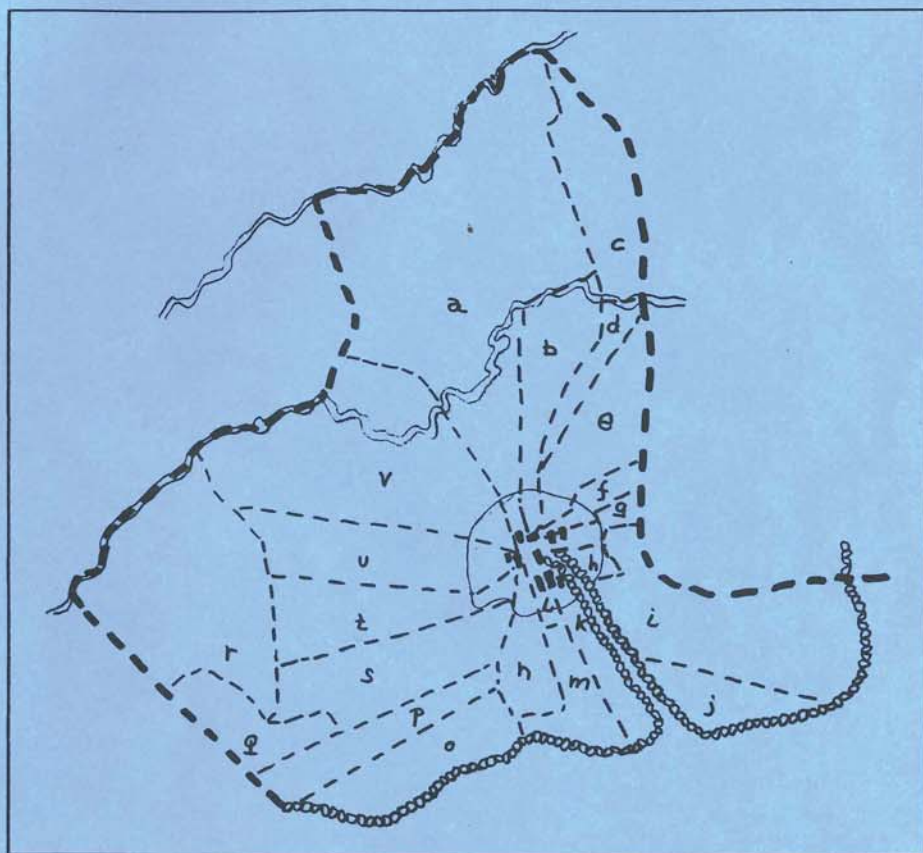

UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN I TIDSPERIODEN 1821-1858

av
Leif Lauvås

Hovedoppgave i eiedomsutforming. Institutt for planfag og
rettslære, Norges Landbrukshøgskole. As-NLH, 1993.

Norges Landbrukshøgskole

24. Mai 1993

UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN I TIDSPERIODEN 1821-1858

av
Leif Lauvås

Hovedoppgave i eideomsutforming. Institutt for planfag og rettslære, Norges Landbrukshøgskole. As-NLH, 1993.

NORGES LANDBRUKSHØGSKOLE
INSTITUTT FOR PLANFAG OG RETTSLÆRE
AREALPLANLEGGING * EIENDOMSUTFORMING * JORDSKIFTE

POSTBOKS 5029, 1432 ÅS * TLF 64 - 94 83 70 * TELEFAX 64 - 94 83 90

HOVEDOPPGAVE

TITTEL UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN I TIDSPERIODEN 1821-1858	IDENTIFIKASJON/DATERING
FORFATTER(E) LEIF LAUVAS	
RESYRÅK PÅ NORSE Oppgaven belyser omfang, utførelse, årsak og virkning av utskiftninger på Jæren i tidsrommet 1821-1858, d.v.s. etter loven av 1821. Videre sammenligner jeg omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland.	
ENGLISH ABSTRACT This thesis describes and analysis implementation, causes, consequences and the proportion of land consolidated at Jæren during the period 1821-1858, i.e. after the law of 1821. Further on I compare Jæren with Hordaland concerning the proportions of land consolidated.	
4 NORDORD PÅ NORSE Utskiftning Historie	4 KEYWORDS IN ENGLISH Land Consolidation History

Bibliografisk referanse i kortlegende tekst:
OPPGAVEN, FORGAVEN. Trykkår. Vittel. Utgiver. Utgiversted. Antall sider. Evt. ISBN-nr.

LAUVAS, LEIF. 1993. UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN I TIDSPERIODEN 1821-1858. Institutt for planfag og rettslære
BLU, Ås-BLU, 150 sider.

SAMMENDRAG

EMNESOMRÅDE

Oppgaven belyser omfang, utførelse, årsak og virkning av utskiftninger på Jæren etter loven av 1821. Arbeidet med en spesiell utskiftningslov tok til alt på slutten av 1700-tallet. Styresmaktene ønsket med den å gjøre slutt på den "skadelige" teigblandingen og fellesskapet.

PROBLEMSTILLINGER

Jeg tar opp fire grunnleggende problemstillinger ut fra emnesområdet.

- (1) Kartlegging av omfanget.
- (2) Utførelsen av "en typisk utskiftning".
- (3) Årsak og virkning av utskiftningene.
- (4) Sammenligning av omfanget med Hordaland.

RESULTAT

Ut fra problemstillingene fant jeg følgende resultat.

Når det gjelder omfanget så fant jeg dette til å være 47% for Jæren samlet.¹ 47% av gardene hadde altså blitt utskiftet i tiden 1821-1858. Vi finner klare geografiske forskjeller. Det sentrale Låg-Jæren ligger høyest, på omkring 70%. Høg-Jæren og Jæren fjellbygd ligger på omtrent 30%. Årsaken til det ligger i første rekke på naturvilkårene, og derav hvor komplisert eiendomsstrukturen og behovet for utskiftning var.

Hovedvekten av utskiftningene ble utført i løpet av lovens tidligste virkeår (1821-1840).

Når det gjelder utførelsen så har omtrent samtlige utskiftninger vært minnelige. De bygget ofte på avtale eller forlik. Men vi finner også offentlige utskiftninger.

¹ Omfanget kan i ettertid ikke bestemmes eksakt. Om begrensninger se kapittel 4.

Utskiftningsmennene som utførte arbeidet hadde lært seg faget ved egen erfaring. Resultatet kan beskrives ved viftesystemet. Ofte ble innmarken utskiftet først, og siden utmarken. Utflytting ble ikke påbydd.

Når det gjelder årsak og virkning har jeg tatt for meg Randaberg kommune. Det viser seg her at årsak og virkning ikke alltid faller sammen i tid. Spesielt ikke med tanke på langsiktige virkninger for jordbruket. Ett annet framtrødende trekk er de mange bruksdelingene som følgte utskiftningene.

Når det gjelder sammenligningen av omfanget med Hordaland så viste det seg at omfanget var omtrent likt. Henholdsvis 47% for Jæren og 42% for Hordaland. Sammenligner vi med bare Flat-Jæren derimot, finner vi at denne delen av Jæren hadde høyere omfang enn Hordaland. Men også innen Hordaland er det geografiske forskjeller.

KONKLUSJON

Hvilke konklusjoner kan vi trekke ut av dette? Vi kan slå fast at store deler av Jæren ble utskiftet i perioden 1821-1858. Og ser vi isolert på Låg-Jæren kan vi si at omtrent alle gardar ble utskiftet. Utskiftningene ordnet opp i den vanskelige eiendomsstrukturen og la forholdene til rette for den ekspansjon som landbruket på Jæren fikk utover 1800-tallet. De la også forholdene til rette for ytterligere bruksdeling, som den økende befolkningsmengde medførte behov for.

Utskiftningene grunnet i ett reelt ønske fra oppsitterene på garden om å ordne opp i eiendomsforholdene. Det var altså ikke press utenfra og trussel om "ekstrasjatt"² som fremmet arbeidet. Og utskiftningene var hensiktsmessige ut fra de krav som kan stilles. Senere skulle den manglende utflyttingen og de senere bruksdelinger igjen medføre behov for utskiftning.

² Lovens §6 inneholdt en bestemmelse om forhøyelse av skatten for de gardar som ikke ble utskiftet i løpet av 8 år.

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG.....	s. 1
INNHALDSFORTEGNELSE.....	s. 3
TABELLOVERSIKT.....	s. 6
FIGUROVERSIKT.....	s. 7
FORORD.....	s. 8
1. INNLEDNING.....	s. 10
1.1 OPPGAVEN (Emnesområde, problemstilling, struktur og målsetting).....	s. 10
1.1.1 Emnesområde.....	s. 10
1.1.2 Problemstilling.....	s. 11
1.1.3 Oppbygging av oppgaven.....	s. 12
1.1.4 Målsetting.....	s. 13
1.2 AVGRENSNING (Saklig, tidsmessig og geogra- fisk).....	s. 15
1.3 KILDER OG LITTERATUR.....	s. 16
2. GENERELT OM JÆREN.....	s. 18
2.1 GENERELT (Naturvilkår, befolkning og admin- istrativ inndeling).....	s. 18
2.1.1 Geografisk beskrivelse (Naturvilkår). s. 18	
2.1.2 Administrativ inndeling.....	s. 21
2.1.3 Befolkningsutvikling.....	s. 23
2.2 EIENDOMSFORHOLD.....	s. 25
2.2.1 "Den Jørske gard" (De enkelte element i gardsstrukturen; tun, innmark, utmark m.m.).....	s. 26
2.2.2 Eiendomsforhold forøvrig (Overgangen til selveie, bruksdeling og husmenn). s. 34	
2.3 NÆRINGSVEIER.....	s. 38
2.3.1 Landbruket.....	s. 38
2.3.2 Fisket.....	s. 43
2.3.3 Andre næringsveier.....	s. 44
2.3.4 Stavanger by.....	s. 45
3. UTSKIFTNINGSLOVEN AV 17. AUGUST 1821.....	s. 48
3.1 BAKGRUNN.....	s. 48
3.2 KORT OVERSIKT OVER LOVGRUNNLAGET FØR 1821.. s. 49	
3.3 UTSKIFTNINGSLOVEN AV 17. AUGUST 1821.....	s. 52
3.3.1 Bakgrunn og forarbeid.....	s. 52
3.3.2 Lovteksten med endringer.....	s. 55
3.4 NY UTSKIFTNINGSLOV AV 12. OKTOBER 1857.....	s. 70

4.	KARTLEGGING AV OMFANGET.....	s. 73
4.1	PROBLEMSTILLING (Kilder og begrensninger)..	s. 73
4.2	EN NÆRMERE DEFINISJON AV JÆREN.....	s. 78
4.3	KARTLEGGING AV OMFANGET.....	s. 79
4.3.1	Omfanget på Jæren.....	s. 79
4.3.2	Kommentarer til omfanget.....	s. 81
4.3.3	Mulige forklaringer til forskjeller i omfanget.....	s. 90
5.	"DEN TYPISKE UTSKIFTNING" PÅ JÆREN.....	s. 96
5.1	PROBLEMSTILLING.....	s. 96
5.2	FORSKJELLIGE SKIFTEPRINSIPP.....	s. 97
5.2.1	Grensedeling (Etter Gulatingsloven)..	s. 97
5.2.2	Leilendingsskifte (Etter landsloven og NL).....	s. 99
5.2.3	Viftesystemet (Etter loven av 1821)..	s. 100
5.2.4	Blokksystemet (Etter loven av 1857)..	s. 102
5.2.5	Oppsummering.....	s. 104
5.3	EKSEMPLER PÅ UTSKIFTNING ETTER LOVEN AV 1821.....	s. 105
5.3.1	Avtale om utskiftning på Aanestad...	s. 106
5.3.2	Innmarksskifte på Viste.....	s. 108
5.3.3	Utmarksskifte på Harestad.....	s. 111
5.3.4	Skifte av hele garden på Vistnes....	s. 116
5.3.5	Oppsummering.....	s. 118
5.4	FELLESTREKK SOM KARAKTRISERER "DEN TYPISKE UTSKIFTNING" PÅ JÆREN.....	s. 119
5.4.1	Kilder.....	s. 119
5.4.2	Fremming av utskiftning.....	s. 121
5.4.3	Utskiftningsmennene.....	s. 121
5.4.4	Skifteplanen.....	s. 123
5.4.5	Resultatet.....	s. 125
5.4.6	Anke.....	s. 125
5.4.7	Oppsummering.....	s. 126
6.	EN NÆRMERE ANALYSE AV RANDABERG KOMMUNE.....	s. 128
6.1	PROBLEMSTILLING.....	s. 128
6.2	EN KORT BESKRIVELSE AV RANDABERG KOMMUNE..	s. 130
6.3	UTSKIFTNINGENE.....	s. 132
6.4	DRØFTING AV PROBLEMSTILLINGENE.....	s. 135
6.4.1	Nærmere om "rettsstillingen" etter utskiftningen.....	s. 135
6.4.2	Nærmere om eiendomsforholdene.....	s. 136
6.4.3	Nærmere om landbruket.....	s. 139
6.5	"HOLDBARHETEN" AV UTSKIFTNINGENE.....	s. 141

7. SAMMENLIGNING AV OMFANGET.....	s. 143
7.1 PROBLEMSTILLING.....	s. 143
7.2 SAMMENLIGNING MED HORDALAND.....	s. 145
7.2.1 Nærmere om materialet sammenligningen bygger på.....	s. 145
7.2.2 Sammenligning av omfanget.....	s. 147
8. AVSLUTNING.....	s. 150
8.1 PROBLEMSTILLINGENE.....	s. 150
8.2 KONKLUSJONER.....	s. 151
8.1 Omfanget.....	s. 151
8.2 "Den typiske utskiftning".....	s. 152
8.3 Årsak og virkning.....	s. 152
8.4 Sammenligning med Hordaland.....	s. 153
8.5 Oppsummering.....	s. 153
8.3 AVSLUTTENDE MERKNADER.....	s. 154
LITTERATUR OG KILDER.....	s. 156
VEDLEGG.....	

TABELLOVERSIKT

- TABELL 2.1 Middelskyld pr. bruk for Jæren og Dalane i tiden 1820-1875..... s. 36
- TABELL 4.1 Utskiftninger på Jæren 1821-1858..... s. 80
- TABELL 4.2 Sammenligning av brukertallet for Time og Klepp..... s. 92
- TABELL 6.1 Utskiftninger i Randaberg i perioden 1821-1858..... s. 134
- TABELL 6.2 Utskiftninger i Randaberg etter 1858. s. 142
- TABELL 7.1 Utskiftninger på Jæren..... s. 147
- TABELL 7.2 Utskiftninger for deler av Hordaland fylke..... s. 148
- TABELL 7.3 Utskiftninger på Jæren og i Hordaland s. 149

FIGUROVERSIKT

FIGUR 2.1	Kart over Jæren.....	s. 22
FIGUR 2.2	Befolkningsutvikling på Jæren 1668-1875	s. 24
FIGUR 2.3	Kart over de ulike element til den Jærske gard.....	s. 30
FIGUR 2.4	Utskiftningskart over Aamodt 1878.....	s. 32
FIGUR 2.5	Utskiftningskart over Myklebustad 1887.	s. 33
FIGUR 2.6	Selveierprosenten for Jæren og Dalane 1661-1801.....	s. 35
FIGUR 5.1	Deling etter Gulatingsloven. Tjora og Hogstad i Sola.....	s. 98
FIGUR 5.2	Teigblanding på Madla som følge av deling etter Landsloven og NL.....	s. 99
FIGUR 5.3	Utskiftning av Aanestad i 1824.....	s. 101
FIGUR 5.4	Utskiftning av Njarheim i 1866.....	s. 103
FIGUR 5.5	Utskiftning av Njarheim i 1887.....	s. 103
FIGUR 5.6	Viste etter utskiftningen i 1839.....	s. 111
FIGUR 5.7	Harestad etter utskiftningen i 1854...	s. 115
FIGUR 5.8	Vistnes etter utskiftningen i 1832....	s. 118
FIGUR 6.1	Befolkningsutvikling i Randaberg 1801-1920.....	s. 131
FIGUR 6.2	Kart over Randaberg kommune.....	s. 132
FIGUR 7.1	Kart over Hordaland.....	s. 149b

FORORD

Denne oppgaven er resultatet av ett $\frac{1}{2}$ arbeid som hovedfagstudent ved Norges Landbrukshøgskole, studieretning jordskifte. Jeg takker med dette NLH for tre fine år på skolen, og håper at oppgaven var verdt all den tid jeg har brukt.

Videre må jeg få takke Hans Sevatdal, som har vært min vegleder, og som har kommet med mange nyttige tips i løpet av arbeidet. Jeg vil også takke Birger Lindanger for nyttige innspill i innledningsfasen. Til slutt vil jeg takke Enok Lauvås, min far, for lån av printer og nyttige tips for oppgavearbeid og oppsett.

Oppgavetema innenfor eiendomshistorie bestemte jeg meg tidlig for. Det konkrete temaet ble imidlertid ikke bestemt før høsten 1992.

Muligens kunne jeg trenge en noe lenger "fordypningsfase" enn den jeg har hatt. Det viste seg nemlig sent i arbeidsprosessen at jeg ikke hadde vært oppmerksom på alle kildene. (Ekstrarettsprotokollene og tingbøkene.) Det medførte en noe "opphetet" avslutningsfase.

Arbeidet er utført etter beste evne, sannsynligvis ikke uten leif eller mangler, men dog!

Lauvås 20.05.1993

Leif Lauvås

**UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN I
TIDSPERIODEN 1821-1858**

1.0 INNLEDNING

"Jedderen, fordum Jadar. Hvor dunkelt og Skummelt er ikke dette Land, der udbreder sit sortbrune, med Kampestene opfyldte Dække i en Afstand, der taber sig for Synet; overalt bedækket med hine sorte Stabler af moradsig Jordbund, som en karrig Natur tvang Beboerne at kaste op af Jordens Skjød for at erstatte Mangelen paa Brænde, og ved hjælp deraf værne sig imod et raat og stormfuldt Veirligs Ubligheder."¹

1.1 OPPGAVEN (Emnesområde, problemstilling, struktur og målsetting)

1.1.1 Emnesområde

Oppgaven er ett studium i eiendomshistorie, med vekt på utskiftninger og tilhørende problemstillinger. Sentrale begrep i oppgaven er utskiftning, gardsbruk og eiendomsstruktur.

Det er først og fremst tidsperioden 1821-1858 jeg tar for meg. Oppgaven gjelder Jæren. På den tiden var eiendomsstrukturen på Jæren preget av "teigblanding" og "fellesskap"². En av datidens viktigste oppgave var å oppløse den strukturen. "Redskapet" var utskiftning, og målet var å individualisere jorden og effektivisere landbruket.

¹ P. P. Flor (1810) side 58.

² Med "fellesskap" menes i streng fortolking bare sameie, men begrepet kan også omfatte teigblanding.

Det er denne prosessen jeg skal belyse i oppgaven. Lovgrunnlaget fikk vi ved utskiftningsloven av 17. august 1821³. Det er altså utskiftninger på Jæren etter loven av 1821 som er temaet for oppgaven.

1.1.2 Problemstilling

Emnet reiser flere interessante problemstillinger. Ut fra tidsrammen for oppgaven og tilgjengelig materiale vil jeg ta for meg følgende problemstillinger:

(1) Først vil jeg kartlegge omfanget av utskiftningene for tidsperioden 1821-1858. Omfanget kan naturligvis beskrives på flere måter. Jeg vil undersøke samtlige gardar på Jæren med tanke på om det har vært utført utskiftning eller ikke.

(2) Selve omfanget sier imidlertid ikke noe om hvordan utskiftningene ble gjennomført. Jeg vil derfor se nærmere på noen utskiftninger med tanke på å beskrive "en typisk utskiftning" på Jæren etter loven av 1821.

(3) Videre vil jeg ta for meg ett nærmere bestemt område, Randaberg kommune, med tanke på å undersøke hvordan utskiftningene "virket". Jeg vil spesielt se på hvordan landbruket og eiendomsstrukturen ble påvirket av utskiftningene.

³ Loven ble sanksjonert den 17. august 1821 som; "Lov angaaende Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab". Jeg vil senere i oppgaven benevne loven som "(Utskiftnings)loven av 17. august 1821" eller bare "(Utskiftnings)loven av 1821".

(4) Til slutt vil jeg sammenligne omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland. Stemmer det, som flere hevder, at omfanget etter loven av 1821 var ekstra høyt på Jæren?

Kort forklart går altså problemstillingene ut på å undersøke omfang, kvalitet, virkning og årsak for utskiftninger på Jæren etter loven av 1821.

1.1.3 Oppbygging av oppgaven

Ut fra problemstillingene har jeg strukturert oppgaven på følgende måte:

Innledningsvis vil jeg med kapittel 2 gi en kort oversikt over hvordan Jæren framsto i begynnelsen av det forrige århundre. Naturvilkår, administrative grenser, gards- og eiendomsstruktur og næringsveier blir omtalt.

Kapittel 3 omhandler utskiftningsloven av 17. august 1821, samt tidligere lover om utskiftning. Med andre ord lovgrunnlaget.

Deretter tar jeg fatt på drøftingen av problemstillingene. I kapittel 4 kartlegger jeg omfanget. I kapittel 5 prøver jeg å beskrive "en typisk utskiftning". I kapittel 6 foretar jeg en nærmere analyse av Randaberg kommune, med tanke på årsak og virkning av utskiftningene. I kapittel 7 sammenligner jeg omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland.

Avslutningsvis foretar jeg en samlet vurdering av de fire skisserte problemstillingene.

Bak i oppgaven har jeg lagt ved diverse vedlegg som jeg ikke fant riktig å ta med i de nevnte kapittelene. Det er ført henvisninger til vedleggene der dette er av betydning.

Jeg må gjøre oppmerksom på at de to første kapittelene er av beskrivende art. De er først og fremst tatt med for å få fram helheten og grunnlaget for oppgaven. Kapittel 2 og 3 bygger på foreliggende litteratur om emnet.

1.1.4 Målsetting

Hva er det som "legimiterer" oppgaven? Og hva er målsettingen?

Oppgaven er først og fremst interessant fordi det fra før av er skrevet relativt lite om emnet. Jordskifteverket ble først opprettet i forbindelse med utskiftningsloven av 1857⁴. Det fantes derfor ingen offentlig etat som kunne føre "regnskap" med arbeidet.

Det er ett enormt arbeid i ettertid å utarbeide en oversikt, eksempelvis over omfanget. Jeg vil med denne oppgaven forsøke å utarbeide en slik oversikt for Jæren.

⁴ Lov om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab av 12. oktober 1857 avløste utskiftningsloven av 1821. Den trådte i kraft 1. januar 1859. Etter den tid skulle utskiftingene utføres av menn med faglig utdanning. Med dette startet jordskifteverket sitt arbeid.

Videre har det fra flere hold vært hevdet at utskiftninger etter loven av 1821 var mangelfulle, eller til og med proforma på grunn av "skattetrusselen"⁵ og de begrensede virkemidlene som ble tatt i bruk. Stemmer det?

Vi må imidlertid huske på at de skriftlige nedtegnelsene fra denne tiden for det meste er skrevet av, og for, "kongens menn". Tankegangen fra enevoldstiden; "vi alene vide", var nok ikke lenger vekk enn at den fremdeles fikk betydning. Den "negative" holdningen til loven har mer eller mindre holdt seg fram til i dag. Jeg vil forsøke å avklare om den kan forsvares.

Oppgavens målsetting kan etter dette formuleres på følgende måte: Å kartlegge omfanget av utskiftningene etter loven av 1821 for Jæren. Å drøfte de tilhørende problemstillingene som er definert. Til slutt å foreta en sammenligning av omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland. Dette gjøres for å samle faktakunnskaper om bruken av loven, for om mulig å avklare noe av den usikkerheten som tilsynelatende hersker omkring emnet.

⁵ "Erfaringer viser at "hele utskiftningen kun er et spilfægteri" (amtmanden i Lister og Mandal i 5-aarsberetningen 1835). Lignende uttalelser foreligger ogsaa fra andre distrikter." O. Juvkam (1917) side 38.

1.2 AVGRENSNING (Saklig, tidsmessig og geografisk)

For å få en overkommelig arbeidsmengde, og en tilstrekkelig grundighet i arbeidet, er det nødvendig å avgrense oppgaven. Med bakgrunn i problemstillingene arbeider jeg ut fra følgende avgrensninger:

Saklig avgrensning: Jeg vil ta for meg utskiftninger på Jæren etter utskiftningsloven av 1821. De problemstillingene jeg vil drøfte er beskrevet ovenfor. Jeg vil altså først og fremst arbeide med problemstillinger som har direkte tilknytting til utskiftningene. Det er imidlertid viktig ikke å se på utskiftningene som ett isolert fenomen. Vi må hele tiden ha samspillet mellom utskiftningene på den ene side, og andre "prosesser" i samfunnet på den andre side, i tankene.

Tidsmessig avgrensning: Oppgaven gjelder utskiftningsloven av 17. august 1821. Denne fungerte fram til 1. januar 1859 da den ble avløst av ny utskiftningslov av 12. oktober 1857. Perioden som er aktuell for meg er altså på rundt 40 år. For å få belyst denne perioden tilfredsstillende er det likevel først og fremst nødvendig å se bakover i tid, da historien i stor grad bestemmer framtiden. Videre er det nødvendig å se framover, for om mulig å evaluere de resultater som utskiftningene medførte. Årsak og virkning er ikke alltid sammenfallende i tid. /2

Geografisk avgrensning: Oppgaven gjelder først og fremst for Jæren⁶. Men jeg vil også foreta en sammenligning av omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland.

⁶ Jeg definerer Jæren som de 8 kommunene Hå, Time, Klepp, Gjesdal, Sandnes, Sola, Stavanger og Randaberg. Disse 8 kommunene omfatter det gamle Jæderen futedømme.

Jæren er ett spesielt interessant område fordi det har vært antatt at utskiftningsloven av 1821 ble brukt relativt ofte. Lovkommisjonen som arbeidet med utskiftningsloven av 1857 uttalte innledningsvis i sin framstilling:

"Alene Dele af Stavanger Amt, navnlig af Jæderen, kunne saavidt vi have erfaret, siges at gjøre en betydende Undtagelse. En Mængde mindelige Udskiftninger er udført der, gjerne under Benyttelse af et indskrænket Antal af Mænd, som ere blevne fortrolige med saadanne Forretninger."⁷

1.3 KILDER OG LITTERATUR

Oppgaven er ett historisk studium. Feltarbeid av en eller annen form lar seg derfor vanskelig utføre, i hvert fall innenfor tidsrammen for en hovedoppgave. Det er først og fremst skriftlige kilder av ulik opprinnelse som utgjør "kunnskapstilfanget" for oppgaven. Vi kan gjerne skille mellom to typer skriftlige kilder. Det er samtidige kilder og senere kilder.

Av samtidige kilder kan vi skille mellom: (1) "Rettsprotokoller".⁸ (2) Landbruksbeskrivelser av forskjellig art. (3) Amtmannens femårsberetninger. (4) Lovfor-

⁷ Udskiftning af Jordfællesskab. Fremstilling med forslag utarbeidet af en af Hs. Maj. Kongen anordnet Commission. Bergen 1856. Side 1.

⁸ Utskiftningsloven av 1821 skilte mellom to typer utskiftning. Det var offentlig utskiftning etter §8 og minnelig utskiftning etter §7. De offentlige utskiftingene var en juridisk forretning og kan gjenfinnes i (1) ekstrarettsprotokollene eller (2) tingbøkene. De minnelige utskiftingene kan gjenfinnes i (3) pantebøkene. Videre bestemte §8 at forliksmegling skulle prøves før det var aktuelt med offentlig utskiftning. Vi finner derfor også opplysninger om utskiftinger i (4) forliksprotokollene. Jmfr. kapittel 4.

arbeider og lovtekst.⁹ Slike kilder gir forhåpentligvis førstehånds og tidsriktige opplysninger.

Av senere kilder¹⁰ kan vi skille mellom: (1) Statistiske beskrivelser. (2) Bygdebøker. (3) Historisk litteratur. (4) Andre avhandlinger eller lærebøker som omtaler utskiftninger eller tilgrensede emner.

Av muntlige kilder vil jeg nevne professor Hans Sevatdal, som har vært min vegleder. Og Birger Lindanger som blant annet har skrevet bygdebøker for Klepp og Randaberg.

Henvisninger blir gjort i størst mulig grad der kildene er brukt direkte eller indirekte.

Til slutt må det nevnes at alle kilder må behandles med ett kritisk blikk. Mange kilder er skrevet ut fra ett bestemt mål, eller hensikt, og må tolkes ut fra det.

⁹ Av spesiell betydning har vi uttalelser fra Stavanger amt på ett rundskriv som rentekammeret sendte ut 11. juni 1803, blant annet med spørsmål om "jordfelleskap" og utskifting.

¹⁰ Med "senere kilder" mener jeg skriftlige kilder som er skrevet etter 1858.

2.0 GENERELT OM JÆREN

"Ved det 19de Aarhundredes Begyndelse finder man efter de foreliggende Kilder paa Jæderen som andetsteds et Landbrug, der i alt Væsentligt havde den ærværdige Alders hævd, og som i lange tider - maaske Aarhundreder - ikke var undergaaet nævneværdige Forandringer. Sønnen drev sin Gaard paa samme Maade som Faderen og Bedstefaderen og en Række af Slægter før disse havde drevet den. Traditionen havde fæstet visse Former, som det ikke faldt Nogen ind at forandre. Man troede at have Erfaring for, at det enkelte Arbeide maatte udføres til en bestemt Tid og paa en bestemt Maade, og disse Arbeidsmaader var gaaet i Arv fra Slægt til Slægt. Ja, det faldt vel neppe Nogen ind, at deri kunde gjøres nogen Forandring. Og om Nogen skulde have vovet at gjøre Brud paa det Tilvante, vilde vel dette være blevet opfattet som et Træk af utilbørlig Selvgodhed og som en haan mod de fra Fædrene arvtagne Skikke og Sædvaner."¹

2.1 GENERELT (Naturvilkår, befolkning og administrativ inndeling)

2.1.1 Geografisk beskrivelse (Naturvilkår)

Jæren omfatter i streng geografisk mening fastlandsstripen som ligger fra Tungenes i nord til Bru i Oгна i sør. Strandlinjen er omtrent 65 kilometer lang. I øst er grensen klar med Gandsfjorden og de bratte bergene med grunnfjell som følger den flate landstripen fra nord til

¹ J. Grude (1908) side 3.

sør². I vest er havet grensen. Jæren dekker med dette omtrent 1200 km².

Geografisk sett er Jæren ett sletteland av myr, sand, aur og stein. Bare spredte fjellknauser når fram i dagen. Det lave landet ligger som en rand³ utenfor fjellene i øst. Vi kan for vårt formål dele Jæren inn i tre geografiske hovedområder⁴.

Først har vi **Låg-Jæren**, som omfatter det lave slettelandet fra Tungenes i nord til Bruvatn og Ognaelven i sør. Havet er vestgrensen. I øst blir grensen mot Høg-Jæren og Jæren fjellbygd gjerne satt ved 120 meters koten. Låg-Jæren er omtrent 55 kilometer langt. På det bredeste i sør er landet rundt 16 kilometer bredt. På det smaleste i nord er landet bare halvparten så bredt. Størrelsen er på omkring 520 km².

Vi deler gjerne Låg-Jæren opp i tre hovedområder: **Nord-Jæren** som omfatter de tre kommunene Randaberg, Sola og Stavanger. **Midt-Jæren** som omfatter Klepp kommune og deler av Sandnes og Time kommune. Og til slutt **Sør-Jæren** som omfatter store deler av Hå kommune.

² Dette er den geografiske østgrense. Den administrative østgrense er i nord Høgsfjorden og Madlandsheiene, og i sør mot Bjerkreim og Eigersund kommune.

³ En betydning av navnet Jæren er rand eller kant.

⁴ K. A. Lye (1978) deler Jæren inn i følgende fem geografiske hovedområder: Låg-Jæren, Høg-Jæren, Jæren fjellbygd, Jærhavet med øyene og Byøyene nord og øst for Stavanger by. Jeg slår de to sistnevnte områdene inn under Låg-Jæren.

Sør-Jæren består av mye leirjord som er tung og våt å arbeide med. Nordover på Midt- og Nord-Jæren finner vi skrinnere jord med morenedaler, åser og fast fjell. Her ble de tørre bakkene fra gammelt av dyrket. Det er denne delen av Jæren som fra gammelt av har vært det rikeste jordbrukslandet.

Deretter har vi **Høg-Jæren** som omfatter det morenelandskapet vest og sørvest for Matnisdal, Kartavoll og Undheim som ligger minst 120 meter over havet. Storparten av Høg-Jæren ligger i Hå kommune, men også deler av Time kommune hører til Høg-Jæren. Landet er omtrent 60 km² stort.

Fra gammelt av har jorden vært regnet som "utmerket dyrkingsjord". Men det er værhardt og surt, og har alltid vært lite befolket.

Til slutt har vi **Jæren fjellbygd**, som omfatter det landskapet øst og sør for Jæren der nakent fjell står fram i dagen. Jæren fjellbygd omfatter Gjesdal kommune og deler av Sandnes og Time kommune. Landet er omtrent 600 km² stort.

Det er skrinnere forhold for jordbruk på Jæren fjellbygd, og det er i dalførene vi finner gardene. Gardene har hatt mindre muligheter for oppdyrking. Det har derfor blitt holdt mer husdyr på Jæren fjellbygd, og mindre korndyrking, sammenlignet med resten av Jæren.

2.1.2 Administrativ beskrivelse

Den politiske og administrative inndelingen av Jæren avviker noe fra det som fra naturens side er Jæren. Deler av Sandnes og Gjesdal kommune hører naturlig til Ryfylke, men har alltid vært regnet med til Jæren etter de administrative grensene.

Så sent som i 1840-årene var det sokn- og skipredeinndelingen som var den administrative enhet. Jæren har fra gammelt av bestått av 10 skipreder. Det er, regnet sørfra: Valle⁵, Kvia, Haugland, Haug, Klepp, Gand, Jåtun, Sola, Goa og Gjestal. Skipredene tilhørte søndre del av Stavanger Amt. Jæren var sammen med Dalane eget futedømme⁶.

Ved formannskapsloven av 1837 ble landet delt inn i herreder etter soknegrensene. Jæren omfattet følgende herreder: Oгна, Nærbø, Varhaug, Time, Klepp, Gjesdal, Høyland, Håland og Hetland.

I dag omfatter Jæren 8 kommuner. Det er: Hå, Time, Klepp, Gjesdal⁷, Sandnes⁸, Sola, Stavanger og Randaberg. Jeg vil i størst mulig grad holde meg til dagens kommuneinndeling i de senere drøftinger og undersøkelser.

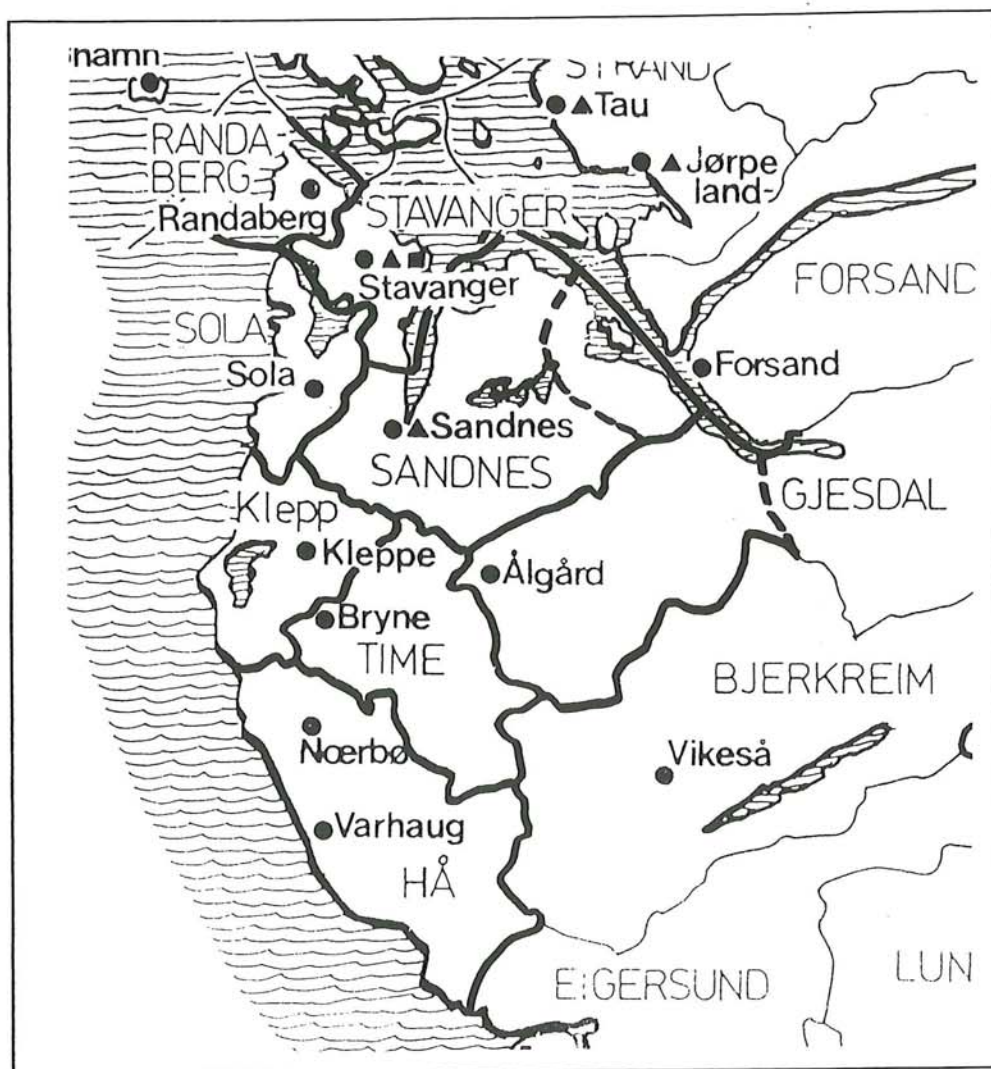
⁵ Valle skiprede var delt mellom Jæren og Dalane.

⁶ Jæren og Dalane futedømme ble i 1868 delt slik at Jæren ble eget sorenskriverembete.

⁷ Gjesdal omfatter i dag også deler av gamle Fossan herred, som var en del av Hylju skiprede i Ryfylke sorenskriverembete. Jeg regner derfor ikke den delen av Gjesdal med under Jæren.

⁸ Sandnes kommune omfatter i dag Høle sogn. Høle sogn var fra gammelt av en del av Hylju skiprede som hørte til Stavanger amts nordre halvdel, under Ryfylke sorenskriverembete. Jeg regner derfor ikke den delen av Sandnes med under Jæren.

Figur 2.1 viser kart over Jæren med dagens kommuneinndeling.⁹

Figur 2.1: Kart over Jæren.

⁹ Kilde: Fylkesplan for Rogaland 1983-87 side 79.

2.1.3 Befolkningsutvikling

Jæren har vært bosatt helt siden steinalderen.¹⁰ Det er imidlertid ikke lett å bestemme noe eksakt folketall opp gjennom tidene. Først i 1801 ble den første fullstendige folketelling avholdt. Før den tid må man ta i bruk andre kilder for å anslå folkemengden.¹¹

For min del tar jeg utgangspunkt i svartedauen som herjet landet i 1349-50. Vi regner med at svartedauen tok livet av $\frac{1}{2}$ til $\frac{2}{3}$ av Jærbuen. Historikere regner med at Jæren før svartedauen var svært tett befolket, og hadde nådd ett maksimum med tanke på datidens landbruk.

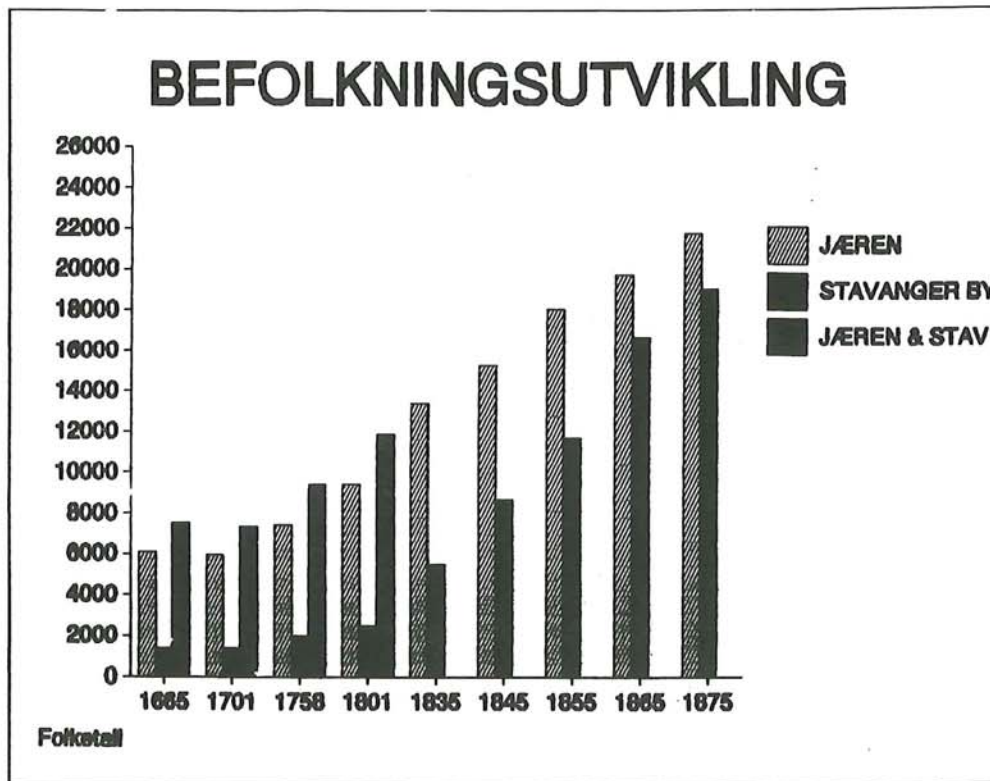
Folketallet var omkring 2000-2500 etter svartedauen. De mange farsottene som herjet fram mot 1400 gjorde sitt til at befolkningen ikke tok seg opp, men snarere minket. Etter år 1400 begynte igjen folketallet å øke. Men enda rundt 1530 var ikke befolkningen større enn knapt 3000. Først rundt 1600-1650 var befolkningen igjen kommet opp på samme nivå som før svartedauen. Etter dette økte befolkningen jevnt utover. Særlig fra 1800 og framover var økningen stor.

Figur 2.2 viser befolkningsutviklingen fra 1665 og fram til 1875.¹²

¹⁰ Den eldtste kjente bosetting i Norge finner vi på Forsand i Ryfylke, nabokommunen til Sandnes.

¹¹ I første rekke kirkebøker og militære manntall.

¹² Kilde: K. A. Lye (1981) side 273, og T. Sirevåg (1938) side 84 og 85.

Figur 2.2: Befolkningsutviklingen på Jæren 1665-1875.

Nedgangen i folketallet etter svartedauen førte til at tilbudet på jord var større enn folkemengden tilsa. Folkevoksten fram til rundt 1650 gikk med til å fylle dette tomrommet. Den økende befolkningen etter den tid fikk betydning for eiendomsstrukturen. I første rekke i form av bruksdelinger som dermed innførte teigblanding.

2.2 EIENDOMSFORHOLD

Eiendoms- og gardsstrukturen står sentralt i oppgaven. Det håndfaste fysiske resultat av en utskiftning er endrede eiendomsgrenser. Og resultatet ble i stor grad bestemt av hvordan eiendomsstrukturen var fra gammelt av. Det var ett ønske om å komme bort fra denne strukturen som fremmet utskiftningsarbeidet.

For å kunne drøfte de forandringer som utskiftingene medførte er det derfor først nødvendig å kjenne den gamle eiendoms- og gardsstruktur. Jeg vil derfor først beskrive "den Jørske gard" slik den framsto rundt 1800.

Det eksisterer svært få kart, eller annet materiale, som kan fortelle hvordan eiendomsforholdene var i første halvdel av 1800-tallet. De fleste uttalelser vi har er av generell karakter, der det "skadelige" fellesskapet og teigblandingen bare nevnes i korte ordelag.

Det beste materialet har vi i besvarelsene av rentekammerets rundskriv til amtmennene av 11. juni 1803.¹³

Fra Stavanger Amt ble det innlevert 7 besvarelser.¹⁴ Fra Jæren har vi besvarelser fra amtskonduktør A. W.

¹³ Rentekammeret sendte 11. juni 1803 ut et rundskriv til amtmennene i forbindelse med lovforarbeidet til ny utskiftningslov. Med dette fulgte fem særskilte spørsmål og et lovutkast som amtmennene og landbrukskunnige menn skulle besvare. De innleverte besvarelsene gir oss viktige kunnskaper om eiendomsforholdene i Norge, deriblant for Jæren.

¹⁴ Deler av besvarelsene er gjengitt av A. Holmsen (1952). Originalbesvarelsene ligger lagret i Riksarkivet (Rentekammerets realistiske ordnede avdeling, Utskiftningsvesenet, pk. 4 - Stavanger Amt).

Scheel¹⁵, apoteker M. Zetlitz fra Stavanger og sorenskriver for Jæren og Dalane L. B. Thrap¹⁶. I tillegg satte amtmann U. W. Koren opp sine egne svar og kommentarer¹⁷.

På grunnlag av disse besvarelsene kan vi med større sikkerhet si noe om hvordan eiendomsforholdene var på Jæren rundt 1800.

2.2.1 "Den Jørske gard"¹⁸ (De enkelte element i gardsstrukturen; tun, innmark, utmark m.m)

Det Jørske gardsbruket ble sterkt endret i løpet av 1800-tallet. Grunnen til det var utskiftningene, som brøt opp den "middelalderiske" gardsstruktur. Jeg skal nedenfor forsøke å beskrive den gamle middelalderiske gardsstruktur, slik den framsto på Jæren rundt 1800 og før utskiftningene tok til.

Vi kan innledningsvis slå fast at garden kan deles inn i de tre hovedelementene; tunet, innmarken og utmarken.

¹⁵ A. W. Scheel forteller fra sitt arbeid som amtskonduktør på Jæren, og stiller blant annet opp detaljerte driftskalkyler for en større og en mindre gard, trolig de eldste vi har av det slaget her i landet.

¹⁶ Sorenskriver L. B. Thrap gjorde seg forøvrig til talsmann for "bonde-konservatismen". Ut fra noen få rettsaker og mange drøftinger med "almuen" stilte han seg skeptisk til de radikale utskiftningsplanene.

¹⁷ Fra Stavanger Amt forøvrig sendte prost i Ryfylke P. Knudsen, prost i Dalane G. H. Reiner og futen Brederup i Ryfylke inn besvarelser.

¹⁸ Uttrykket "den Jørske gard" har jeg tatt fra O. Rønneseth (1981). O. Rønneseth omhandler den Jørske gard fra de eldste tider og fram til i dag.

De mangebølte gardene hadde ofte bare ett tun, vi kaller det klyngetunet. Alle oppsitterene¹⁹ på garden bodde altså i ett felles tun. Størrelsen varierte naturligvis. Vi antar at klyngetunet har sin opprinnelse langt tilbake i tid.²⁰

A. Holmsen skriver følgende om tunet i Rogaland og på Jæren:

"Tunskipnaden blir det ikke sagt noe direkte om; men det blir reknet som en selvfølge at utskiftninga måtte føre til utflytting, og det er et indirekte vitnemål om at oppsitterne på mangebølte gardar vanlig budde tett sammen. De landsbyliknande stortuna som gamle folk ennå kan fortelle om i heile kystområdet vest for Ryggjabit, var vel embetsmennene dengang så vant med at de ikke fant det omtale verd i meldinger til styresmaktene i landsby-landet Danmark."²¹

Tunet lå sentralt plassert, det var sentrum på garden.²² Innmarken omkranset tunet på alle sider. Lenger ute fant vi utmarken.

Innmarken lå i teigblanding. Oppsitterene på garden hadde mange teiger spredt rundt om på garden.²³ Det var ikke tale om inngjerding av eiendommenen til den enkelte oppsitter. Derimot var innmarken på garden skilt fra

¹⁹ Som en felles betegnelse på leilendinger og selveiere bruker jeg benevnelsen "oppsittere".

²⁰ For nærmere omtale av klyngetunet viser jeg til H. Vreim (1937).

²¹ A. Holmsen (1952) side 19.

²² På grunn av at utflytting ikke ble påbudt etter utskiftningsloven av 1821 påvirket tunet grensedragningen i stor grad. Grensene ble trukket radiallyt ut fra tunet, jmf. kapittel 5. Det var det såkalte "viftesystemet" som ble brukt.

²³ Jmf. figur 2.4 og 2.5.

utmarken med ett lavt steingjerde som omkranset innmarken, og hindret husdyrene å komme inn på innmarken i løpet av sommeren. En smal veg med steingjerde på begge sider førte ut til utmarken. Denne ble kalt geilen.

Innmarken kan vi dele inn i åker og eng. Åkeren²⁴, som omfattet den beste jorden, ble brukt til dyrking av korn og poteter. Det var i første rekke størrelsen på åkeren som utgjorde det økonomiske grunnlaget for Jærbonden. Engen var det beste slåttelandet, og ble brukt til forinnhøsting og beiteland vår og høst.

Teigblandingen medførte at alle oppsitterene måtte så og høste samtidig. Innmarken ble nemlig brukt som felles beitemark vår og høst. Dette medførte en driftstvang som det ikke var lett å komme ut av uten utskiftning.

Utmarken lå i fullstendig fellesskap mellom oppsitterene på garden. Beiteressursene ble utnyttet etter skylden, og var alltid felles. Ofte slo oppsitterene seg sammen om en felles gjeter.

Andre ressurser i utmarken var torvmyrer, tangstrender, utmarksslått og skog der det unntaksvis fantes.

Torvmyrene lå ofte i sameie, men noen var også utskiftet, slik at hver oppsitter fikk hver sin teig. Der torvmyrene lå i fellesskap skar folk torv om hverandre der de fant det for godt, med det resultat at myren ble ødelagt etter kort tid.

²⁴ Åkeren, ofte kalt "gamleåkeren", hadde blitt dyrket og forbedret i løpet av mange hundreår. For nærmere omtale se O. Rønneseth (1981) side 104.

Tangstrendene betydde mye for gardene langs sjøen. Tangen ble først og fremst benyttet til gjødsel på åkeren, og var av stor økonomisk betydning. Tangrettighetene lå i fellesskap.

Utmarksslåttene var ofte delt mellom oppsitterene alt lenge før 1800.²⁵ På jæren fantes det bare unntaksvis skog, og den som fantes var ikke av noen økonomisk betydning.

Andre rettigheter av ulik karakter lå også i fellesskap mellom oppsitterene på garden. Det gjaldt landingsplasser, fiskevåger og landslott ved havet, og fiskerett i elv og innsjø.

Grensene mellom gardene var stort sett rettlinjet uten gjerder i grenselinjene. Når vi ser bort fra forskyvninger enkelte steder, i forbindelse med grensetvister i nyere tid, er grensene stort sett de samme i dag som fra gammelt av. Studier av disse forholdene tyder på at grensene ble trukket alt før Svartedauen.²⁶

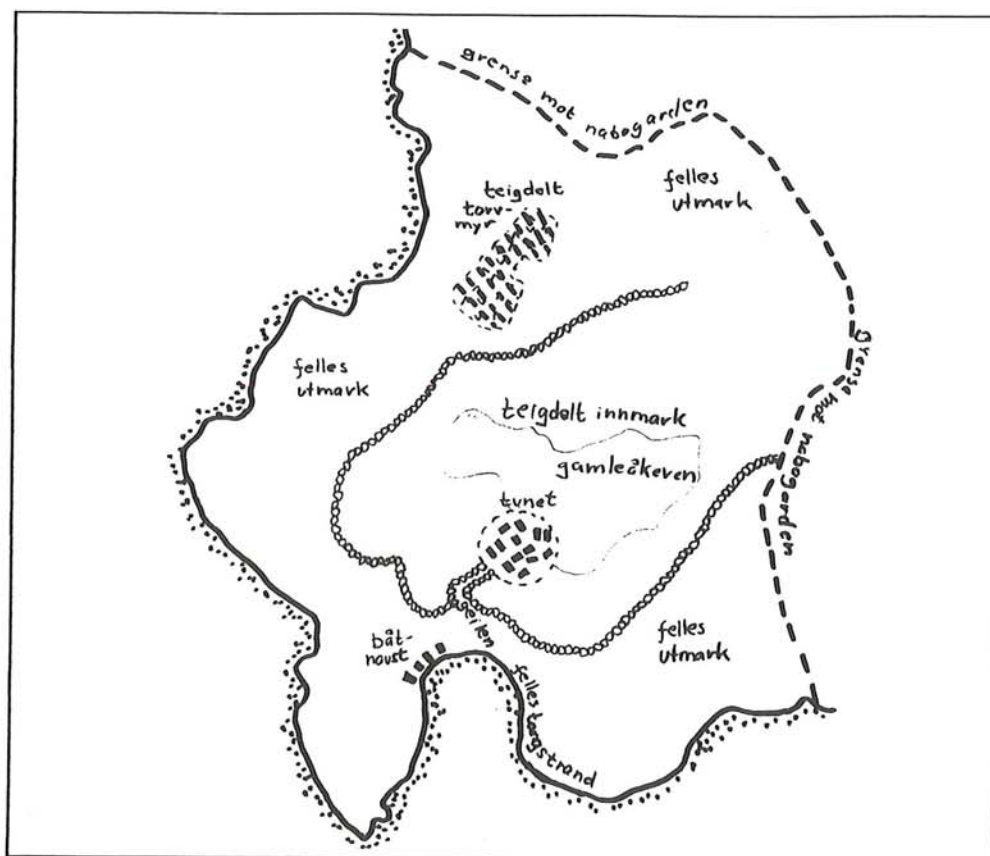
Allmenninger og større sameier mellom garder og bygdelag, slik vi hører om fra andre deler av landet, finner vi ikke på Jæren. Bare enkelte garder hadde utmarken felles. Slike sameier ble utskiftet utover 1800-tallet, enten ved egne utskiftninger, eller sammen med utskifting av gardene.

²⁵ Jmfr. A. Holmsen (1952) side 20.

²⁶ Jmfr. O. Rønneseth (1981) side 104. "Studier av disse tilhøva til utgardane syner at dei vart til i samband med det ombrytted som skapte den historiske garden. Ved desse grensedragingane fekk gardsvalda form av geometriske figurar. Det er tydeleg at offentlige institusjonar har vore med på denne storfelte reguleringa av eigedomstilhøva."

Vi har nå sett på de ulike element til "den Jærské gard", slik den framsto i begynnelsen av det forrige århundre. Utskiftningene utover 1800-tallet skulle komme til å forandre denne strukturen radikalt. I dag er det ikke mange spor i marken som vitner om den gamle gardsstrukturen.

Figur 2.3 viser de ulike elementene skissert opp for en tenkt gard²⁷.

Figur 2.3: Kart over de ulike elementene til den Jærské gard.

²⁷ Som bakgrunnskart har jeg brukt kart over garden Vistnes i Randaberg, tatt fra B. Lindanger (1984) side 72.

Kart over garden, slik den framsto med tun, teigblanding og fellesskap er imidlertid vanskelig å framskaffe. Utskiftningsloven av 1821 påbød ikke kartframstilling, og da mange gardar ble utskiftet etter den loven ble den gamle eiendomsstrukturen brutt opp. I ettertid er det svært vanskelig å rekonstruere den.

Først ved utskiftningsloven av 1857 ble det fart i kartarbeidet. Men gardene som ble utskiftet etter den loven, og senere, var enten utskiftet etter loven av 1821, eller så var eiendomsstrukturen ikke så vanskelig at utskiftning var nødvendig før nå.

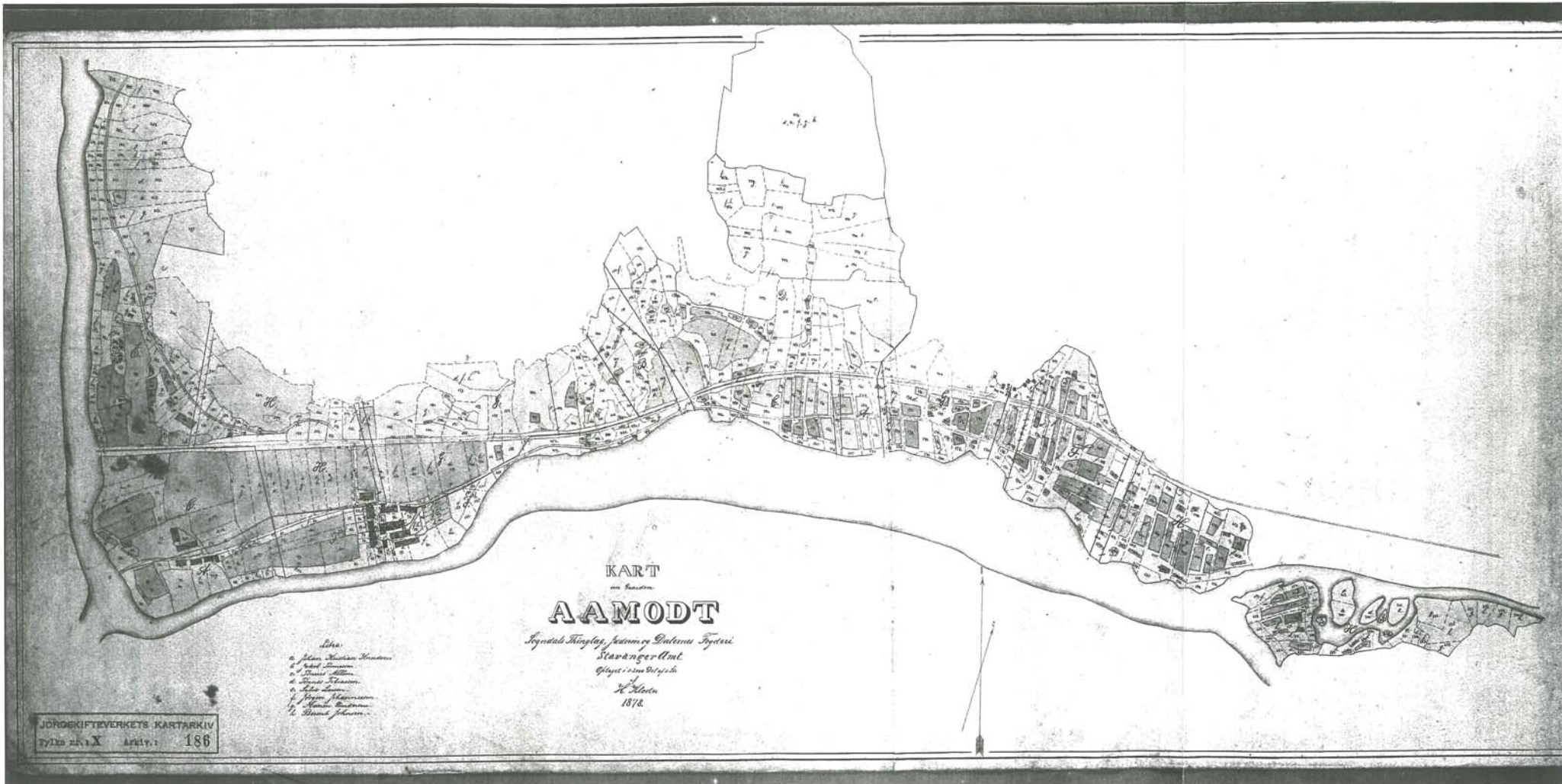
For å vise eksempel på hvor komplisert eiendomsstrukturen kunne være har jeg derfor tatt to eksempler fra Dalane. Her startet utskiftningsarbeidet, i større omfang, først etter 1858. Den gamle gardsstrukturen ble altså bevart lenge nok til å bli dokumentert. Eiendomsstrukturen i Dalane og på Jæren var omtrent den samme, så eksemplene fra Dalane kunne like godt vært hentet fra Jæren.

Figur 2.4 viser kart over garden Aamodt i Sogndals tinglag. Utskiftningskartet er fra 1878.²⁸ I alt 700 teiger, fordelt på 8 oppsittere, finner vi i innmarken her.

Figur 2.5 viser kart over garden Myklebustad i Egersunds tinglag. Utskiftningskartet er fra 1887.²⁹ I alt 1397 teiger, fordelt på 27 oppsittere, finner vi i innmarken her.

²⁸ Jordskifteverkets kartarkiv, kart nr. 186 for Rogaland.

²⁹ Jordskifteverkets kartarkiv, kart nr. 421 for Rogaland.

KART
av Aamodt
AAMODT

*Syndals Thinglag, Sæmne og Dalemsu Fjæderi.
Stavanger Amt.
Gjætt 1878.
H. Klæbo
1878.*

- Ska:*
1. John Mathias Sandness
2. Adolf Sandness
3. Olaus Mathias
4. Søren Mathias
5. John Sandness
6. John Mathias
7. John Mathias
8. Hans Mathias

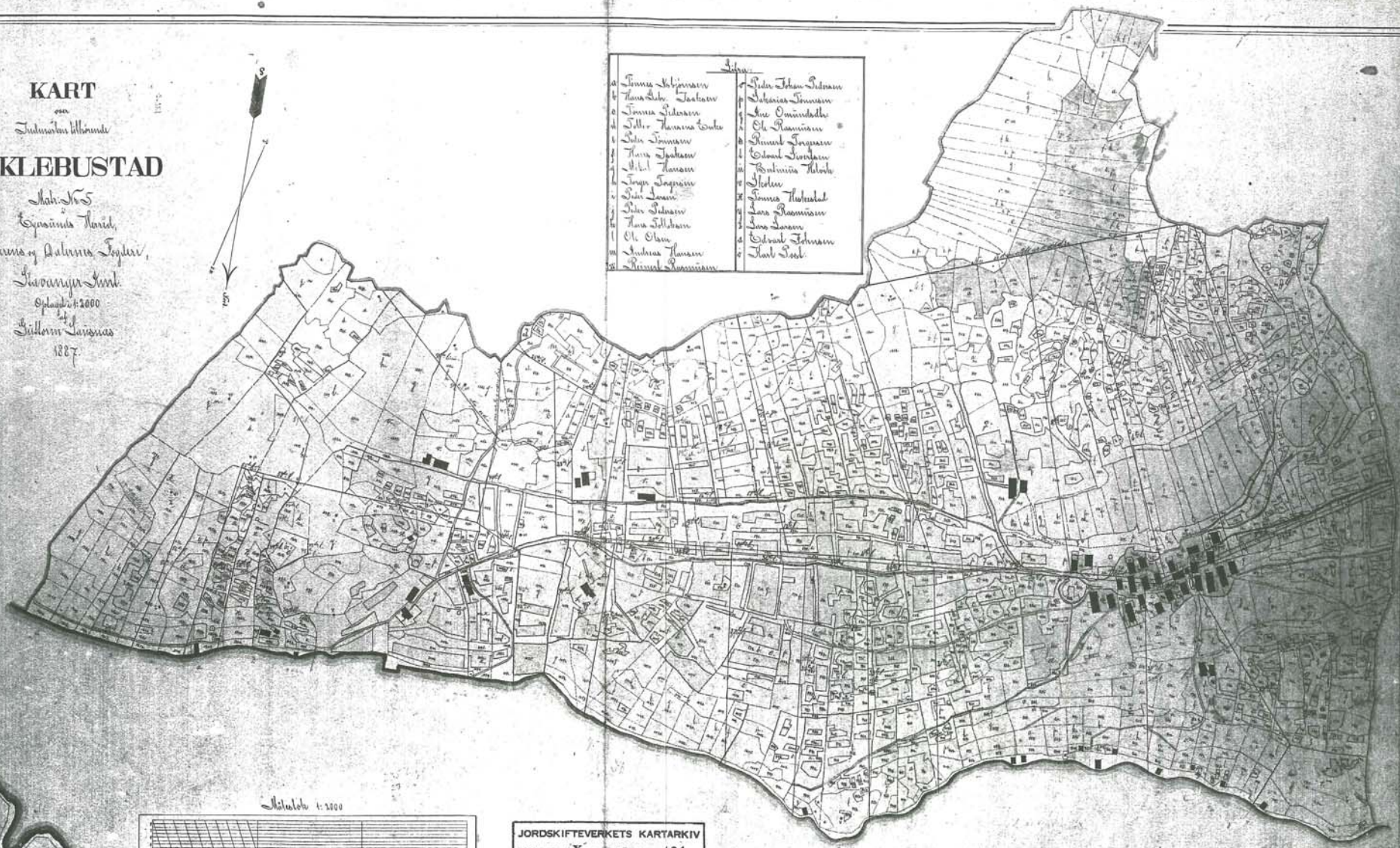
JØRDEKIFTEVERKETS KARTARKIV
Fylde nr. X Arkiv: 186

KART
 Svalbardets kirkeland
MYKLEBUSTAD

Mak. No 5
 Espenius Nord,
 Justits og Notarius Fogder,
 Sverreys Land.
 Skala 1:2000
 Sivilingeniør Laurits
 1887

Ligge	
1	Jonas Skjerve
2	Thomas S. Jacobsen
3	Jonas Sletten
4	Peter Thomsen Gode
5	Peter Thomsen
6	Thomas Thomsen
7	W. Thomsen
8	Jonas Thomsen
9	Peter Thomsen
10	Thomas Thomsen
11	W. Thomsen
12	Jonas Thomsen
13	Peter Thomsen
14	Thomas Thomsen
15	W. Thomsen
16	Jonas Thomsen
17	Peter Thomsen
18	Thomas Thomsen
19	W. Thomsen
20	Jonas Thomsen
21	Peter Thomsen
22	Thomas Thomsen
23	W. Thomsen
24	Jonas Thomsen
25	Peter Thomsen
26	Thomas Thomsen
27	W. Thomsen
28	Jonas Thomsen
29	Peter Thomsen
30	Thomas Thomsen
31	W. Thomsen
32	Jonas Thomsen
33	Peter Thomsen
34	Thomas Thomsen
35	W. Thomsen
36	Jonas Thomsen
37	Peter Thomsen
38	Thomas Thomsen
39	W. Thomsen
40	Jonas Thomsen
41	Peter Thomsen
42	Thomas Thomsen
43	W. Thomsen
44	Jonas Thomsen
45	Peter Thomsen
46	Thomas Thomsen
47	W. Thomsen
48	Jonas Thomsen
49	Peter Thomsen
50	Thomas Thomsen
51	W. Thomsen
52	Jonas Thomsen
53	Peter Thomsen
54	Thomas Thomsen
55	W. Thomsen
56	Jonas Thomsen
57	Peter Thomsen
58	Thomas Thomsen
59	W. Thomsen
60	Jonas Thomsen
61	Peter Thomsen
62	Thomas Thomsen
63	W. Thomsen
64	Jonas Thomsen
65	Peter Thomsen
66	Thomas Thomsen
67	W. Thomsen
68	Jonas Thomsen
69	Peter Thomsen
70	Thomas Thomsen
71	W. Thomsen
72	Jonas Thomsen
73	Peter Thomsen
74	Thomas Thomsen
75	W. Thomsen
76	Jonas Thomsen
77	Peter Thomsen
78	Thomas Thomsen
79	W. Thomsen
80	Jonas Thomsen
81	Peter Thomsen
82	Thomas Thomsen
83	W. Thomsen
84	Jonas Thomsen
85	Peter Thomsen
86	Thomas Thomsen
87	W. Thomsen
88	Jonas Thomsen
89	Peter Thomsen
90	Thomas Thomsen
91	W. Thomsen
92	Jonas Thomsen
93	Peter Thomsen
94	Thomas Thomsen
95	W. Thomsen
96	Jonas Thomsen
97	Peter Thomsen
98	Thomas Thomsen
99	W. Thomsen
100	Jonas Thomsen

Skala 1:2000

JORDSKIFTEVERKETS KARTARKIV
 Fylke nr.: X Arkiv.: 421

Eksempelene er som sagt fra Dalane, men vi fant samme struktur på Jæren. Selv om dette er eksempler på ekstrem teigblanding, innser vi at selv mer moderate eiendomsforhold vanskeliggjorde driften på en måte som i dag nærmest er utenkelig.

2.2.2 Eiendomsforhold forøvrig (Overgangen til selveie, bruksdeling og husmenn)

Fra gammelt av har vel alle gardene vært i selveie. En eller annen gang ble dette endret. Mektige bønder, gods-eiere, Kongen og kirken ble etter hvert nesten ene-rådende som eier av jord. Først omkring midten av 1600-tallet begynte bøndene selv, i større omfang, å kjøpe sine jordparter.³⁰ De fleste bøndene var før den tid leilendinger. Bare de færreste var selveiere, eller odelsbønder.

Hvorfor denne prosessen startet, som har blitt kalt "overgangen til selveie"³¹, har flere forsøkt å forklare.³² Det var vel slik at på ett eller annet tidspunkt fant jordeieren ut at det svarte seg bedre å bruke kapitalen på en annen måte, og flyttet derfor kapital fra den ene sektoren, jordgods, til andre sektorer.³³

³⁰ Det riktige hadde vel vært å si at de kjøpte en viss mengde landsskyld.

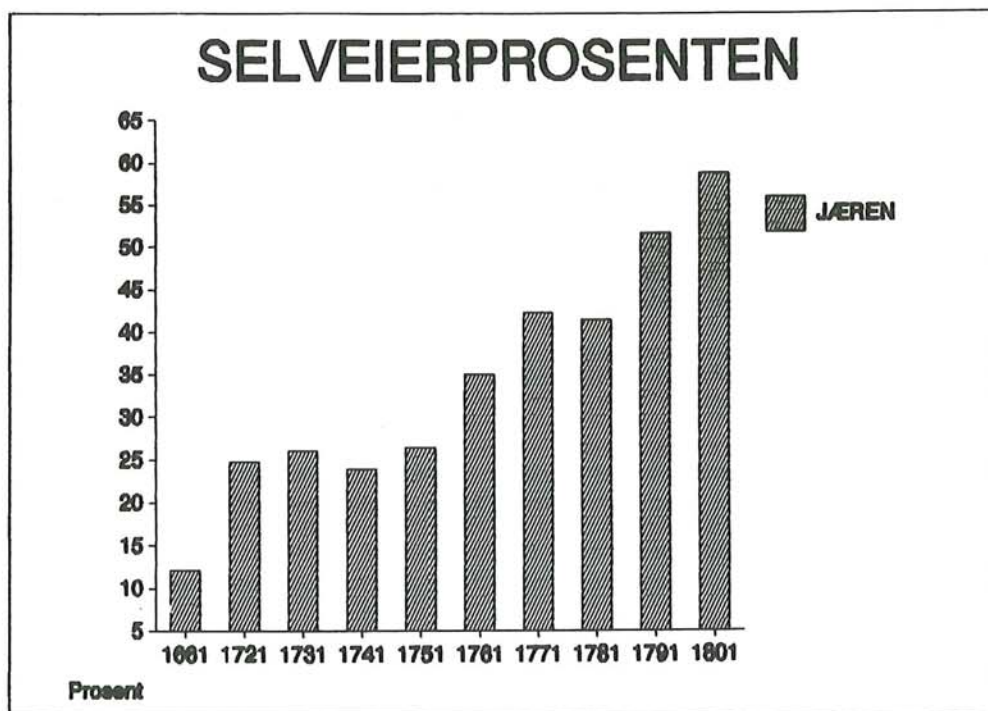
³¹ Overgangen til selveie blir vanligvis tidfestet til tohundreårsperioden 1660-1860.

³² Se blant annet S. Dyrvik (1977).

³³ Blant annet måtte Kongen, fra 1660 og utover, selge mye krongods på grunn av økonomiske vanskeligheter etter langvarige kriger mot Sverige.

Jordsalget gikk i flere omganger, og ble fullført ved salget av benifisert gods i tiårene etter 1821.³⁴

Figur 2.6 viser selveierprosenten for Jæren og Dalane i tidsrommet 1661-1801.³⁵ Utviklingen videre resulterte i at bare 41% var leilendinger i 1825, og i 1855 var tallet ytterligere redusert til bare 7%.³⁶

Figur 2.6: Selveierprosenten for Jæren og Dalane 1661-1801.

³⁴ Ved lov av 20. august 1821 om salg av benifisert gods.

³⁵ Kilde: S. Dyrvik (1977) side 8, tabell 1.

³⁶ Jmfr. T. Sirevåg (1938) side 31.

Rundt 1855 var altså omtrent samtlige bønder på Jæren blitt selveiere. Det var ikke lenger en "jordherre" som skulle ha sin del av utkommet.

Hvilken størrelse hadde gardene på Jæren? Størrelsen varierte selvsagt, og det var ofte flere bruk på samme gard. Det er størrelsen på brukene som er interessant.

Av matrikkelen³⁷ kan vi finne skatteskylden for de enkelte bruk og gardar. Skatteskylden indikerer størrelsen på bruket. Middeltallet av skyld pr. bruk i tiden 1820-75 lar seg regne ut. For Jæren og Dalane futedømme var den slik:

TABELL 2.1: MIDDELSKYLD PR. BRUK I TIDEN 1820-1875³⁸

1820	1839	1855	1860	1865	1870	1875
2,303	2,015	1,638	1,602	1,512	1,513	1,357

Vi ser at størrelsen omtrent er halvert i løpet av 55 år. Det tyder på en omfattende bruksdeling. Det viser seg nemlig at bruksdeling og utskiftning av en gard går hånd i hånd. Utskiftningen ordnet opp i eiendomsstrukturen, og la dermed forholdene til rette for ytterligere oppstyking av garden.³⁹

³⁷ Matrikkelen av 1665, 1838, 1886 og 1907. For matrikkelen fra 1665 er det for Jæren benyttet spesien spann korn, og unntaksvis smør. For matrikkelen av 1838, og senere, er det benyttet pengeverdi.

³⁸ Kilde: T. Sirevåg (1938) side 29.

³⁹ Forholdet bruksdeling-utskiftning tar jeg opp i kapittel 6. Men jeg kan allerede nå avsløre at størrelsen på dyrket jord pr. bruk ikke endret seg så mye på grunn av oppstykingen. Grunnen til det er den enorme oppdyrkingen av eng og

Husmennene er en gruppe som har fått lite oppmerksomhet. Definisjonen på en husmann er:

"Det vil seie ein som leigde litt jord av bøndene på ein gard og av jordeigaren mot ei årleg pengeavgift og som regel pliktarbeid på garden."⁴⁰

En viktig funksjon som husmennene på Jæren hadde var å fungere som "grensevakt" mot nabogarden. Naturlige grenser var det lite av på Jæren, og heller ikke gjerder i grenselinjene. Det var derfor lett for husdyrene å komme over til nabogardens utmark. For å forhindre det ble mange husmannsplasser satt ned ved gardsgrensene. De hadde derfor en viktig funksjon, i tillegg til penge- og arbeidsvederlaget.

Jeg har forøvrig ikke konsentrert meg om husmannsvesenet, men vi skal være klar over at de utgjorde en stor gruppe⁴¹. Ofte fikk husmannsplassene avgrenset ett område i forbindelse med utskiftningene. Senere kunne de kjøpe sitt stykke, og ble da selveiere på lik linje med de andre bøndene.

utmark i andre halvdel av 1800-tallet.

⁴⁰ B. Lindanger (1983) side 486.

⁴¹ Etter det P. P. Flor opplyser skulle $\frac{9}{20}$ av jordbrukerene på Jæren være husmenn i 1810 (P. P. Flor (1810) side 64). Framover mot århundreskiftet minket husmennene i antall.

2.3 NÆRINGSVEIER

Ulike næringsveier har rådd Jæren gjennom tidene. Men framfor alt har landbruket, og det utkommet som det gav, lagt grunnlaget for Jærbuen. Men også andre næringsveier var av betydning. Spesielt sildefisket var en økonomisk "gullgruve" når fisket slo til. Videre var Stavanger, Jærens eneste by, i stor vekst utover 1800-tallet. Hvilken betydning hadde det for landbruket på Jæren?

Jeg vil nedenfor beskrive de ulike næringsveiene vi fant på Jæren i begynnelsen av det forrige århundre.

2.3.1 Landbruket

I 1810 la løytnant P. P. Flor ut på en "Oekonomisk Reise til Lister og Jedderen" etter oppdrag fra det Kongelig Selskap for Norges Vel. Rapporten han skrev fra reisen gir oss ett godt innblikk i hvordan tilstanden var for landbruket på den tiden. Han slo fast at potensialene var store, men at de enda ikke var utnyttet slik de burde. P. P. Flor skriver blant annet:

"Det Kongelige Selskab for Norges Vel maaskee engang i Tiden kunde formaae Regjeringen til at bevilge militair Kommando, for at opprødde Lister og Jedderen, hvilket sidste Land, i opdyrket tilstand, maatte kunne forsyne det øvrige land med omtrent 300 000 Tdr. Korn aarligen..."⁴²

Dette tyder på at mulighetene til ett mye mer intensivt jordbruk fantes, og vi skal se at Jærbuen om ikke lenge tok i bruk de mulighetene som fantes.

⁴² P. P. Flor (1810) side 124.

Jæren var en del av det sør-vest norske "ensæds-området". Åkeren ble brukt til samme åkervekst år etter år. Brakklegging eller sædskifte var ikke vanlig. Hovedsæden var havre, men også blandkorn⁴³ og noe bygg, rug og poteter var i bruk i begynnelsen av 1800-tallet.⁴⁴ Utover århundret skulle poteten bare bli viktigere, da denne gav større avling enn kornet.

Tidlig på 1800-tallet var det spaden som var det mest brukte redskap på Jæren, og den ble flere steder brukt helt opp mot århundredskiftet. Spadebruket var framtreende langs hele kysten fra Agder i sør og langs hele vestlandet opp til Sogn- og fjordane i nord.⁴⁵

Spaden er ett meget enkelt redskap, men var svært anvendelig med tanke på den utbredte teigblandingen, og de mange steinene i åkeren. Bruk av plog var ikke mulig uten at åkeren ble ryddet for stein. Selv om arbeidsmengden var stor ble resultatene gode. Både P. P. Flor og C. Pram⁴⁶ som besøkte Jæren i begynnelsen av det 19. århundre var imponert over avlingen, som ofte kom opp i 7 fold. Dessuten ble jorden bearbeidet minst like godt med spaden som med plogen.

Hovedargumentet mot spaden var at den var for arbeidskrevende. Uten å gå over til andre redskaper, i første rekke plog, kunne ikke ny åker ryddes uten en økt be-

⁴³ En blanding av havre og bygg.

⁴⁴ P. P. Flor (1810) side 84 og utover.

⁴⁵ F. Valen-Senstad (1964) har spesielt undersøkt forholdene på Jæren med tanke på redskapsbruk.

⁴⁶ C. Pram besøkte Jæren i 1805 som utsending for sentraladministrasjonen i København.

folkning. Med spade er det anslått at dagsverket kunne være på rundt 200-250 m². Men også annet arbeid var nødvendig, så som mylding og gjødsling, så dagsverket ble mindre. I alt kan man regne med at ett årsverk på Jæren under gunstige forhold kunne bli rundt på 3 dekar.⁴⁷

Mannsverket med en utsæd på omtrent 1 1/2 tønne korn kunne gi en avling på 8-10 tønner. Med fradrag for utsæd og forbruk kunne det bli ett overskudd på 3-4 tønner korn. Jæren var også ett overskuddsområde for korn tidlig på 1800-tallet. Et vanlig familiebruk på fire arbeidsføre personer kunne altså ha ett åkerareal på 8-10 dekar. Overskuddet ble samtidig økt med en faktor på fire. F. Valen-Senstad skriver:

"Alle forhold og indisier tyder derfor på at jærbuen utnyttet maksimalt de mulighetene som spadekulturen tillot."⁴⁸

Videre skriver han at spadebruket, gjennom generasjoner, har virket stabiliserende, og er derfor en av årsakene til det homogene preg som rådde på Jæren rundt 1800 når det gjaldt bruksstørrelse og samfunnsstruktur. Spaden var derfor ikke bare ett åkerredskap, men også ett kultursymbol.

Men om det fra gammelt av ble brukt spade, rive og grev, måtte det en gang skje ett skifte i redskapsbruket.⁴⁹

⁴⁷ Jmfr. F. Valen-Senstad (1964) side 37 og utover.

⁴⁸ F. Valen-Senstad (1964) side 37.

⁴⁹ Flere faktorer, der i blant skiftemateriale, tyder på at det på Jæren før har blitt brukt treplog. Denne gjorde ikke arbeidet raskere eller bedre enn spaden. Så den økte overgangen til spaden, antageligvis på 1700-tallet, er neppe å betrakte som noe tilbakeskritt.

Plogen gjorde arbeidet raskere enn spaden. Samtidig økte befolkningen og nytt land måtte ryddes. Men før plog kunne tas i bruk, og nytt land ryddes, måtte de "hemningsfaktorene" som rådde ryddes av veien.

Det må ha vært sterke "hemningsfaktorer" som virket siden Jæren, på tross av sine potensialer, ikke var mer oppdyrket og hadde ett rikere jordbruk enn det som faktisk var tilstanden rundt 1800.

P. P. Flor nevner følgende hindringer som stod i veien for jordbrukets fremme etter sin reise til Jæren i 1810⁵⁰: Mangel på folk, penger, opplysning og industri. Også odelsretten kunne legge hindringer i veien. Ugresset landhavre herjet i åkerene. "Overdrevet fiske" førte til at bøndene forsømte jordbruket. Sist men ikke minst ble sameiet og teigblandingen, eller fellesskapet, nevnt som kanskje den største hindring til jordbrukets fremme.

Av husdyr ble det holdt storfe, sau, svin, hest og litt høns. Storfeet og hestene måtte gå ute hele året, og ble heller slett behandlet. Sulteforing var utbredt.

Amtmannen skriver følgende om "Fædriften" i sin beretning fra 1835:

"Fædriften er i de egentlige kornegne kun ubetydelige, da høavlen der er ringe og Udmarkerne slette, der forårsager at Qvæget fødes slet, og som følge deraf giver liden og daarlig Melk. Hornqvæget er derfor ogsaa i disse Egne smaat og uanseeligt."⁵¹

⁵⁰ Jmfr. P. P. Flor (1810) side 124 og utover.

⁵¹ Amtmannsberetning fra Stavanger amt 1830-35 side 3.

Om hestene skriver amtmannen i samme beretning:

"Hestene ere smaa og uanseelige, og især på Jederen og Øerne i Ryfylke fødes endog om Vinteren maa for en stor Deel tage sin Næring ude paa Marken."⁵²

Bare saueholdet stod det bedre til med, her skriver amtmannen:

"Faareavlen er i Almindelighed bedre paa Jederen end i Dalerne."⁵³

Om sommeren pleide Jærbonden å leie beite i dalstrøkene, ellers beitet sauene i utmarken.

Dyreholdet var også av mindre betydning enn jordbruket på Jæren. Bare i Jæren fjellbygd var den viktigere, da det var mindre god kornjord her. Utover 1800-tallet skulle husdyrholdet få en større betydning.⁵⁴

En av grunnene til at det stod så dårlig til med husdyrholdet var mangelen på godt beite.

"Gressgangene på Jæren er i det hele meget slette. Engen eller slåttemarkene er såre tynn, og overhodet gis kun om akkerrenene skikkelig høi. Sommerhavnene eller utmarken er for det meste lyngbegrodde heier."⁵⁵

Først i senere tid har utmark blitt dyrket og tilsådd som kunsteng.

⁵² Amtmannsberetning fra Stavanger amt 1830-35 side 4.

⁵³ Amtmannsberetning fra Stavanger amt 1830-35 side 4.

⁵⁴ Blant annet ble mye av innmarken og utmarken benyttet til kunsteng. Samtidig ble etterspørselen etter havren, som de dyrket på Jæren, mindre. Og prisene på husdyrprodukt, som kjøtt, melk og huder, steg kraftig.

⁵⁵ J. Kraft (1830) side 70.

2.3.2 Fisket

Jæren ligger ut mot havet, og vi skulle derfor tro at fisket skulle skape rikdom for Jærbuen. Men det ser ikke ut til at fisket betydde så mye i begynnelsen av 1800-tallet. Om dette sier P. P. Flor i 1810:

"Overhodet var det meget enkelte ganger at jeg på min reise blev bevertet med fisk."⁵⁶

Mangelen på naturlige havner langs Jærkysten er vel en årsak til dette. Men utover 1800-tallet skulle det komme til å forandre seg. Grunnen var at silden igjen søkte langs Jærkysten.

I 1808 kom vårsilden tilbake til Skudesnes. Den hadde da vært borte siden 1784. Fra da av får vi ett rikt vårsildfiske langs hele vestlandet. Utover 1800-tallet kom og gikk vårsilden i perioder. Fisket var således en viktig inntektskilde utover århundret, men for Jærbuen aldri mer enn en binæring.

Også hummerfisket ble drevet kommersielt langs Jærkysten. Hummeren ble tatt med teiner oppetter land. Den ble solgt til Engelske eller Nederlandske skip, og ble eksportert.

Av annet kommersielt fiske kan vi nevne fiske etter torsk, sei, lange og hyse. Fra midten av hundreåret var også makrellfisket godt. I Håelven og Figgjo ble det drevet laksefiske. Men alt dette fisket var av mindre betydning enn sildefisket.

⁵⁶ P. P. Flor (1810) side 74.

I tillegg til fisket for salg tok alle som bodde langs sjøen opp nok fisk til eget husbruk. Alle hadde også en tønne saltet sild til eget bruk.

Som vi ser spilte ikke fisket, med unntak av vårsildfisket, den helt store rolle. Vårsildfisket var i første rekke kapitalinnbringende. Kapitalen ble brukt til investering i landbruket. Fisket ble således aldri mer enn en binæring for folk flest. Landbruket var alltid hovednæringen.

Imidlertid klaget Jærbøndene over at det var så vanskelig å få tak i arbeidshjelp til garden på grunn av at leiehjelpen heller ville gå ut på fiske. Denne konkurransen presset også prisen for arbeidshjelp opp. Vi ser blant annet i flere amtmannsberetninger at fisket derfor ble regnet som skadelig for jordbruket, fordi det trakk folk ut på fiske i steden for å dyrke opp jorden.

2.3.3 Andre næringsveier

Det var landbruket som var den største næringen, med fisket som en viktig binæring. Andre næringsveier var det knapt på Jæren. Stavanger by hadde begrenset med industri, men den tiltok utover århundret. Tar vi utgangspunkt i den første amtmannsberetning fra Stavanger amt, som gjaldt perioden 1830-1835, finner vi følgende andre næringsveier nevnt.

Først nevnes hus- og kunstflid. Det nevnes først at amtet står tilbake på dette området sammenlignet med Østlandet. Noe klær og sildetønner blir laget i distriktet. Ellers er det ingen ting av betydning.

Av industri var det ingenting av betydning. Det nevnes ett teglverk, noen mindre møller og sagbruk, samt flere brennevinsbrennerier.

Gardene langs kysten drev i tillegg noe losvirksomhet, men dette kunne ikke oppholde så mange at det ble ett eget yrke av det.

2.3.4 Stavanger by

Den tyske økonomiske historikeren, W. Sombart, har definert en by i økonomisk mening som:

"Ein tettare folkesetnad som til livsoppheldet må få tilførd landbruksprodukt utanfrå."⁵⁷

Etter denne definisjonen er det omtrent bare Bergen som kan defineres som en by omkring 1800. Rundt Stavanger virket landbruket, og det var ikke få "byfolk" som dyrket en åkerlapp og holdt en ku. Stavanger by opplevde ikke sin framvekst før i andre halvdel av 1800-tallet.

Med unntak av "kjøbstaden" Stavanger var Jæren ett landbruksland. Etter hvert fikk også Sandnes og Egersund "ladestad-status", men enda rundt 1900 var det ingen byutvikling på de stedene.

⁵⁷ W. Sombart "Der moderne Kapitalismus I" (1902) side 128.

Stavanger by nord på Jæren var allikevel det administrative sentrum for Jæren. Men hva betydde Stavanger for Jæren bortsett fra at det var det nærmeste store sentrum? Var det slik som det har vært hevdet at Jærens ekspansjon utover 1800-tallet skyldtes ett utstrakt "handelsjordbruk"?

Så lenge byen ikke var større enn den var rundt 1800 kunne den ikke konsumere produksjonsoverskuddet på Jæren, og således fremme en økt produksjon. Men Stavanger vokste sterkt utover 1800-tallet, først og fremst på grunn av vårsildfisket som stimulerte industri, forretningsvirksomhet, vareproduksjon og folkevekst. Befolkningen var bare rundt 2500 i 1800, ved utgangen av 1870-årene var befolkningen over 15000.

Fisket førte snart med seg skipsfart, først i sammenheng med sildetrafikken. Senere kom fraktfarten på alle hav og "seilskutenes" tid.

Stavanger skiftet av den grunn fullstendig karakter på en mannsalder fra 1800. Hvilken betydning hadde det for Jærbuen og landbruket hans?

Det betydde i første rekke at markedet kom nærmere.⁵⁸ Byborgerene kjøpte de matvarene de behøvde, i første rekke kjøtt, talg, smør, ost og melk. Den Jærske havren var det derimot ikke stor etterspørsel etter. Havren

⁵⁸ Landbruksvarer fra Jæren, i første rekke korn, ble i stor grad solgt til blant annet Hardanger og Østlandet. Stavanger by kunne ikke konsumere overskuddet selv. Imidlertid skulle alle varene fra Stavangers nærmeste omegn, tre mil, selges gjennom Stavangers innbyggere på grunn av spesielle handelsprivilegier, den såkalte cirkumferensen av 1607.

kunne ikke måle seg mot den importerte rugen. Allikevel var kornet så sent som i 1870 det viktigste produktet fra Jæren.

Stavanger by må derfor regnes med blant de momentene som førte til framgangen for landbruket. M. Irgens som besøkte Jæren i 1872 skriver om det:

"Som medvirkende Aarsag til Egnets Fremskridt maa til-
lige nævnes Stavanger By's hurtige Opkomst og stærkt
øgede Befolkning, hvorved Jæderen har faaet et sikrere
Marked for dets Frembringelser."⁵⁹

⁵⁹ M. Irgens (1872) side 9.

3.0 UTSKIFTNINGSLOVEN AV 17. AUGUST 1821

"Men vi vet at loven er god så sant den brukes etter lovens hensikt. Vi må huske at loven ikke er gitt for den rettferdige, men for lovbrøyttere og oppsetsige, for ugudelige og syndere, folk uten respekt for det hellige, verdslige, slike som slår sin far og mor, mordere, menn som driver hor eller har utuktig omgang med menn, for slavehandlere, løgnere og dem som sverger falsk, og hva det ellers kan være som strider mot den sunne lære."¹

3.1 BAKGRUNN

Oppgaven vil først og fremst omhandle utskiftninger etter loven av 1821. Jeg vil derfor ta opp lovgrunnlaget som utskiftningene bygget på.

Det er fra før skrevet en del om emnet.² Min framstilling bygger i stor grad på disse. Kapittelet er i første rekke tatt med i for helhetens- og oversiktens skyld.

Først i kapittelet vil jeg gi en kort oversikt over tidligere lover om utskiftning. Deretter vil jeg mer grundig omhandle utskiftningsloven av 1821. Til slutt vil jeg nokså kort se på utskiftningsloven av 1857, for å vise hvilke endringer denne loven medførte.

¹ Paulus' første brev til Timoteus, vers 8, 9 og 10.

² Blant annet O. Juvkam (1917) og P. Borgedal (1959). For en grundigere gjennomgang, spesielt om tidligere lover, viser jeg til disse.

3.2 KORT OVERSIKT OVER LOVGRUNNLAGET FØR 1821

Vi har alt fra de eldste kjente skrevne lover i Norge hatt regler om utskiftning, deling av eiendommer og oppløsning av fellesskap. Jeg vil nedenfor gi en kort oversikt over bestemmelsene i Gulatingsloven³, Landsloven⁴ og Norsk Lov⁵.

Først må jeg imidlertid presisere at utskiftning før og etter 1821 ikke helt kan sammenlignes.

Før 1821 var det bare hjemmel til utskiftning av fellesskapet. Teigblanding var ikke regnet som fellesskap. Det var således ikke hjemmel til å samle en oppsitters teiger til en sammenhengende strekning.⁶

Etter 1821 ble det også gitt hjemmel til utskiftning av teigblandet jord. Hensikten var å få samlet hver oppsitters jord til en, eller færre, teiger. Loven av 1821 kom nettopp på grunn av at styresmaktene nå ønsket å få slutt på fellesskapet, derunder teigblandingen. Vi kan si at "fellesskapet" fikk en videre betydning.

³ Gulatingsloven var en av landskapslovene, og gjaldt for store deler av vestlandet. Rogaland, med Jæren, hørte under Gulatinget.

⁴ Kong Magnus Lagabøter (1238-1280) samlet Norge til ett "juridisk" rike ved å erstatte landskapslovene med en felles lov for hele riket i 1274-76, ofte bare kalt Landsloven.

⁵ Christian IV Norske Lov av 1604 og Christian V Norske Lov av 1687. Senere i oppgaven bare kalt NL av 1604 og 1687.

⁶ Med ett forbehold. Under forutsetning av enighet kunne det bli holdt minnelig utskiftning med dette formål. Men det forutsatte enighet. Jmfr. utskiftninger i Time (vedlegg 2 side 4 og 5).

Fra gammelt av var Norge delt inn under forskjellige tinglag. Jæren hørte under Gulatinget. Hvor gamle disse rettsinstitusjonene var er ikke kjent. Men de skriftlige nedtegnelsene som er kjent er fra 12-1300-tallet.

Etter **Gulatingsloven** var det anledning til å oppløse ett sameie. Grensedeling⁷ var det prinsipielle og ønskelige, men også andre delingsmåter kunne benyttes. Loven begrenset seg til å fastslå hvordan delingen skulle bli rettsgyldig, og hvordan man skulle gå fram om bare et mindretall av brukerne i sameiet ønsket å komme ut av sambruket.

Kong Magnus Lagabøter's Landslov av 1274 erstattet landskapslovene. Vi kan skille mellom leilendingsskifte⁸ og odelsskifte⁹. For odelsskifte var fremdeles grensedeling det prinsipielle. Om leilendingsskifte derimot sies det:

"Soleis skal skiftast at alle får teigar jambreide, jamlange og jamgode etter landskylda."¹⁰

Grunnen til det var at ingen leilending skulle bli favorisert framfor en annen.

Videre het det at den skulle rå for skiftet den som ville skifte mest. Det vil si at om bare en ville ut av ett sambruk, skulle han få sin part utskiftet. Hvis de andre fortsatt ville drive jorden i fellesskap, var det opp til dem.

⁷ Med "grensedeling" forstår vi at eiendommen ble delt slik at hver part fikk sin del i en sammenhengende strekning.

⁸ Skifte mellom leilendinger om retten til bruk av hus og jord.

⁹ Skifte av selve eiendomsretten.

¹⁰ Jmfr. S. Hasund (P. Borgedal (1959) side 135).

Bestemmelsene om utskiftning i Landsloven ble overført direkte til NL av 1604, og derfra uten nevneverdige endringer til NL av 1687¹¹.

Loven som skulle komme til å gjelde fram til 1821 var altså av gammel opprinnelse. Først i andre halvdel av 1700-tallet ble det oppmerksomhet omkring eiendomsforholdene rundt om i landet, og dermed utskiftningsspørsmålet. Nå var man blitt oppmerksom på den "skadelige" teigblandingen og fellesskapet. Danmark fikk sin utskiftningslov allerede i 1769. Det meste av Danmark ble utskiftet kort tid etter. Samtidig begynte arbeidet for en egen utskiftningslov også i Norge.

¹¹ Christian V NL av 1687 3-12-15, 5-2-68 om utskiftning av odelsjord og 3-14-8 om deling av jord mellom leilendinger.

3.3 UTSKIFTNINGSLOVEN AV 17. AUGUST 1821

Den 17. august 1821 ble Lov angaaende Jords og Skovs Udsifting af Fællesskab sanksjonert. Ett nytt kapittel i utskiftningshistorien begynte. Nedenfor skal jeg gi en oversikt over bakgrunn og det arbeidet som ble gjort før loven av 1821 ble vedtatt. Videre skal jeg ta for meg lovteksten med endringer.

3.3.1 Bakgrunn og forarbeid

På slutten av 1700-tallet ble det mer og mer oppmerksomhet omkring eiendomsforholdene i Norge. Spesielt skadeligheten ved teigblandingen og fellesskapet ble framhevet. Dette var ett hinder for framgang for landbruket, og burde derfor avskaffes. Virkemiddelet var utskifting, men de gamle lovene var ikke lenger egnet. Det måtte en ny og langt mer omfattende lov til for å oppnå de ønskede resultat.

Ønsket til styresmaktene var at hver bruker skulle få sin part samlet i en sammenhengende strekning. På Jæren var det teigblanding i innmarken, og fellesskap i utmarken.¹² Det var etter de gamle lovene ingenting å gjøre med teigblandingen. Også fellesskapet i utmarken var det vanskelig å gjøre noe med, hvis ikke brukerne på garden kunne komme fram til enighet i minnelighet. Dessuten manglet nærmere regler for framgangsmåten ved utskifting.

¹² Jmfr. kapittel 2.

Det var derfor ett ønske, først og fremst fra embetsmannshold og fra andre "bedrevitende", om en ny lov. Men også brukerne selv innså at oppløsning av teigblandingen og fellesskapet ville være til det beste for dem selv. Dette vitner blant annet denne uttalelsen om:

"Paa Jeddereen derimod gives der Mange, som ønske, at Landet ved et Kongebud maa blive udskiftet."¹³

Dette skrev løytnant P. P. Flor under en økonomisk reise til Lista og Jæren i 1810, under overskriften "om bøndene selv ønsket utskiftning". I samme beretning blir fellesskapets skadelige virkning på landbruket understreket mer enn en gang. Det samme hører vi om flere steder i landet.

I løpet av 1700-tallet kom det diverse bestemmelser¹⁴ som angikk eiendomsforhold. Men det var ikke før Rentekammeret begynte å arbeide aktivt for en ny lov at det ble fortgang i arbeidet.

Rentekammeret skal ha begynt sitt arbeid i begynnelsen av 1790-årene. Det var J. E. Colbjørnsen og grev Reventlow som ledet arbeidet.¹⁵ Således kunne de etter omtrent 10 års arbeid, 11. juni 1803, sende ut ett rundskriv¹⁶ til amtmennene i Norge om jordfellesskap og utskiftning.

¹³ P.P. Flor (1810) side 141.

¹⁴ O. Juvkam (1917) gir en oversikt over disse på side 6 og 7.

¹⁵ Grev Reventlow tok over arbeidet i 1802, etter at J. E. Colbjørnsen døde.

¹⁶ Rundskrivet med svar - med unntak fra Søndre Bergenhushus - ligger lagret i Riksarkivet der de fyller fire pakker. (Rentekammerets realistiske ordnede avdeling, Utskiftningsvesenet, pk. 2-5).

Med rundskrivet fulgte lovutkast og fem særskilte spørsmål om jordfelleskap, lokale eiendomsforhold og utskiftninger. Amtmennene, lavere embetsmenn og særlig jordbrukskunnige menn skulle besvare de fem spørsmålene, samt gi kommentarer til lovutkastet. Med svarene som rentekammeret fikk inn fra de forskjellige amt i Norge ble de kjent med tilstanden som rådde, og kunne arbeide videre for en ny utskiftningslov.

I 1811 var Rentekammeret kommet så langt at et lovutkast¹⁷ med 27 paragrafer ble forelagt for Kongen. Imidlertid kom 1814 og løsrivelsen fra Danmark før man rakk å ta en avgjørelse. Ute i Europa herjet Napoleonskrigen¹⁸, noe som nok også lammet arbeidet.

Det tok imidlertid ikke lang tid før arbeidet ble gjenopptatt. Allerede i 1815, ved det første ordentlige Storting, ble det framsatt forslag til utskiftningslov av tre vestlands-representanter¹⁹. For det følgende Storting, i 1818, ble det framsatt ett par lignende forslag²⁰.

¹⁷ Lovutkastet er vistnok kommet bort, men ett utkast fra 1808 er gjengitt av O. Juvkam (1917) side 20 og utover.

¹⁸ Kongeriket Danmark-Norge var engasjert på Fransk side (1807-1814) mot, først og fremst, Sverige og Engeland. Som takk for innsatsen "fikk" Sverige Norge.

¹⁹ Deriblant av bonde O. H. Øverland fra Stavanger amt.

²⁰ Deriblant av representant fra Stavanger amt, major og landinspektør M. Smith, som utarbeidet ett fullstendig forslag til lov om utskiftning av fellesskapet. Forslaget ble trykket og delt ut blant Stortingets representanter. Videre leverte bonde Mossige ett tilsvarende forslag, også han fra Stavanger amt.

Om arbeidet med utskiftningsloven i lovkomiteen vet vi lite om. Det kan synes som om det har tatt lang tid, men lovkomiteen hadde en hel rekke lover å utarbeide samtidig.

I 1820 regner vi med at ett ferdig forslag var utarbeidet. I begynnelsen av 1821 må det ha vært innlevert til Stortinget, for i februar samme år besluttet Odelstinget å oversende forslaget til en spesialkomite. Den foreslo flere forbedringer til lovkomiteens forslag.

Spesialkomiteen avga sin innstilling i mai, og derpå ble forslaget oversendt Revisjonskomiteen som foretok en del mindre endringer. Også i Odelsting og Lagting ble det foreslått og vedtatt flere endringer.²¹ Loven ble sanksjonert den 17. august 1821.

3.3.2 Lovteksten med endringer

Lov angaaende Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab av 17. august 1821 var Norges første spesielle utskiftningslov. Den inneholdt 17 paragrafer.²² I forhold til utkastet som ble framlagt for Kongen i 1811 var loven av 1821 på mange måter mindre omfattende.²³ Dette forholdet har i ettertid blitt kritisert fra flere hold.

²¹ Om behandlingen i Stortinget 1815, 1818 og 1821 med vedtakene i Odelsting, Lagting og Plenum viser jeg til notat av S. Tveiten (1958). Notatet er ikke utgitt. Det er arkivert ved Institutt for planfag og rettslære, NLH.

²² Lovteksten er lagt ved bak i oppgaven (vedlegg 1).

²³ Forskjellene mellom utskiftningsloven av 1821 og Rente-kammerets utkast av 1811 har P. Borgedal (1959) omtalt på side 156 og utover.

Jeg vil først beskrive lovens bestemmelser i hovedtrekk:

Angående organisasjon og organer: Loven skulle administreres av sorenskriveren, som sammen med fire av fogdens oppnevnte skjønns- og taksasjonsmenn skulle utføre utskiftningen. Det er her snakk om offentlig utskiftning etter §8. Reglene for forretningen var som for rettergang for åstedssaker. Utskiftningen ble altså utført av retten, med sorenskriveren som dommer. En slik utskiftning ble ført inn i justisprotokollene, vanligvis i ekstrarettsprotokollene.

Jmfr. §7 skulle imidlertid oppsitterene på garden først prøve å skifte ut jorden i minnelighet, før de gikk til retten. Hvis enighet om minnelig utskiftning ble oppnådd hadde oppsitterene rett til selv å foreta utskiftningen. Forutsetningen var at skifteplanen skulle nedskrives og "lases inden Retten ved første eller andet Thing, samt ordlydende indføres i Jurisdictionens Adkomst Protocol". Skifteplanen skulle altså tinglyses.²⁴

Loven skiller altså mellom to typer utskiftning; offentlig utskiftning og minnelig utskiftning. Framgangsmåten var forskjellig.

Jmfr. §7 skulle altså minnelig utskiftning først være forsøkt. Hvis ikke minnelighet ble oppnådd var partene henvist til forliksrådet. Hvis heller ikke megling i forliksrådet førte fram til enighet skulle utskiftningen

²⁴ Vi vet imidlertid at mange minnelige utskiftninger ikke ble tinglyst, jmfr. kapittel 4.

utføres av retten, jmf. §8.²⁵ Resulterte derimot meglingen i forlik skulle utskiftningen utføres etter §7, altså minnelig utskiftning.²⁶

Mens den offentlige utskiftningen var en juridisk forretning, varierte de minnelige utskiftningene i karakter. Det var i stor grad opp til oppsitterene selv å bestemme framgangsmåten. Ofte valgte de ut en eller flere menn til å stå for selve delingen, da de ikke selv kunne bli enige om det. Grunnlaget for utskiftningen ble gjerne satt opp skriftlig, i form av en avtale²⁷, med bestemmelser om skiftegrunnlaget, omfanget, hvem som skulle utføre delingen, tidspunktet for utskiftning, muligheten for anke m.m.²⁸

Hvem kunne kreve utskiftning? For oppløsning av fellesskap, det vil si sameie, kunne den enkelte loddeier kreve utskiftning, jmf. §1. Den som ønsket utskiftning skulle oppfordre de andre loddeierene til å foreta en utskiftning. Hvorvidt minnelig eller offentlig utskiftning ble valgt var avhengig av om enighet ble oppnådd.

²⁵ Forliksrådet "viste" saken til retten, men det var ikke dermed sagt at det ble offentlig utskiftning av det. Oppsitterene kunne siden bli enig om minnelig utskiftning, eller de kunne droppe hele saken. Men forutsetningen for offentlig utskiftning var altså at megling i forliksrådet ikke førte fram til forlik.

²⁶ Enkelte utskiftninger kunne imidlertid også bli "avgjort", eller "sluttført" i forliksrådet. Spesielt tidlig i perioden (1821-1830) finner vi flere slike eksempler (jmf. Statsarkivet i Stavanger). Men det dreide seg her om "begrenset" utskiftning, eksempelvis av veier og gjerder. Utskiftning av hele gardsveldet, med ny eiendomsutforming, kunne vel knapt utføres av forliksrådet.

²⁷ Avtalen kunne bli satt opp på fritt grunnlag, eller etter megling i forliksrådet.

²⁸ Se blant annet avtalen om utskiftning av garden Aanestad på Varhaug (vedlegg 4).

§1 omhandler altså hvem som har rett til å kreve utskiftning av sameie. Det går ikke fram av lovteksten at "Fælledskab i Jord eller Skov" omfatter teigblandet jord. Først i §6 2. ledd finner vi hjemmelen til utskiftning av teigblandet jord. Etter denne bestemmelsen går det klart fram at fellesskapet etter denne lov også omfatter teigblanding.

Det gamle prinsippet om at "den som vil skifte mest bestemmer for skiftet" ble videreført. §4 gir også jordeieren og hans leilending samme rett til å kreve utskiftning.

Jmfr. §7 2. ledd skulle det offentlige først være underrettet hvis utskiftningen vedkommer offentlig eller benifisert eiendom.

Videre påbød lovens §3 at garder som staten eller offentlige stiftelser eide, deriblant benifisert gods, skulle utskiftes når de igjen ble bygselledige, eller skulle avhendes.

Hvilket skiftegrunnlag bygger utskiftningen på? For sameier går det fram av §11 1. ledd at skylden er skiftegrunnlaget. Det var skatteskylden, etter den matrikkel som gjaldt ved lovens bekjentgjørelse, som skulle gjelde. Det skulle ikke bli tatt hensyn til reduksjon i matrikkelskylden.²⁹ Derimot skulle det bli tatt hensyn til hevd, eller annen lovlig adkomst, som begrunnet at en eller flere av loddeierene hadde opparbeidet seg en særlig rett.

²⁹ Det siktes her til reduksjon som følge av naturårsaker, elveskred o. l., eller annen reduksjon som ikke gjorde at sameieandelen skulle reduseres tilsvarende.

For teigblandet jord derimot, jmf. §11 2. ledd, skulle innehavet av hver oppsitter's teiger være skiftegrunnlaget. Det var ikke bare størrelsen på arealet det skulle bli tatt hensyn til, men også jordens verdi eller andre faktorer som kunne spille inn.³⁰ §13 understreker delingsgrunnlaget ytterligere.

Hvordan ble skifteplanen utarbeidet? Hvis det er snakk om offentlig utskiftning var framgangsmåten bestemt av loven. Etter at forliksrådet hadde vist saken til retten tok sorenskriveren og fire av fogdens skjønns- og takasjonsmenn opp saken etter reglene for åstedssaker. Da sorenskriveren vanligvis ikke hadde de kunnskaper som krevdes til ett slikt arbeid, var det opp til de fire "skjønnsmennene" å stå for delingen. Skjønnsmennene var ofte de samme som ble valgt til utskiftningsmenn til de minnelige utskiftningene. Selve delingsmåten kan vi dermed si at ikke var så ulik i forhold til de minnelige utskiftningene.

Hvis det er derimot er snakk om minnelig utskiftning, så var framgangsmåten ikke like godt fastsatt i utgangspunktet. Det var da opp til oppsitterene selv å utføre utskiftningen. Ofte ble noen utvalgte utskiftningsmenn satt til å gjøre jobben. Etter hvert som disse fikk erfaring med slikt arbeid, fikk utførelsen en fastere form.³¹

³⁰ Slutten på §11 lyder: "saaledes at enhver nyder fuld Erstatning paa et Sted for hvad samme fratages paa et andet, enten i større Strækning, bedre Bonitet eller paa anden Maade." Akkurat som i dag skulle det altså blitt tatt hensyn til jordens verdi, eller bonitet, arealets størrelse og andre faktorer som kunne spille inn.

³¹ Jmf. kapittel 5.

§13 sier at innmarken til en loddeier så godt som mulig skal samles på ett sted. Idealet var altså at hver lodd-eier skulle få en teig, men ved å legge til "saavidt mueligt" ble det ikke påbudt.

Hva skulle utskiftningen omfatte? Ved offentlig utskifting er det lovteksten som regulerer dette forholdet. Ved minnelige utskiftninger bestemte oppsitterene dette i større grad selv, ved den minnelige avtalen. Nedenfor tar jeg for meg paragrafene i loven som omhandler dette.³²

§14 omhandler myrer som egner seg til torvskjøring eller oppdyrking. Slike bør særskilt utskiftes hvis noen av loddeierene forlanger det. Det samme gjelder tangstrender som har blitt brukt i fellesskap. Delingsgrunnlaget for slike rettigheter er som for vanlig utskifting.

Videre sier §14 at eventuelle bruksretter i sameie, uten forankring i eiendomsrett, bør utlegges som egen eiendom etter bruksrettens verdi. Etter at det er gjort kan sameiet deles mellom loddeierene.

§15 inneholder bestemmelser om fiske-, naust- og strandrettigheter. Hvis det ble forlangt skulle retten fastsette rettighetene til de enkelte loddeierene. Videre inneholder paragrafen nærmere retningslinjer for delingen av disse rettigheter.

³² De minnelige utskiftingene var til en viss grad avhengig av å følge de samme reglene som for offentlig utskifting angående dette spørsmålet. Hvis en oppsitter var uenig i framgangsmåten kunne han bare kreve forliksmegling for å "tvinge" i gjennom krav som loven hjemler! (Forutsatt av at ingen bindende avtale var underskrevet.)

Videre går det fram av loven, blant annet av §§1, 6 og 13, at hele gardsveldet kunne utskiftes etter loven.

Hvordan ble kostnadene fordelt? Kostnadene skulle fordeles på loddeierene i forhold til skylden på den tid loven trådte i kraft. Dette var en enkel regel, men hverken helt logisk eller rettferdig.³³

Hvis benifisert gods ble utskiftet ble det benifiserte gods fond belastet utgiftene. Disse skulle leilendingene erstatte med ett årlig avdrag på $\frac{1}{20}$ av summen med renter, jmf. §§2 og 3. Det samme var tilfelle hvis det offentlige eide jord. Her var det statskassen som ble belastet utgiftene, og betalingsvilkåret for leilendingene var som for benifisert gods, jmf. §§2 og 3.

Kostnaden ble beregnet som for andre åstedssaker og størrelsen ble satt lik en forretning uansett antall deltagere i utskiftningen, jmf. §17. Vi ser at det her er snakk om offentlige utskiftninger.

Når det gjelder minnelige utskiftninger så var de eneste utgiftene som vedkom det offentlige tinglysningsavgift og eventuell forliksmegling. Ut over det vedkom utgiftene bare oppsitterene selv. Utgifter det kan være snakk om er først og fremst betaling til utskiftningsmennene. Hvor store disse var er det vanskelig å finne ut av i ettertid, vi har ingen kilder som forteller om det. Men vi må anta at utskiftningsmennene ble lønnet etter den tiden det tok å utføre utskiftningen, gratis kan det ikke ha vært. Delingsgrunnlaget mellom oppsitterene var vel som for offentlig utskiftning, nemlig skylden.

³³ Jmf. P. Borgedal (1959) side 156.

Hvilke muligheter var det for bruk av rettsmiddel? Det er §12 som omhandler muligheten for rettsmiddel. Vi møter her det samme "to-sporede" rettsmiddelsystemet som vi har i dagens jordskifteprosess. Tvister om eiendomsrett, innbyrdes rettigheter og bruk i sameie skulle avgjøres av retten. Denne avgjørelsen kunne påankes til høyere rett.

Tvister angående selve delingen og delingsplanen skulle derimot ankes til ett nærmere bestemt overskjønn. Ankefristen var etter "Aar og Dags Forløb". Det vil si ett år og en dag etter at utskiftningen var avsluttet.

Dette gjaldt imidlertid bare offentlige utskiftninger. Det var disse som ble administrert av retten. Hva angår minnelige utskiftninger, var disse basert på minnelige avtaler, gjerne etter megling i forliksrådet. Muligheten for rettsmiddel er derfor begrenset, og ble regulert av avtalen som ble satt ned angående utskiftningen.³⁴ Det er en gammel regel som sier at minnelige avtaler eller forlik ikke kan påankes. Og den minnelige utskiftning er av en slik art.

Hvilke andre bestemmelser inneholdt loven?

Hva angår sameieskog: §5 bestemte at så lenge skogen lå i sameie måtte ingen loddeiere avvirke mer enn han hadde krav på. Ble det gjort skulle det betales en erstatning som tilsvarte den dobbelte verdi av det som var avvirket for mye.

³⁴ Se i den forbindelse avtalen om utskiftning av garden Aanestad på Varhaug (vedlegg 4).

Hva angår avgrensningen av skiftefeltet: Når det gjelder avgrensning av skiftefeltet sier §10 at før utskiftningen starter skal grensene for skiftefeltet bestemmes på lovlig vis. Det vil si at grensen mot nabogardene skulle være fastlagt før utskiftningen startet.³⁵

Hva angår kartframstilling: §9 inneholder bestemmelser vedrørende kartframstilling. For det første måtte ikke kostnadene til framstillingen bekostes rekvirenten. Det var den som selv ønsket å få kartlagt skiftefeltet som måtte påkoste arbeidet. Det var altså ikke påbudt med kartframstilling. Av den grunn ble det framstilt ytterst få kart, og viktig dokumentasjon av eiendomsstrukturen fra gammel tid er dermed borte.

Hva angår annet mellomlag enn jord: Hvis utskiftningen ikke bare gjaldt skifte av jord mot jord, men at også andre mellomlag hadde funnet sted, så bestemte §7 3. ledd at den forandring som mellomlegget hadde medført skulle bestemmes ved en skyldsettingsforetning. Det kan her være snakk om for eksempel mellomlag i penger. Kostnaden av skyldsettingsforetningen skulle de aktuelle loddeierene selv bekoste.

Hva sier loven om utflytting? Loven hjemlet ikke utflytting av tunet i forbindelse med utskiftningene, men den hadde noen bestemmelser. Vi har først §4 3. ledd. Den bestemmer at hvis jordeieren ønsket utflytting, måtte han bekoste det selv, leilendingen skulle altså ikke bære utgiftene. Videre kunne "tvangsklausulen" unngås hvis utflytting hindret hensiktsmessig utskiftning, jmf. nedenfor.

³⁵ I panteregisteret kan vi derfor finne merknader om en utskiftning også under garder som ikke har vært med på utskiftningen, men bare grenser til skiftefeltet.

Hva angår grensemerking: Jmfr. §16 skulle de nye grensene merkes tydelig i marken for ettertiden.

Skattetrusselen etter §6: Av spesiell interesse er "tvangsklausulen" i §6. Tvangsklausulen gjaldt for de gardar som var i teigblanding, eller hadde sin innmark, skog eller mark som kunne oppdyrkes i fellesskap, og som ikke i løpet av åtte år fra lovens kunngjørelse hadde utskiftet garden. Tvangsklausulen innebar en forhøyelse av landsskatten med $\frac{1}{4}$.

Fritak for "ekstraskatten" skulle man bare få hvis særlige naturårsaker forhindret utskiftning, eller hvor utskiftning ikke var hensiktsmessig uten utflytting.

Hensikten med tvangsklausulen var å få fortgang i utskiftningsarbeidet. Styresmaktene var av den oppfatning at det måtte en trussel om ekstra skatt til for å få det til. Imidlertid var fristen på 8 år altfor kort. Fristen ble derfor forlenget, og senere opphevet, jmf. nedenfor.

Jeg har nå omtalt de forskjellige bestemmelsene i loven. Vi må avslutningsvis huske på forskjellen mellom minnelig og offentlig utskiftning.

Reglene i loven var bestemmende for den offentlige utskiftning. Den administrertes av sorenskriveren, sammen med fire av fogdens oppnevnte skjønns- og taksasjonsmenn, og var en juridisk forretning.

Den minnelige utskiftning derimot har form av en avtale mellom oppsitterene. Oppsitterene kunne i stor grad selv bestemme skiftegrunnlaget, omfanget m.m. for utskiftningen. Avslutningsvis i en minnelig utskiftning ble de nye grensene beskrevet skriftlig. Dokumentet ble undertegnet av partene.

I det hele tatt finner vi svært få formkrav til utskiftningene, det være seg både offentlige og minnelige. Som vi skal se av kapittel 4 og 5 var de aller fleste utskiftninger på Jæren minnelige. I kapittel 5 viser jeg eksempler på hvordan ett utskiftningsdokument kan se ut.

Sammenlignet med utskiftningsreglene i NL av 1687, som gjaldt fram til 1821, var de viktigste endringene som følge av utskiftningsloven av 1821 disse:³⁶

- 1) Foruten oppløsning av sameie ble det nå mulig å kreve utskiftning av teigdelt jord.
- 2) Samtlige medeiere skulle delta i omkostningene med utskiftningen.
- 3) Det ble innført "straffeskatt" på $\frac{1}{4}$ forhøyelse av landsskatten for dem som ikke innen 8 år foretok utskiftning uten gyldig grunn. Som gyldig fritakelsegrunn gjaldt "særdeles naturaarsager" samt det tilfelle der hensiktsmessig utskiftning ikke kunne gjennomføres uten utflytting.
- 4) Utskiftningen kunne utføres i minnelighet, eller, hvis ikke minnelighet ble oppnådd etter behandling i forlikskommisjonen, som åstedssak ved sorenskriveren og 4 av fogdens oppnevnte skjønns- og taksasjonsmenn (offentlig utskiftning).

³⁶ Jmfr. O. Juvkam (1917) side 34.

- 5) Skiftegrunlaget var skylden i tilfelle sameie. For teigdelt jord var det "innehavets" verdi.
- 6) Hver eier skulle få utlagt sin eiendom så godt som mulig samlet, helst bare som en teig.

Loven har i ettertid blitt kritisert for en del mangler og svakheter. Loven var imidlertid vår første spesielle utskiftningslov, og hadde derfor lite rettspraksis eller annet lovgrunnlag å bygge på. Det var derfor ikke å forvente at loven skulle være helt uten mangler og svakheter. Jeg vil nedenfor omtale det som i ettertid har blitt regnet som de største svakhetene ved loven.

For det første ble det ikke opprettet ett eget organ som kunne stå for utskiftningsarbeidet. Først ved loven av 1857 ble jordskifteverket opprettet. I ettertid må man nok kunne si at sorenskriveren ikke var den rette til å lede utskiftningsarbeidet. Det var først og fremst kunnskaper om landbruket som var påkrevd, og ikke juridiske kunnskaper.

Videre ble det ikke påbudt med utflytting fra tunet i forbindelse med en utskiftning. Riktignok var det mulig med utflytting, men utgiftene måtte vedkommende dekke selv. Dette har i ettertiden blitt sett på som kanskje den største svakheten ved loven. Hvor vidt det var en så "stor" svakhet som flere vil ha det til kan nok diskuteres.³⁷ En av følgene var at de nye eiendomsgrensene ble trukket radielt ut fra tunet. Eiendomsforholdene ble

³⁷ Hvor vidt utflytting overhode var aktuelt, eller ønskelig, kan i høyeste grad diskuteres. Fremdeles betydde jorda nærmest bebyggelsen, den beste innmarken, så mye at utskiftning knapt kunne gjennomføres hvis ikke hver part fikk sin "rettmessige" del av denne. Dette blir nærmere kommentert i kapittel 6.

derfor ikke alltid optimale, ofte bare noe forbedret, som følge av utskiftningen.

Det var heller ikke påbudt med opptagelse av kart i forbindelse med utskiftningen. Hvor vidt dette resulterte i konflikter, for eksempel om eiendomsgrensene i ettertid, er vel tvilsomt. Men for dokumentasjon av eiendomsforholdene på den tiden hadde det vært av interesse at det ble opptatt kart. Vi savner av den grunn viktig kildemateriale om eiendomsforholdene fra gammel tid.³⁸

Med hensyn til hvor langt utskiftningen skulle gå var ikke lovteksten helt presis. Riktignok skulle hjemmemarken så vidt som mulig legges på ett sted. Utmarken skulle deles etter samme grunnsetning. Det var klart at hensikten var at hver part skulle få sin jord samlet i en teig. Men ved å føye til "så vidt som mulig" ble dette mer usikkert.³⁹

Det er klart at loven hadde sine begrensninger og uheldige bestemmelser. Spesielt med tanke på at det allerede i 1811 forelå ett mer omfattende lovforslag. Men det er først i ettertid at det har vært mulig, i større omfang, å påstå svakheter.⁴⁰ Vi må ikke gå i den fellen å bedøm-

³⁸ Eiendomsgrensene etter utskiftningen er det mulig å rekonstruere, for eksempel fra senere utskiftningskart. Det er eiendomsgrensene før utskiftningen som har gått tapt.

³⁹ Hvor mange teiger hver enkel oppsitter fikk etter en utskiftning er kjent for Randaberg kommune, se kapittel 6.

⁴⁰ Det må innskytes at allerede mens loven virket ble den kritisert fra flere hold på grunn av sin "utilstrekkelighet". Men hvor gjennomtenkt var den kritikken? Det var i første rekke embetsmenn som kritiserte resultatene på grunn av at utskiftningene tilsynelatende ikke gikk langt nok. I kapittel 6 skal vi se at dette ikke alltid stemte.

me fortiden etter dagens normer og regler. I 1821 innførte loven en rekke nye virkemidler som før ikke var mulig.

Loven holdt seg for det meste bestående helt fram til 1857, da den ble avløst av ny utskiftningslov. Men noen endringer ble vedtatt.

Først ble tidsfristen for "skattetrusselen"⁴¹ forandret ved lov av 14. juli 1827. §6 ble forandret slik at forhøyelsen av landsskatten først skulle innføres ved begynnelsen av 1838. Som grunn ble det framlagt at den opprinnelige fristen på 8 år var for kort. I 1836 kom det ytterligere ett forslag om at fristen skulle forlenges utover 1838. Forslaget fra lovkomiteen var da at fristen ble utsatt til 1840. Saken ble imidlertid ikke endelig behandlet da Stortinget i mellomtiden ble oppløst. Før neste Storting ble landsskatten opphevet og "tvangsklausulen" mistet dermed sin betydning.

Som erstatning for tvangsklausulen ble det i 1845 framsett ytterligere to forslag⁴² til "straff" for dem som ikke ville la garden utskiftes. Ingen av disse ble vedtatt, men spørsmålet ble debattert, men førte ikke fram til nye tvangsmidler.⁴³

⁴¹ Ifølge lovens §6 skulle landsskatten forhøyes med $\frac{1}{4}$ hvis ikke garden var utskiftet i løpet av 8 år, det vil si i løpet av 1829.

⁴² Det ene forslaget gikk ut på at kommuneskatten skulle forhøyes med $\frac{1}{4}$ hvis ikke utskiftning fant sted innen fire år. Det andre forslaget gikk ut på at det skulle ilegges 24 skilling i "bot" for hver skylddaler til vedkommende skolekasse, samt at tidspunktet for utskiftning skulle fastsettes til 8 år etter lovens publikasjon.

⁴³ Lovkommisjonen som arbeidet med loven av 1857 foreslo også bruk av tvangsmidler for å fremme utskiftningsarbeidet. Men heller ikke da ble det vedtatt nye tvangsmidler.

Ved lov av 28. mai 1845 ble §8 endret med sikte på å redusere omkostningene ved offentlige utskiftninger. Loven tillot at fogden overløt utskiftningen til "nogle af fogden oppnevnte Mænd, almindeligvis af Almueklassen, for almindelig Lagrettesmands Betaling". Tidligere skulle sorenskriveren alltid administrere de offentlige utskiftninger.

Med unntak av de nevnte endringer holdt loven seg uforandret fram til avløsingen den 12. oktober 1857.

3.4 NY UTSKIFTNINGSLOV AV 12. OKTOBER 1857

Jeg vil i oppgaven ikke konsentrere meg noe videre om andre lover enn utskiftningsloven av 1821. Men en kort omtale av utskiftningsloven av 1857 hører med.

I løpet av 1850-årene tok Indredepartementet opp spørsmålet om ny utskiftningslov.⁴⁴ I den forbindelse ble en kommisjon nedsatt ved Kongelig resolusjon av 18. januar 1854. Kommisjonen fikk som mandat:

"...at undersøke og avgi motiveret betænkning og indstilling om hvad der fra statsstyrelsens side hensigtsmæssige maatte være at foreta til fremme av jordutskifting."⁴⁵

Kommisjonen la fram sin innstilling den 4. september 1856 og den 8. desember samme år.

Innstillingen av den 4. september 1856 sier innledningsvis:

"Jordfællesskabet er udbredt over hele Vestlandet."⁴⁶

I fotnote til den uttalelsen skriver imidlertid kommisjonen at Jæren i Stavanger amt var ett unntak. Men det er helt klart at kommisjonen ikke var fornøyd med det som loven av 1821 hadde utrettet.

⁴⁴ For nærmere opplysninger om dette arbeidet viser jeg til O. Juvkam (1917) side 40 og utover samt T. Grendahl og G. Solberg (1959) side 173 og utover.

⁴⁵ Departementstidene (1854) side 241.

⁴⁶ Udskiftning af Jordfællesskab. Fremstilling med forslag udarbejdet af en Hs. Maj. Kongen anordnet Commission. Bergen 1856. Side 1.

Kommisjonen var av den oppfatning at man ikke uten nye virkemidler kunne regne med større framskritt med tanke på utskiftning og oppløsning av jordfelleskapet.

Forslaget ble deretter behandlet på vanlig måte av Odelsting, Lagting og Storting og ble sanksjonert den 12. oktober 1857. Lov om Jords og Skovs Utskiftning af Fællesskab av 12. oktober 1857 trådte i kraft den 1. januar 1859.

De viktigste endringene som den nye loven innførte var:⁴⁷

- 1) Utskiftningene skulle ledes av spesielt ansatte og kvalifiserte menn.⁴⁸ 1. januar 1859 er dermed regnet som startpunktet for jordskifteverkets arbeid.
- 2) Hele fellesskapet skulle søkes oppløst, selv om kun en eier forlangte utskiftning.
- 3) Utflytting skulle i større grad skje. Lovhjemmel til tvangsutflytting ble gitt, og utgiftene skulle fordeles. Det ble i stor utstrekning gitt statsstøtte til dette formålet.⁴⁹
- 4) Kart skulle bli opptatt til bruk ved utskiftningen, og jorden skulle boniteres.
- 5) Nytt fellesskap måtte ikke dannes.
- 6) Forliksmegling bortfalt og utskiftningen skulle opphøre å være juridisk forretning. Først ved loven av 1882 ble igjen benevnelsen domstol og rett benyttet.

⁴⁷ Jmfr. O. Juvkam (1917) side 43.

⁴⁸ Av de 11 som ble ansatt til dette arbeidet var 9 utdannet i Sverige og 2 var utdannet ved Fernblands skole i Norge.

⁴⁹ Blant annet var det fastsatt ett maksimumsbeløp som hver part kunne bli pålagt.

Med disse endringene var forholdene lagt til rette for fornyet innsats til oppløsning av jordfelleskapet.

Etter hvert gikk også tiden ut for loven av 1857, og behovet for nye virkemidler meldte seg igjen. Nye tider krever andre virkemidler. Vi har således følgende oversikt over senere utskiftningslover:

Lov om utskiftning m.v. av 13. mars 1882.

Lov om jordskifte o.a. av 22. desember 1950.

I dag er det Lov om jordskifte o.a. av 21. desember 1979 som gjelder.

Loven av 1857 tillot ny utskiftning av de gardene som ble utskiftet etter loven av 1821. Det tyder på at styresmaktene ikke anså utskiftingene etter loven av 1821 for tilfredsstillende.⁵⁰ Denne antagelsen, og andre problemstillinger, vil jeg ta opp i de følgende kapitler.

⁵⁰ Det ser ut som muligheten for ny utskiftning bare unntaksvis ble benyttet på Jæren. En ny utskiftningsbølge tok til rundt 1880 og utover. Bruksdelinger og endrede rammevilkår, blant annet økt oppdyrking, økte igjen behovet for utskiftning. Vi må videre anta at også gardene som ikke var utskiftet etter loven av 1821, etter hvert ble utskiftet.

4.0 KARTLEGGING AV OMFANGET

"I Løbet af dens 25 første Aar blev det fuldstændige Fællesskab paa det nærmeste ophævet over hele Jæderen. Det var de færreste Gaarde, hvorpaa det ikke var holdt Udskiftning i denne Tidsperiode, hvad Indmarkerne angaar. Udmarkerne vedblev dog ofte at være i Fællesskab nogen Tid fremover, men de blev skilte fra Nabogaardene, og blev senere delte mellem Gaardens Opsiddere efter kortere eller længere Tids Forløb."¹

4.1 PROBLEMSTILLING (Kilder og begrensninger)

Jeg skal nå kartlegge omfanget² på Jæren etter utskiftningsloven av 17. august 1821. Det er med andre ord den første problemstillingen jeg satte opp som jeg nå tar for meg. Videre har vi i tankene om det finnes geografiske eller tidsmessige forskjeller med tanke på omfanget på selve Jæren.

For å finne det nøyaktige omfanget må hver enkel gard undersøkes, med tanke på om det har vært utført utskifting eller ikke. Hvilke kilder har vi?

¹ M. A. Grude (1914) side 326. (Om utskiftningsloven av 1821).

² Jeg definerer "omfanget" som antall garder som har vært utskiftet sammenlignet med totalt antall garder.

En offentlig utskiftning skulle føres inn i justisprotokollene, som oftes i ekstraretsprotokollene³. Men vi finner også slike utskiftninger i tingbøkene⁴. For å få oversikt over slike utskiftninger må altså ekstraretsprotokollene og tingbøkene gjennomgås.

En minnelig utskiftning utførte oppsitterene selv. Men for at den skulle bli rettsgyldig måtte den nedskrives og tinglyses. Vi finner derfor slike utskiftninger i pantebøkene⁵. Panteregisteret⁶ er register til pantebøkene.

Vi kan imidlertid også finne utskiftninger i forliksprotokollene⁷. Men disse er sjeldnere. Det er først og fremst forlik om å holde utskiftning som vi finner i forliksprotokollene.

³ Ekstraretsprotokollene ble brukt til protokollasjon av saker som ble behandlet utenom de vanlige tingmøtene. Dette gjaldt eiendomssaker, takstforretninger, arrest-, innførsel- og eksekusjonsforretninger. Sjørettsaker ble også ført i ekstraretsprotokollene. For Jæren finner vi 8 protokoller i tidsrommet 1822-62.

⁴ Tingbøkene inneholder referat for saker som er behandlet på tinget. Slike saker kunne omfatte sivile saker og straffesaker, offentlige kunngjørelser og tinglysning av eiendomsdokumenter og herunder utskiftninger. Vi finner 6 tingbøker for Jæren i tidsrommet 1821-1868.

⁵ Tinglysningsinstitusjonen: Utover slutten av 1600- og 1700-tallet ble det gitt nærmere bestemmelser om føringen av pantebøker (NL av 1687, forordning 7.2.1738). Stadig flere sorenskrivere tok til å føre pantebøker og panteregister. I disse protokollene registrerte man opplysninger om adkomster og heftelser på fast eiendom og løsøre. Herunder utskiftninger. Panteregisteret ble ført for å lette gjenfinningen i pantebøkene.

⁶ Panteregisteret er register til tinglyste dokumenter i pantebøkene. Realregisteret omfatter dokumenter vedrørende fast eiendom og er ordnet etter matrikelnummer.

⁷ Jmfr. fotnote 26, kapittel 3.

I tillegg til disse kildene er omfanget allerede kartlagt for noen kommuner i diverse bygdebøker for Jæren. Disse kildene bruker jeg som supplement til de "opp-rinnelige" kildene.⁸

For å kartlegge omfanget har vi altså følgende kilder: (1) Ekstrarettspokollene. (2) Tingbøkene. (3) Panteregisteret. (4) Forliksprotokollene. (5) Bygdebøker.

Hvilke kilder jeg har brukt for den enkelt kommune kommer jeg tilbake til.

Imidlertid er det vanskelig å finne det korrekte omfanget. Følgende begrensninger medfører dette:

(1) Panteregisteret, hvor vi finner de minnelige utskiftninger, gir sjelden opplysning om hva slags type utskifting⁹ det er snakk om. For å skille mellom de ulike typer utskiftninger med sikkerhet er det nødvendig å undersøke de enkelte utskiftingene. Disse er skrevet i pantebøkene. På grunn av tidsrammene for oppgaven har ikke det vært mulig.

⁸ Jeg har benyttet følgende bygdebøker: B. Lindanger (1988) for Randaberg kommune. B. Lindanger (1990) for Klepp kommune. S. I. Langhelle m.fl. (1983) for Sola kommune og Madla sogn i Stavanger kommune. O. Aurnes (1952) for Sandnes kommune (med unntak av Riskakverven sogn). J. Alsvik (1989) for Gjesdal kommune.

⁹ Jeg har, så godt som det lar seg gjøre ut fra kildene, skilt mellom følgende typer utskiftninger: Utskifting av innmark, utmark, inn- og utmark, begrensede ressurser (for eksempel tangrettigheter og torvmyrer) og deling av felles utmark mellom garder.

(2) Det er bare de tinglyste minnelige utskiftningene som er registrert i panteregisteret. En rekke minnelige utskiftninger ble ikke tinglyst. Slike utskiftninger er det i ettertid svært vanskelig å finne opplysninger om. Bare ved hjelp av en nærmere undersøkelse på stedet, med tanke på analyse av eksisterende eiendomsstruktur og senere utskiftninger, er det mulig å anta at utskiftning må ha funnet sted. Det sier seg selv at dette for det første tar tid, og for det andre er usikkert.

For å kompensere for dette problemet må vi, på ett eller annet vis, få en formening om hvor stor del av omfanget slike utskiftninger representerer. I den forbindelse skriver O. Juvkam:

"I trearsperioden 1852-54 blev ifølge utskiftningskommisjonen av 1854 tinglæst 357 forretninger for det hele land, herav var 34 utført av retten, 323 i mindelighet. Kun et mindre antal av de mindelige forretninger blev tinglæst."¹⁰

Denne uttalelsen tyder på at antall ikke tinglyste forretninger kan være betydelig. For Randaberg har jeg opplysninger også om slike utskiftninger.¹¹ Av i alt 23 utskiftninger ser det ut til at 8 av disse var minnelige utskiftninger som ikke ble tinglyst. Det vil si at 35% av alle utskiftningene ikke var tinglyst.

Nå kan vi selvfølgelig ikke øke antall utskiftninger med en faktor på 35%, og dermed si at vi har kartlagt omfanget fullstendig. Både lokale og tidsmessige variasjoner spiller inn. Men vi har i hvert fall en anelse om hvor stor del slike utskiftninger kan utgjøre. Det vi med sikkerhet kan fastslå er at det omfanget jeg finner ikke er stort nok.

¹⁰ O. Juvkam (1917) side 38.

¹¹ Kilde: B. Lindanger (1988) side 604 og 605.

(3) Videre må det nevnes at panteregisteret benevner flere typer "forretninger" som utskiftning, selv om de vel ikke var det. For eksempel blir av og til avtaler om gjerdehold benevnt som utskiftning. Også tinglyste forlik, eller avtaler, om å holde utskiftning kan bli benevnt som utskiftning. Slike "utskiftninger" har jeg så godt som mulig unnlatt å ta med. Men vi må likevel regne med at noen slike kan ha blitt tatt med.

(4) Til slutt må det nevnes at jeg ikke har rukket over alle kildene.¹² Det er først og fremst panteregisteret min kartlegging bygger på. Ekstrarettsprotokollene og tingbøkene har jeg bare gjennomgått for Time kommune. Disse må også ha vært gjennomgått av bygdebokforfatterene for kommunene Klepp, Randaberg, Gjesdal og Sola. For kommunene Hå, Sandnes og Stavanger gjenstår det altså noe før omfanget er fullstendig kartlagt.

¹² Se forordet og kapittel 8 for nærmere presisering av problemet.

4.2 EN NÆRMERE DEFINISJON AV JÆREN

Før jeg viser resultatet av kartleggingen av omfanget må jeg presisere min "definisjon" av Jæren noe nærmere.

Jeg vil altså undersøke hver enkel gard i de 8 Jær-kommunene. Med gard mener jeg matrikkelgard. Jeg tar utgangspunkt i panteregisteret. I panteregisteret for Jæren og Dalane futedømme står de enkelte gardene på den tiden oppført. Jeg har bare undersøkt de gardene som faller inn under Jær-delen av dette sorenskriveriet¹³. Dette faller i dag stort sett sammen med de 8 kommunene Hå, Time, Klepp, Gjesdal¹⁴, Sandnes¹⁵, Sola, Stavanger og Randaberg.

Nå det gjelder **gardsnavnene** følger jeg skrivemåten til O. Rygh i hans oversikt over gardene i Rogaland.¹⁶

Det viser seg at enkelte gardar som O. Rygh har oppført i sin oversikt, og som i dag har eget gardsnummer, enten mangler helt i panteregisteret, eller ligger under andre gardar.¹⁷ Det er ikke riktig å anta at disse gardene hverken er, eller ikke er, utskiftet.

¹³ Jær-delen av Jæren og Dalane futedømme er skipredene Valle, Kvie, Haugland, Haug, Klepp, Goa, Sola, Jåtten, Gand og Gjesdal. Halve Valle skiprede, det vil si den delen som hørte under Egersund sogn, hørte til Dalane og er derfor ikke undersøkt.

¹⁴ Jmfr. fotnote 7, kapittel 2.

¹⁵ Jmfr. fotnote 8, kapittel 2.

¹⁶ O. Rygh (1915).

¹⁷ Dette gjelder spesielt i Hå kommune.

For å få ryddige forhold har jeg derfor bare tatt med de gardene som er registrert som egen gard i panteregisteret¹⁸. Dette må være det mest riktige, da vi må anta at det var disse gardene som på den tiden var selvstendige gardar. Forøvrig er det bare disse gardene vi finner oversikt over i panteregisteret.

4.3 KARTLEGGING AV OMFANGET

4.3.1 Omfanget på Jæren

Tabell 4. 1 viser omfanget slik det framgår ut fra panteregisteret.¹⁹ Jeg har ordnet oversikten kommunevis, og sorterer utskiftningene i 3 tidsperioder. Bak i oppgaven har jeg vedlagt oversikt over de enkelte gardene i kommunen, og tidspunktet for eventuelle utskiftninger.²⁰ For de gardar som har vært utskiftet mer enn en gang, har jeg i denne oversikten bare registrert den første.

¹⁸ Vedlegg 2 gir oversikt over de gardene som er tatt med i kartleggingen. Gardsnummeret er det vi finner hos O. Rygh (1915). De gardene som ikke har gardsnummer er gardar som O. Rygh (1915) ikke har regnet med i sin oversikt, men som panteregisteret har registrert som egen matrikkelgard.

¹⁹ Panteregisteret er gjennomgått for samtlige kommuner. Ekstrarettsprotokollene, tingbøkene og forliksprotokollene er gjennomgått for Time, Klepp, Sola, Gjesdal og Randaberg.

²⁰ Vedlegg 2 gir oversikt over de undersøkte gardene i den enkelte kommune, samt tidspunktet for eventuelle utskiftninger. For tidfesting av utskiftningene har jeg brukt tidspunktet for selve utførelsen, ikke tinglysningsdatoen. Utskiftningene sorterer jeg i følgende "klasser": (a) Innmarkskifte. (b) Utmarkskifte. (c) Skifte av hele gardsveldet. (t) Begrensede ressurser (tang- vei eller gjerderettigheter). (s) Fastsettelse av gardsgrensene. (f) Forlik eller avtale om utskiftning. (u) Uspesifisert (de aller fleste slike dreier seg om kategori (a), (b) eller (c).)

I tillegg til tabell 4.1 har jeg markert av de enkelte gardene på M-711 kart. Firkant med rounding betyr at garden er utskiftet. Kartene er lagt ved bak i oppgaven.²¹

TABELL 4.1 : UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN²²

KOMMUNE	ANTALL GARDER	UTSK. AV GARDER	PROSENT	PERIODER		
				1821 1828	1829 1836	1837 1858
HA ²³	92	35	38%	12	3	20
OGNA	23	6	26%	3	0	3
VARHAUG	37	17	46%	4	0	13
NÆRBØ	32	12	38%	5	3	4
TIME	64	20	31%	6	4	10
KLEPP	52	42	81%	18	14	10
GJESDAL	36	11	31%	3	2	6
SANDNES	89	36	40%	12	14	10
SOLA	41	25	61%	13	5	7
STAVANGER	35	14	40%	3	9	2
RANDABERG	17	17	100%	1	9	7
TOTALT	426	200	47%	68	60	72
PROSENT ²⁴				34%	30%	36%

²¹ Vedlegg 3 viser den geografiske spredningen av utskiftningene på Jæren.

²² Kilde: Vedlegg 4 (gardsoversikt) gir opplysning om hvilke kilder som er benyttet.

²³ Hå kommune var fra gammelt av delt inn i de tre herredene Ogna, Varhaug og Nærbø. Omfanget viser seg å være forskjellig. For oversiktens skyld viser jeg derfor omfanget også for disse herredene.

²⁴ Prosent av sum utskiftet.

4.3.2 Kommentarer til omfanget

Vi ser at omfanget varierer fra kommune til kommune. Randaberg med 100% ligger høyest.²⁵ Nederst ligger Ogne herred i Hå kommune, med bare 26%. Hva kan denne forskjellen skyldes?

Videre ser vi at hele 64% av utskiftningene ble utført før 1840. Etter denne tid avtar utskiftningsvirksomheten. Hva kan det komme av? Vi ser jo av tabellen at alle gardene på langt nær var utskiftet.

Jeg skal nedenfor kommentere omfanget for de enkelte kommunene, samt sette fram noen tanker om hvorfor omfanget er nettopp slik. Kommentarene gis med bakgrunn i omfanget²⁶, naturvilkår og kartet over omfanget²⁷. Vi er spesielt på utkikk etter geografiske og tidsmessige forskjeller.

Hå kommune er Jærens sørligste kommune, og grenser i sør og øst mot Dalane ved Egersund og Bjerkreim. I nord går grensen mot Klepp og Time. Hå er en stor kommune. For oversiktens skyld har jeg derfor delt den opp slik den var fra gammelt av, før kommunesammenslåingene. Hå omfatter i dag det som fra gammelt av var Oгна, Varhaug og Nærbø herred.

²⁵ Omfanget i Randaberg er 100% på grunn av at også ikke tinglyste minnelige utskiftninger er regnet med.

²⁶ Vi må være oppmerksom på at alle utskiftningene ikke er kartlagt. Vi vet ikke hvor stor del av omfanget de ikke tinglyste minnelige utskiftningene utgjorde. Jeg har heller ikke kartlagt omfanget av de offentlige utskiftninger for kommunene Hå, Sandnes og Stavanger!

²⁷ Vedlegg 3.

I alt har jeg undersøkt 92 garder i Hå. Av disse var 35 utskiftet, det vil si 38%. I overkant av $\frac{1}{3}$ av gardene ble altså utskiftet i perioden. Imidlertid finner vi forskjeller innad i kommunen. Utskiftningsprosenten var 26% for Oгна, 46% for Varhaug og 38% for Nærbø.

Det er spesielt Oгна, det sørligste herredet, som skiller seg ut fra resten av Låg-Jæren med tanke på omfanget. Kan det ha sammenheng med at markedet, i første rekke Stavanger by, lå lengst vekk? Nordover på Låg-Jæren, på Varhaug, Nærbø, Klepp, Sola og Randaberg, var tallet høyere. Men det tilsier likevel ikke så stor forskjell i forhold til eksempelvis naboherredet Varhaug.

Høg-Jæren omfatter store deler av Varhaug, men også deler av Oгна, Nærbø og Time. Høg-Jæren har alltid vært lite befolket, og forholdene for jordbruk har vært vanskeligere. Det ser ut som dette har hatt betydning for omfanget. Av kartet over omfanget ser vi at de færreste gardene på Høg-Jæren ble utskiftet.

Omfanget i Hå forøvrig, ved Varhaug og Nærbø, ligger omtrent på gjennomsnittet for Jæren. Noe lavere enn resten av Låg-Jæren (Klepp, Sola, Stavanger og Randaberg). Og noe høyere enn Time, Sandnes og Gjesdal.

Time kommune ligger midt på Jæren, men uten å grense til sjøen. Time ligger i krysningspunktet for Låg-Jæren, Høg-Jæren og Jæren fjellbygd. Jeg har undersøkt 64 garder i Time. Av disse ble bare 20 utskiftet, det vil si 31%. Lavere omfang finner vi bare på Oгна i Hå kommune. Omfanget er forøvrig det samme i nabokommunen Gjesdal, som ligger i Jæren fjellbygd.

I nabokommunene Klepp, og Nærbø og Varhaug i Hå, finner vi langt flere utskiftninger. Hvorfor? Jeg kan ikke finne en fornuftig forklaring på det. Ut fra naturvilkårene skulle ikke forskjellen være så stor. Vi skal imidlertid være klar over at omfanget på Høg-Jæren og Jæren fjellbygd, hvor befolkningen og brukene var mindre, ikke var så høyt. Men også i de sentrale deler av Time finner vi bemerkelseverdige få utskiftninger.

En mulig forklaring kan være at brukene var mindre, og at eiendomsstrukturen derfor var mindre komplisert i Time. Spesielt i nærheten av nåværende Bryne sentrum ligger gardene tett. For å undersøke dette vil jeg se på antall bruk pr. gard, i forhold til nabokommunen Klepp. Dette kan være en indikator på hvor omfattende teigblandingen var, og dermed behovet for utskiftning. Resultatet kommer jeg tilbake til i slutten av kapittelet.

Klepp kommune ligger sentralt på Låg-Jæren, og har i alle år vært dominert av jordbruk. Flere har tidligere brukt Klepp som eksempel i avhandlinger om Jæren.²⁸ Forholdene på Klepp er derfor bedre kjent enn for andre kommuner på Jæren.

Som kilde til kartleggingen av omfanget, i tillegg til panteregisteret, har jeg brukt bygdeboken for Klepp²⁹. I bygdeboken finner vi oversikt over utførte utskiftninger i Klepp, klassifisert i gruppene innmark, utmark og uspesifisert.³⁰ For Klepp er det derfor mulig å gå dypere inn i problemstillingene som utskiftningene reiser.

²⁸ Blant annet S. Rysstad (1988) og O. R. Skage (1967).

²⁹ B. Lindanger (1990).

³⁰ B. Lindanger (1990) side 418.

Jeg har undersøkt 52 gardar på Klepp. Det totale utskiftingstallet er 81%. Bare 10 av 52 gardene ble ikke utskiftet i perioden 1821-1858. Av de 10 gardene som ikke ble utskiftet bestod 3 gardar av bare ett bruk, 2 gardar på 2 bruk og 2 gardar på 3 bruk. Behovet for utskifting kan vi derfor anta at ikke var til stede, eller at det i hvert fall ikke var så påtrengende, for disse gardene. I tillegg ble en gard utskiftet allerede i 1807.

Gjennomsnittet for antall bruk på hver gard var i 1835 3³¹. For gardene med flest brukere gjorde teigblanding driften vanskelig og komplisert. Utskiftingene forenklet dette. Ut fra det høye omfanget kan vi derfor regne med at behovet for utskiftinger ble dekket ved utskiftningsloven av 1821.

18 av de utskiftede gardene skiftet ut både innmarken og utmarken. 6 gardar skiftet bare ut innmarken. Samme antallet skiftet bare ut utmarken.³² For 11 av gardene er det ikke spesifisert hva utskiftingen gjaldt.

³¹ Kilde: B. Lindanger (1990) side 396, tabell 5. Av tabellen går det fram at Klepp var en homogen bygd. Antall oppsittere varierer ikke mye. Tre gardar hadde 6 oppsittere, som var det meste.

³² Vi må huske på at ikke alle utskiftingene ble tinglyst. Det er uvanlig at en gard bare skifter ut utmarken. (Det var imidlertid vanlig at torvmyrer og tangstrender ble utskiftet i egen forretning. Hvor utmarken lå i fellesskap mellom to eller flere gardar kunne utskifting bli holdt for å dele utmarken mellom gardene.) Det er derfor ikke urimelig å anta at innmarken var utskiftet før utamarksskiftet, men uten å bli tinglyst.

Gjesdal kommune hører til Jæren fjellbygd.³³ Gardene var mindre her enn på de sentrale deler av Jæren. Det ble drevet med mer husdyr, på bekostning av korndyrkingen, både på grunn av mindre egnet dyrkingsjord og tilgangen på bedre beite.

Det kan virke som om dette kan ha hatt betydning for utskiftningsaktiviteten. Av de 36 gardene jeg har undersøkt ble bare 11 utskiftet, det vil si 31%. Ett lavere omfang finner vi bare på Oгна i Hå kommune.

Som kilde for kartleggingen har jeg, i tillegg til panteregisteret, brukt bygdeboken for Gjesdal.³⁴ Som en forklaring til det lave omfanget skriver bygdeboken at eiendomsforholdene ikke kan ha vært så komplisert i Gjesdal. Spesielt på Flat-Jæren medførte høyt brukertall og komplisert teigblanding større behov for utskiftning. Ut fra naturvilkårene er det derfor ikke urimelig at vi finner færre utskiftninger her, enn på Flat-Jæren.

Så tidlig som i 1833 kunne sogneprest Frost i Lye prestegjeld fortelle at:

"Udskiftningen er næsten tilendebragt i hele Præstegieldet, og megen Udmark tillige baade udskiftet og fredet ved Steengierder, saa ere og betydelige Strækninger oprøddede."³⁵

³³ Deler av Gjesdal blir også gjerne regnet med til Ryfylke, men hører administrativt under Jæren. (Jmfr. også fotnote 7, kapittel 2.)

³⁴ J. Alsvik (1989) side 111 og 112.

³⁵ Stavanger Amts Landhusholdningsselskab, kopibok 1833, side 40.

Sandnes kommune kan, ut fra naturvilkår, deles inn i en østlig del, og en vestlige del³⁶. Den vestlige del hører til det sentrale Låg-Jæren, med flatt terreng og gode forhold for jordbruk. Den østlige del, som for det meste ligger øst for Gandsfjorden, er av en annen terrengtype. Her stikker grunnfjellet opp i dagen, og naturen ligner mer på den man finner i Ryfylke og Jæren fjellbygd.

Administrativt omfatter dagens Sandnes kommune deler av det gamle Hetland herred, ved Riskakverven sogn, og hele Høyland herred.³⁷

Riskakverven sogn er fra naturens side en del av Ryfylke. Administrativt tilhørte den imidlertid til Jæren.³⁸ Sognekirken lå fra gammelt av i Stavanger by. Tilknytningen til Stavanger var altså stor. Først i 1877 ble det bygget egen kirke. Riskakverven omfattet 15 gardar. Bare 2 av disse ble utskiftet, det vil si bare 13%. Først senere, rundt 1880 og utover, ble det fart i utskiftningsarbeidet her.

Størstedelen av Sandnes omfattet likevel det gamle Høyland herred. Som kilde for kartleggingen har jeg, i tillegg til panteregisterert, brukt Høyland gards- og ættesoge³⁹. Jeg har undersøkt i alt 74 gardar. Av disse ble 34 utskiftet, det vil si 46%.

³⁶ Jmfr. ovenfor omfatter kartleggingen ikke Høle, som i dag er innlemmet i Sandnes kommune. Administrativt hørte Høle til under Ryfylke fra gammelt av.

³⁷ Jmfr. fotnote 8, kapittel 2, omfatter Sandnes også Høle sogn, som regnes med til Ryfylke.

³⁸ Riskakverven hørte en stund til under Hylju skiprede i Ryfylke, men i den perioden som jeg omhandler lå den under Gand skiprede i Jæren.

³⁹ O. Aurnes (1952).

Som allerede nevnt er det forskjeller i naturvilkår innad i kommunen. Omfanget i den østlige delen er omtrent på høyde med nabokommunen Gjesdal. Omfanget i den vestlige delen er omtrent på høyde med nabokommunene Klepp og Sola.

Sola kommune ligger sentralt på Låg-Jæren. I sør går grense mot Klepp, i øst mot Sandnes, og i nord mot Stavanger. Selv om store deler av kommunen i dag bærer preg av nærheten til Stavanger by, er jordbruket også i dag blant de største næringsveiene.

Som kilde for kartleggingen, i tillegg til panteregistret, har jeg brukt bygdeboken for Sola og Madla⁴⁰. Jeg har undersøkt 41 gardene i Sola. Av disse ble 25 utskiftet, det vil si 61%.

Omfanget er litt lavere enn for Klepp. Men forøvrig finner vi de samme trekkene for Sola. Naturvilkårene er forøvrig også de samme.

I Stavanger kommune har jeg undersøkt 35 gardar. Av disse ble 14 utskiftet, det vil si 40%. Sammenlignet med nabokommunene på Låg-Jæren; Randaberg, Sola, Klepp og den vestlige delen av Sandnes, er omfanget noe lavt. Grunnen til det må være Stavanger by.

Stavanger kommune er i dag sterkt preget av Stavanger by's vekst fra midten av 1800-tallet og fram til i dag. Ved begynnelsen av 1800-tallet var situasjonen anderledes. Da omfattet byen bare en begrenset del av kommunen. Resten av landet var jordbruksland.

⁴⁰ S. I. Langhelle m.fl. (1983).

Av kartet over omfanget⁴¹ ser vi at det først og fremst er gardene i ytterkant av kommunen som har blitt utskiftet. Gardene som lå mer sentralt til, i forhold til byen, ble ikke utskiftet. Disse ble også etter hvert "spist" opp av byen. Det må være forklaringen på det lave omfanget sammenlignet med nabokommunene.

Randaberg kommune ligger på nordspissen av Stavangerhalvøya, og er dermed Jærens nordligste kommune. Fra gammelt av hørte Randaberg til Hetland herred, som også omfattet Stavanger og Riskakverven sogn i Sandnes. Landskapet ligner på det man finner i Sola og Klepp. Randaberg er altså en del av Låg-Jæren.

Som kilde til kartleggingen har jeg, i tillegg til panteregisteret, brukt bygdeboken for Randaberg⁴². Randaberg er en liten kommune, vi finner bare 17 gardar. Alle gardene er blitt utskiftet, det vil si 100%.

Grunnen til at vi får dette høye omfanget er at også ikke tinglyste minnelige utskiftninger er regnet med. Ser vi bort fra disse finner vi bare at 12 av gardene ble utskiftet, det vil si 71%. Omfanget kommer dermed på nivå med Klepp og Sola.

Det var spesielt i 1830-årene at utskiftningene ble utført. Hele 71% av utskiftningene kom i denne perioden. Av de 17 gardene er det bare 2 gardar som ikke har utskiftet både innmark og utmark. I kapittel 6 vil jeg omhandle Randaberg nærmere, med tanke på årsak og virkning av utskiftningene.

⁴¹ Vedlegg 3.

⁴² B. Lindanger (1988) side 604, tabell 11.

Vi har nå sett på omfanget for hver kommune enkeltvis. Nedenfor skal jeg se på omfanget for hele Jæren samlet.⁴³

I alt ble 426 garder undersøkt. Av disse ble 200 utskiftet, det vil si 47%. Det vi har i tankene er om det finnes geografiske, tidsmessige eller andre forskjeller, med tanke på omfanget.

Hva angår geografiske forskjeller: Det er tydelig at det finnes geografiske forskjeller med tanke på omfanget. Låg-Jæren, særlig fra Klepp og nordover, ligger høyere enn Jæren fjellbygd og Høg-Jæren.

Det er spesielt Time, Gjesdal og den østlige delen av Sandnes som drar omfanget ned til 47%. Ser vi på disse tre kommunene for seg selv får vi 143 garder, hvorav 44 ble utskiftet. Det vil si bare 31%. For de restrerende kommunene får vi da 283 garder, hvorav 156 ble utskiftet. Det vil si 55%.

Hvis vi også ser bort fra Hå kommune, som hadde ett lavere omfang enn resten av Låg-Jæren, får vi 191 garder, hvorav 121 ble utskiftet. Det vil si 63%.

Grunnen til de geografiske forskjellene må i første rekke ligge i naturvilkår. Jmfr. kommentarene til de enkelte kommunene var gardene i "ytterkant" av Jæren mindre. Vi må derfor anta at eiendomsstrukturen var mindre komplisert, og at behovet for utskiftning derfor var mindre.

⁴³ Jeg må igjen gjøre oppmerksom på at hele omfanget ikke er kartlagt. Konklusjonene kan derfor "forskyves" noe. Se kapittel 8.

Hva angår tidsmessige forskjeller: Jæren var tidlig ute med utskiftningene. Allerede før 1830 var 34% av utskiftningene utført. Før 1840 er tilsvarende tall 64%. Dette tyder på at Jærbuen tidlig tok i bruk virkemiddel som kunne forenkle eiendomsstrukturen. Dette gjelder for samtlige kommuner, med unntak av Time og Varhaug i Hå. 50 % av utskiftningene i Time kom etter 1836. 65% av utskiftningene på Varhaug kom etter 1850.

Ut fra dette kan vi slå fast at omfanget varierte på Jæren. Nedenfor skal jeg prøve å finne mulige forklaringen på disse forskjellene.

4.3.3 Mulige forklaringer av forskjeller i omfanget

Selv om Jæren stort sett er ett homogent område med tanke på vilkårene for jordbruk finnes det forskjeller. Og forskjellene går ikke langs kommunegrensene⁴⁴, det må vi være klar over.

Jeg skal nedenfor gå nærmere inn på noen "teorier" som kan forklare hvorfor vi finner forskjeller i omfanget på Jæren.

Følgende forskjeller kan ha betydning med tanke på forskjeller i omfanget:

Forskjeller i naturvilkår: Litt forenklet kan vi si at Hå, Klepp, Sola, Stavanger, Randaberg og deler av Sand-

⁴⁴ Jmfr. kapittel 2.

nes og Time kjennetegnes med flatt landskap og gode forhold for jordbruket. Gjesdal og deler av Sandnes, Time og Hå omfatter fjell og daler, og er mindre "Jærsk" av seg. Forskjeller i naturvilkår kan gjøre utslag i eiendomsstrukturen, og dermed behovet for utskiftning.

Forskjeller i eiendomsstruktur: Vi må regne med at teigblandingen ikke var like komplisert over alt. Sannsynligvis ble gardene med de mest ulagelige eiendomsforholdene skiftet først. Det er på Låg-Jæren vi finner den mest kompliserte teigblandingen. Sammenlignet med Høg-Jæren og Jæren fjellbygd var brukertallet høyere på de enkelte gardene.

Fellesskap i utmark finner vi over hele Jæren. Men dette fellesskapet utløste isolert sett sjelden utskiftning. Det var først og fremst problemer i innmarken som utløste utskiftning.

Jeg tar altså utgangspunkt i forskjeller i naturvilkår. Dette gjør seg utslag i eiendomsstrukturen. Og konkret kan vi ut fra det peke på følgende faktorer som kan ha betydning for omfanget.

Vi må anta at gardar med den mest problematiske eiendomsstruktur ble utskiftet først. Hvor komplisert teigblandingen var avhenger blant annet av antall brukere. For å undersøke dette forholdet nærmere tar jeg for meg Time og Klepp kommune. Vi vet at omfanget var forskjellig, henholdsvis 31% og 81%. **Kan det forklaras ut fra eiendomsstrukturen?**

Jeg tar utgangspunkt i matrikkelen av 1838. Ut fra den er det mulig å finne antall brukere for hver gard i de to kommunene. Hvis min teori skal være gyldig venter vi å finne ett høyere brukertall for Klepp enn for Time.

Jeg får følgende resultat for Time: Det var totalt 214 brukere på de 60 gardene. Det tilsier ett gjennomsnitt på 3,6 brukere for hver gard. Hvis vi ser på de 17 gardene som ble utskiftet var totalt brukstall for disse 95. Det tilsier ett gjennomsnitt på 5,6. For de gjenværende 43 garder var det totale brukstallet 119. Det tilsvarer ett gjennomsnitt på 2,8.

Jeg får følgende resultat for Klepp: Det var totalt 154 brukere på de 52 gardene. Det tilsier ett gjennomsnitt på 3,0 brukere for hver gard. Hvis vi ser på de 41 gardene som ble utskiftet var totalt brukstall for disse 137. Det tilsier ett gjennomsnitt på 3,3. For de gjenværende 10 garder var det totale brukstallet 17. Det tilsvarer ett gjennomsnitt på 1,7.

Nedenfor er resultatene satt opp i tabell 4.2.

TABELL 4.2: SAMMENLIGNING AV BRUKERTALLET FOR TIME OG KLEPP⁴⁵

KOMMUNE	G	B	GJ	GU	BU	GJU	GI	BI	GJI
TIME	60	214	3,6	17	95	5,6	43	119	2,8
KLEPP	51	154	3,0	41	137	3,3	10	17	1,7

Ut fra tabell 4.2 kan vi påstå sammenheng mellom antall brukere på garden og utskiftingene. Men den forklarer ikke det lave omfanget for Time sammenlignet med Klepp.

⁴⁵ Forklaring til tabellen: G=garder, B=antall brukere, GJ=gjennomsnitts brukstall, U=utskiftet, I=ikke utskiftet.

Nye lover og regler ble vel ikke alltid like godt mot- tatt blant "almuen" fra gammelt av. Folk flest var vant med at påbud fra styresmaktene i første rekke medførte økte kostnader. Den nye utskiftningsloven var vel ikke noe unntak.

Men Jærbuen tok tidlig i bruk dette virkemiddelet. De første som krevde utskiftning viste vei for andre. I den sammenheng kan det være interessant å se om det finnes en sammenheng med hvor tidlig den første utskiftningen ble holdt, og omfanget.

Hvis den første utskiftningen i ett område medførte bra resultat, kunne andre gardar følge etter. I motsatt fall, hvis utskiftningen ikke falt heldig ut, ble vel motstanden ytterligere skjerpet.

På Jæren er det ett felles trekk at utskiftningene startet tidlig. Av tabell 4.1 ser vi at 34% av utskiftningene ble utført før 1830, og 64% før 1840. Bare lengst sør, på Oгна og Varhaug i Hå, ble ett annet mønster fulgt. Noen få tidlige utskiftninger ble utført, deretter blir det ett stopp i arbeidet.⁴⁶

Utskiftningene tok i første rekke sikte på å forenkle eiendomsstrukturen. Etter en utskiftning var det mulig for oppsitterene å effektivisere og individualisere gardsdriften. Vi må anta at produksjonen ble økt, og potensialene bedre utnyttet. I den sammenheng er det interessant å se på avstanden til markedet, i første rekke Stavanger by. Kan denne avstanden virke inn på omfanget?

⁴⁶ Jeg vil imidlertid ikke trekke noen sikker konklusjon på grunn av det, da omfanget og de aktuelle utskiftningene ikke er sikkert kartlagt.

Av tabell 4.1 og kartet over omfanget ser vi at kommunene nærmest Stavanger by har det høyeste omfanget. Og det er i første rekke de områdene som kan oppnå høyest produksjon, og hadde størst ubrukt potensiale⁴⁷, som ble utskiftet. Jeg snakker nå om Låg-Jæren.

Det kan derfor tyde på at denne avstanden hadde betydning. Men det kan like godt ha sammenheng med at bøndene selv så det ubrukte potensialet som de bare fikk tilgang på gjennom en utskiftning.⁴⁸ Det beste jordbrukslandet finner vi i Stavanger by's nærhet.

Jeg har ovenfor nevnt at en rekke minnelige utskiftninger ikke ble tinglyst. Hvis slike utskiftninger opptrer med samme omfang over hele Jæren vil de ikke ha betydning med tanke på forskjeller i omfanget. I hvert fall ikke forholdsmessig. Hvis de derimot opptrer ulikt fra område til område medfører de forskyvninger i omfanget.

Problemet består i at det ikke er mulig å påvise slike utskiftninger. Det er derfor ikke mulig å påstå noe om hvilken betydning de kan ha hatt med tanke på forskjeller i omfanget. Vi må derfor la spørsmålet stå åpent.

⁴⁷ Spesielt med tanke på dyrkbar jord.

⁴⁸ I det hele tatt knytter det seg usikkerhet omkring Stavanger by's innvirkning på landbruksutviklingen på Jæren, og dermed utskiftningene. Hadde Jærbuen like stor nytte av Stavanger by, som bybefolkningen hadde av det opplandet som Jæren representerte?

Jeg har lagt fram flere teorier om hvorfor vi finner forskjeller i omfanget. Oppsummert kan vi peke på følgende årsaker: (1) Ulikheter i naturvilkår og derav (2) ulikheter i eiendomsstruktur. (3) Tidspunktet for de første utskiftningene, som kan ses i sammenheng (4) med forskjellig holdning blant bøndene. (5) Avstanden til markedet, i første rekke Stavanger by. (6) Forskjellig praksis med tanke på ikke tinglyste utskiftninger.

Det er vanskelig å peke på noen konkrete sikre årsaker. Men ut fra drøftingen ovenfor kan det synes som om alle de nevnte årsakene har hatt medvirkning. Da med unntak av forskjell i praksis med tanke på ikke tinglyste minnelige utskiftninger og forskjellig holdning blant bøndene. Om dette er det ikke mulig å påstå noe sikkert.

5.0 "DEN TYPISKE UTSKIFTNING" PÅ JÆREN

"Idealet for skiftinga av innmarka etter lova frå 1821 var vifte- eller radialsystemet. Teigane skulle vere vifteforma, ha toppunkt i det mangebølte tunet og enda i utgarden. Det var altså berre innmarka som vart skifta. Det vart nytta mange variantar av viftesystemet, og i somme høve vart det ikkje nytta i det heile. Her nytta dei den gamle skiftemåten med teiglag. Men teigane vart gjort breiare, og teiglaget vart såleis mindre enn før."¹

5.1 PROBLEMSTILLING

Omfanget er nå kartlagt. Men omfanget sier ikke noe om hvordan selve utskiftningen ble utført. I dette kapitlet skal jeg se nærmere på det.

Først vil jeg gi en kort oversikt over ulike "skifteprinsipp". Deretter vil jeg se på noen konkrete eksempler på utskiftning etter loven av 1821. Ut fra disse kan vi beskrive de trekk som karakteriserer "den typiske utskiftning" på Jæren etter loven av 1821.²

¹ O. Rønneseth (1981) side 121.

² I kapitlet mener jeg med utskiftning utelukkende minnelige utskiftninger etter §7. Flertallet av utskiftningene på Jæren var av den type. Offentlige utskiftninger etter §8 finner vi færre av. Jmfr. kapittel 4 og 8.

5.2 FORSKJELLIGE SKIFTEPRINSIPP

Vi kan skille mellom forskjellige "skifteprinsipp"³ opp gjennom tidene. De ulike lovene har praktisert ulike metoder for gjennomføringen av en utskiftning, alt etter formål og tidspunkt.

5.2.1 Grensedeling (Etter Gulatingsloven)

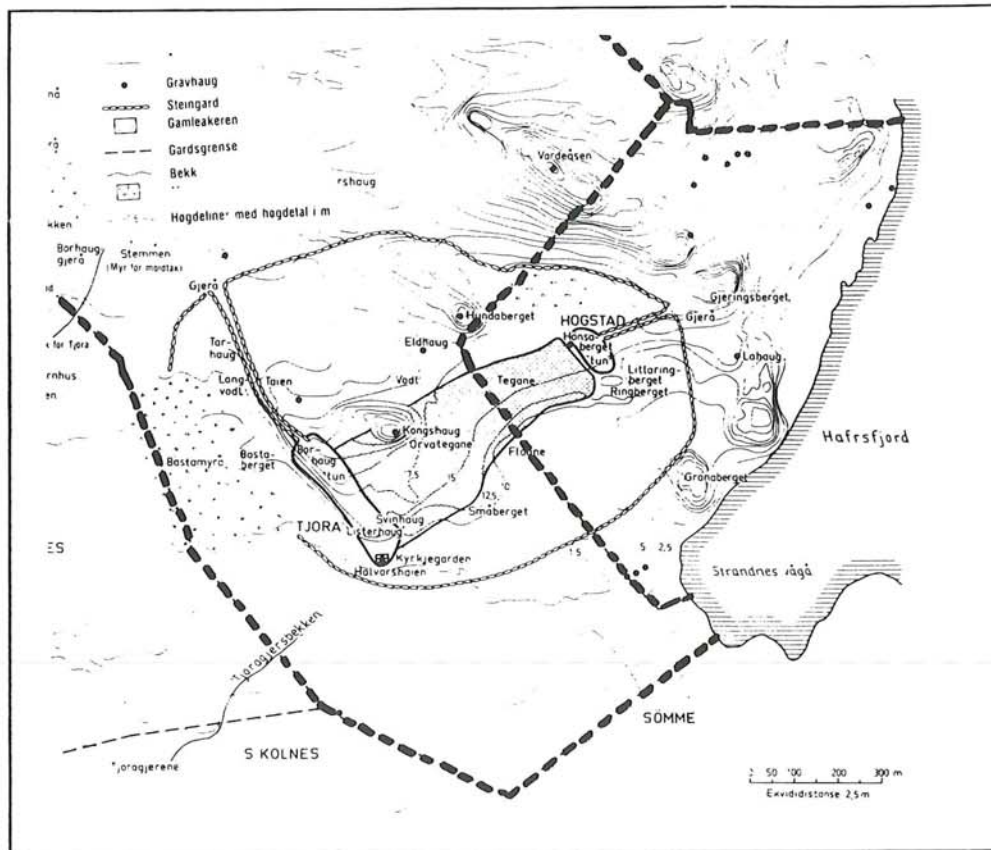
En type utskiftning kan vi kalle "grensedeling". Prinsippet for grensedeling er at hver part får sin del i en sammenhengende strekning. Utgangspunktet er en gard, som fra før av ligger i fullstendig fellesskap, som skal deles etter ett bestemt forholdstall.

Gulatingsloven trakk grensedeling fram som den prinsipielle delingsmåte.

Forhold som bestemte hvor grenselinjen skulle bli trukket var først og fremst tunet, med den omkring liggende åker. Det var aldri tale om utflytting i forbindelse med delingen. Utgiftene var alt for store til at det kunne gjennomføres. Videre var åkeren så viktig som økonomisk grunnlag at hver part måtte få sin rettmessige del av den for ikke å lide tap.

³ Jeg bruker her en vid betydning av "begrepet" utskiftning (skifte). Ikke alle lar eksempelvis deling etter Gulatingsloven og NL falle inn under begrepet. Utskiftning fikk sin nåværende betydning først ved loven av 1821. (I streng juridisk mening.) For å få en felles betegnelse for de ulike lovene vil jeg bruke begrepet utskiftning (skifte) for alle lovene.

Garder som er delte etter Gulatingsloven på Jæren er for eksempel Tjora og Hogstad i Sola. Av figur 5.1 ser vi tydelig hvordan grenselinjen er blitt påvirket av åkeren og bebyggelsen.⁴ Delingen foregikk en gang tidlig i middelalderen.

Figur 5.1: Deling etter Gulatingsloven. Tjora og Hogstad i Sola.

⁴ Kilde: O. Rønneseth (1981) side 109.

5.2.2 Leilendingsskifte (Etter Landsloven og NL)

Leilendingsskifte etter Landsloven, og senere NL av 1604 og 1687, innførte en ny skiftemetode. Når to leilendinger som leide landsskyld på samme gard ville skifte ut sine parter, så skulle ikke den ene bli begunstiget framfor den andre. Derfor skulle begge oppsitterene få sin del etter landsskylden av hver åkerlapp og jordstykke. Skiftet kunne ikke bli "rettferdig" på annen måte. Leilendingsskifte innførte dermed teigblanding.

Figur 5.2: Teigblanding på Madla som følge av deling etter Landsloven og NL. (Underlag: Utskiftningskart fra 1834.)

De aller fleste gardar på Jæren må ha vært skiftet på denne måten i løpet av mellomalderen og fram til 1821. Det vitner den kompliserte teigblandingen om. Det var bare innmarken som ble skiftet, utmarken forble i fellesskap.

Eksempel på skifte på dette viset er det imidlertid vanskelig å skaffe fram. Kartframstilling var ikke vanlig i forbindelse med utskiftninger før etter lov av 1857. Før den tid var de aller fleste gardar utskiftet etter lov av 1821. Den gamle teigstrukturen er derfor vanskelig å rekonstruere.

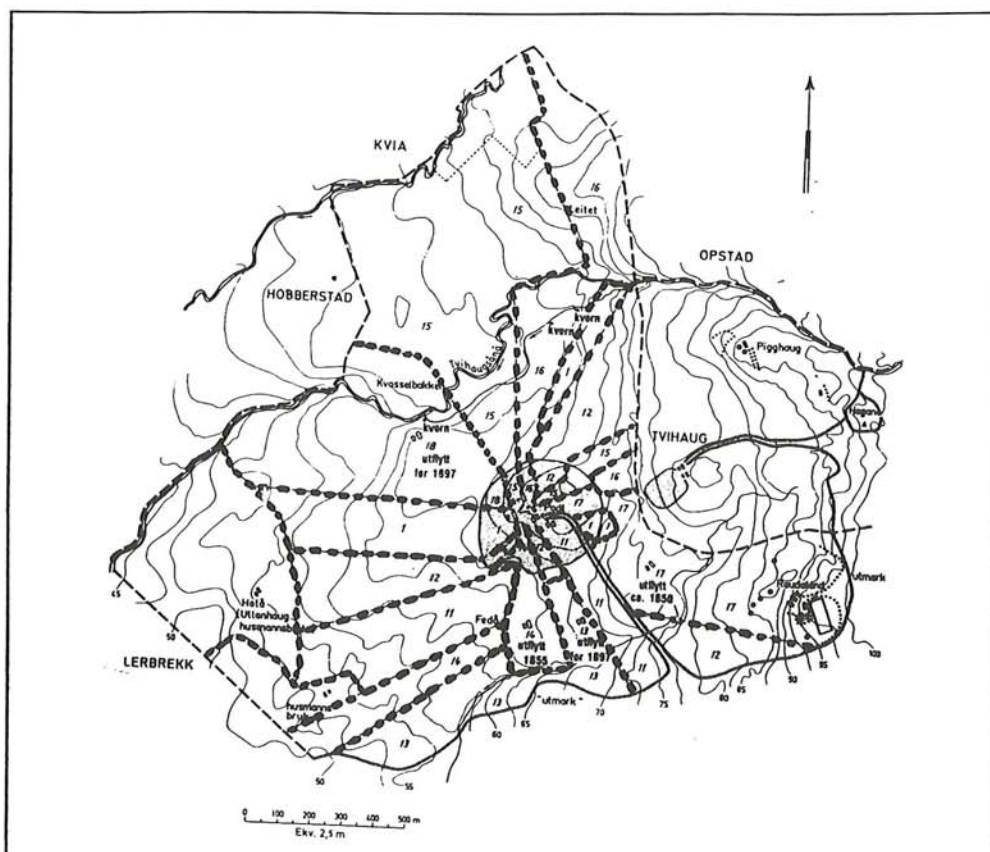
En av de få gardene det ble framstilt kart over, i forbindelse med utskiftning etter loven av 1821, er Madla. Figur 5.2 viser kart over gardens innmark. Vi ser hvordan teigstrukturen kunne bli etter gjentatte skifter.

5.2.3 Viftesystemet (Etter loven av 1821)

Utskiftningsloven av 1821 innførte helt nye virkemidler. Nå var det, i tillegg til oppløsning av fellesskapet, også tillatt å skifte ut teigblandet jord.

Fremdeles var det ikke aktuelt med utflytting fra tunet. Det satte naturligvis sitt preg på skifteløsningen. De nye grenselinjene strålte ut fra gardens sentrale punkt, tunet og den nærmeste åkeren. Ett typisk eksempel på ett slikt skifte har vi fra garden Aanestad. Innmarken ble utskiftet i 1824. Vi ser av figur 5.3 at det er tunet og åkeren som bestemmer skiftelinjene.⁵

⁵ Kilde: O. Rønneseth (1981) side 122.

Figur 5.3: Utskiftning av Aanestad i 1824. Vi ser at viftesystemet er brukt.

Denne type utskiftning kaller vi viftesystem, stjerne-utskiftning eller radialsystemet. M. A. Grude beskriver metoden på følgende vis:

"...alle boende paa et fælles tun tæt ind paa hverandre. - Paa saadanne Gaarde blev da Skiftelinierne lagte som Straaler eller Radier ud fra Tunet, saaledes at hver Lodeier fik en smal Strimmel af den bedste Jord hjemme ved Tunet, men som udvidede sig jo længer ud man kom paa den daarligere og udyrkede Jord. Rette linier var nok til en vis Grad efterstræbte, men rette Vinkler og parallel Linier kunde det ikke blive Tale om. Ethvert Brug blev i Regelen udlagt i flere Teige, da alle skulde have hver sin Del af de forskjellige Slags Jord, som var paa Gaarden som Myr, Skrabelaat o.s.v. Disse forskjellige

Teige stødte i de sjeldneste Tilfælde til hinanden, men laa oftest langt fra hverandre. Man kjørte om hinanden paa langs og paa tvers forat komme til og fra de forskjellige Teige. Paa samme Tid, som man vistnok paa denne Maade fik ophævet det fuldstændige Fællesskab, skabtes der en stor Blandning af Teiger af skjæve og høist uhensigtsmæssige Former. Det var denne Tilstand Statsagronom Lindeqvist fandt paa Jæderen i 1855."⁶

5.2.4 Blokksystemet (Etter loven av 1857)

Utskiftningsloven av 1857 innførte igjen nye skifte-metoder. Nå skulle hver part få bare en teig, og tunet skulle utflyttes. Utskiftningsmennene hadde dermed større frihet med tanke på skifteplanen. Tunet stod ikke lenger som ett fast punkt som de måtte ta hensyn til.

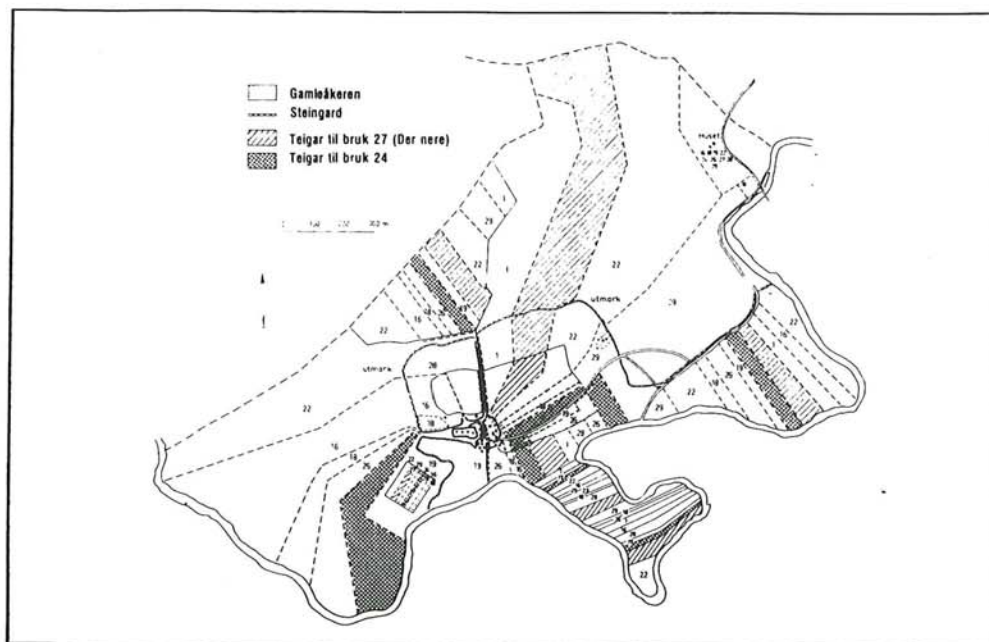
"Gamleåkeren"⁷ var heller ikke så viktig som før. Oppdyrking av utmark og eng hadde forandret det.

Som eksempel på utskiftning etter loven av 1857 har vi Njarheim på Nærbø. Njarheim ble først utskiftet i 1866 etter viftesystemet. Deretter ble garden utskiftet i 1887 etter det vi kan kalle blokksystemet. Figur 5.4 og 5.5 viser resultatet av de to utskiftingene.⁸

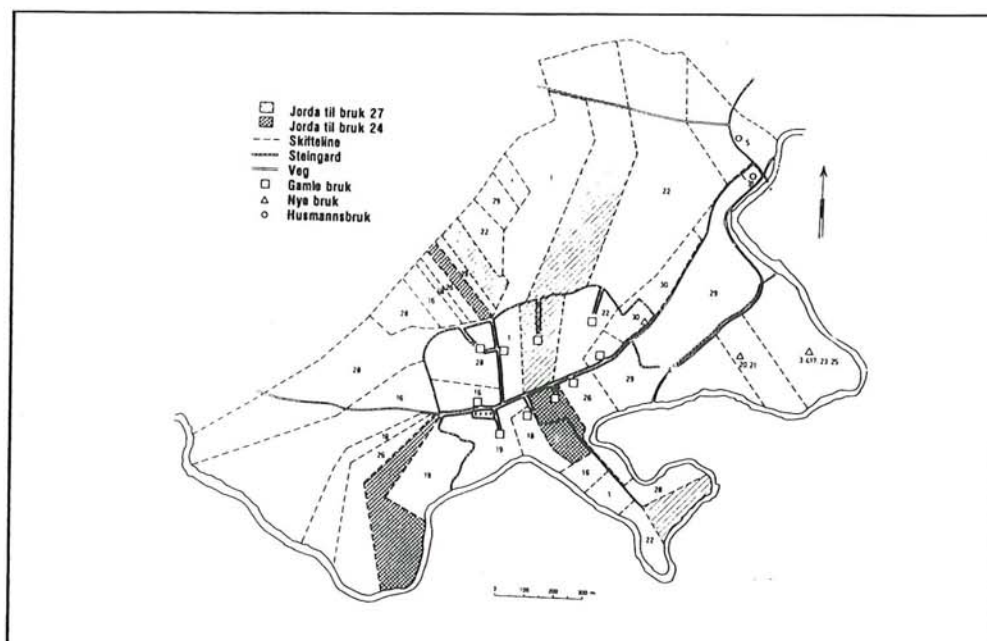
⁶ M. A. Grude (1914) side 327.

⁷ Gamleåkeren var den del av innmarken som hadde vært dyrket lengst, vi fant derfor den beste jorden der. Det var før antatt at hver oppsitter måtte ha sin del av gamleåkeren for ikke å lide tap.

⁸ Kilde: O. Rønneseth (1981) side 123.

Figur 5.4: Utskiftning av Njarheim i 1866. Viftesystemet er brukt.

Figur 5.5: Utskiftning av Njarheim i 1887. Blokksystemet er brukt.

5.2.5 Oppsummering

Vi har nå, veldig kortfattet, sett på forskjellige "skifteprinsipp". Den eldste form for utskiftning kjenner vi som grensedeling etter Gulatingsloven. Siden møter vi leilendingsskifte etter landsloven. Reglene i landsloven ble overført uten store forandringer til NL av 1604 og 1687. Leilendingsskifte innførte teigblanding, og de aller fleste gardene på Jæren må å ha blitt skiftet på det viset.

Utskiftningsloven av 1821 ble innført først og fremst for å gjøre slutt på teigblandingen i innmarken og fellelesskapet i utmarken. Det innebar at nye virkemidler måtte tas i bruk. I stedet for ytterligere deling, som de gamle lovene medførte, skulle teigene til hver oppsitter nå samles til så store stykker som mulig.

Etter loven av 1821 ble gardene skiftet etter det vi kan kalle viftesystemet. Det ble benyttet mange varianter av viftesystemet. Og i noen tilfeller ble det ikke benyttet i det hele tatt, man benyttet i stedet det gamle systemet med teiglag. Men teigene ble da gjort bredere, og teiglaget ble således gjort mindre enn før.⁹

I denne sammenheng er det imidlertid bare viftesystemet som interesserer. Jeg vil i neste avsnitt gå dypere inn i dette systemet, for om mulig å finne de fellestrekk som karakteriserer "den typiske utskiftning" på Jæren etter loven av 1821.

⁹ Jmfr. innledningen til kapittelet.

5.3 EKSEMPLER PÅ UTSKIFTNING ETTER LOVEN AV 1821

Det er mange å velge mellom når jeg nå skal vise noen eksempler på utskiftning etter loven av 1821. Jeg har valgt eksempler fra Randaberg. Etter å ha lest i gjennom utskiftninger fra flere kommuner, kan jeg ikke se at noen skiller seg ut. Det virker i det hele tatt som om utskiftningene ble utført tilnærmet likt over hele Jæren. Det skulle derfor ikke bety noe at jeg velger eksempler utelukkende fra Randaberg.¹⁰

Vi finner utskiftningene i pantebøkene¹¹. Før jeg kommer inn på eksemplene skal vi være klar over følgende: Bare det aller nødvendigste er tatt med i pantebøkene. Detaljer omkring arbeidet, så som boniteringen, diskusjonen rundt skifteplanen og det praktiske arbeidet, får vi ingen kjennskap til gjennom pantebøkene. Heller ikke om hvordan eiendomsforholdene var før utskiftningen.

¹⁰ Flere utskiftninger på Jæren er tilgjengelige i form av avskrift fra panteregisteret. På grunn av at jeg har hatt tilgang på avskrifter fra Randaberg benytter jeg disse som eksempel.

¹¹ Jmfr. lovens §7 skulle de minnelige utskiftningene settes opp skriftlig, på ustempelt papir, og skulle leses for retten ved første eller andre ting. Videre skulle utskiftningen tinglyses. Det er derfor i pantebøkene vi finner selve utskiftningsdokumentet.

5.3.1 Avtale om utskiftning på Aanestad

Fra kapittel 3 vet vi at minnelige utskiftninger startet ved minnelig avtale, eventuelt etter forlik i forlikskommisjonen.

Som eksempel på en slik avtale som regulerer utskiftningen bruker jeg en "kontrakt" som angår utskiftning av garden Aanestad på Varhaug. Avtalen er tinglyst den 5. november 1852¹² og begynner slik:

"Undertegnede Opsidere af gaarden Aanestad have dags Dato Ingaæet og afsluttet følgende contract med hinanden."

Samtlige oppsittere har underskrevet avtalen som er datert 1. desember 1849.

Av det som står skrevet ser vi at innmarken allerede har blitt utskiftet. Den forestående utskiftningen skal omfatte det som ikke allerede er utskiftet. Det nevnes utmark, gjerder og veier. Videre bestemmer avtalen følgende:

Oppsitterene ble enige om å velge ut tre menn til å stå for utskiftningen. Det er lensmann E. Hobberstad, O. Tollefsen Aarrestad og R. T. Norem.¹³ Det ble bare valgt tre menn, det vanlige var fire. Imidlertid står det videre at en fjerde mann kunne bli valgt hvis oppsit-

¹² Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 4 (Jæren) pag. 658. Avskrift av panteboken er tatt med bak i oppgaven (vedlegg 4).

¹³ O. T. Aarrestad og R. T. Norem er blant de som M. A. Grude (1914, side 328) nevnte som de mest benyttede til slikt arbeid. Det var altså menn som på grunn av sin dyktighet hadde fått ry på seg for å være dugende utskiftningsmenn.

terene siden fant det for godt. Fjerde mann skulle bli valgt etter flest stemmer. Det tyder på at det ofte kunne være uenighet blant oppsitterene om hvem som skulle stå for utskiftningen.

Oppsitterene forbeholdte seg retten til å bestemme omfanget av utskiftningen. Men det var opp til de utvalgte menn, som voldgiftsmenn, å stå for selve utskiftningen.

Tidspunktet for utskiftningen var rett etter innhøsting året etter. Arbeidet skulle utføres raskest mulig.

Avtalen inneholdt videre bestemmelser om muligheten for "anke". Den som ikke var fornøyd med resultatet, skulle senest innen to år fra utskiftningens slutt, rekvirere overskjønn. Dette overskjønnet måtte bli ferdig innen ett år. "Rekvirenten" skulle velge fire nye menn til å stå for utførelsen. De øvrige oppsitterene skulle godkjenne dem. Hvis uenighet oppsto skulle det stemmes over de aktuelle utskiftningsmennene. Ble de enda ikke enige skulle de oppnevnte "underskjønnsmenn" bestemme hvem som skulle stå for overskjønnet.

Avslutningsvis slås det fast at hvis ikke overskjønn blir krevet, eller utført innen fastsatt frist, skulle utskiftningen være endelig. Flere utskiftninger skulle ikke avholdes, hverken minnelige eller ved rettergang.¹⁴

Avtalen inneholdt altså bestemmelser om: (1) Hva som skulle utskiftes. (2) Hvem som skulle stå for utskiftningen. (3) Bestemmelser om eventuelt "overskjønn". Og til slutt (4) at utskiftningen var endelig.

¹⁴ Hvor vidt en slik avtale er rettsgyldig er vel tvilsomt!

Historien forteller videre at utskiftning ble tinglyst den 5. november 1852, altså samtidig med avtalen. Overskjønn angående utmarken ble tinglyst 27. februar 1854.¹⁵ Overskjønn angående gjerder og veier ble tinglyst 31. oktober 1853.¹⁶ Muligheten for "anke" ble altså benyttet, og har blitt foretatt i to separate forretninger.

5.3.2 Innmarksskifte på Viste

Som eksempel på innmarksskifte har jeg valgt garden Viste i Randaberg som ble utskiftet i 1839.

Viste var en stor gard med mange oppsittere. Garden hadde fra gammelt av vært delt i to gardparter med felles tun; Sørgarden på 102 spann korn i landsskyld og Nordgarden på 60 spann. Det er tydelig at Sørgarden og Nordgarden ble ansett som to adskilte gardar, i hvert fall med tanke på utskiftninger. Det er Sørgarden jeg omhandler.

Sørgarden omfattet fire bruk i 1839 da innmarken ble utskiftet.¹⁷ Omtrent på samme tid må Nordgarden ha blitt utskiftet.¹⁸ Men den ble ikke tinglyst, og vi vet derfor ikke noe mer om den.

¹⁵ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 5 (Jæren) pag. 39.

¹⁶ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 4 (Jæren) pag. 978.

¹⁷ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 1 (Jæren) 1838-1842 pag. 509. Tinglyst 21. november 1840. Avskrift av panteboken er vedlagt bak i oppgaven (vedlegg 5).

¹⁸ Jmfr. B. Lindanger (1984) side 180.

I utskiftningsdokumentet nevnes det ingen ting om hvordan utskiftningen kom i gang. Det står bare at de valgte utskiftningsmenn, etter oppfordring fra oppsitterene, skiftet ut garden. Det tyder på at oppsitterene i minnelighet har blitt enige om utskiftningen, gjerne etter en avtale som ikke er tinglyst.

Utskiftningen ble gjennomført på følgende vis:

Først ble utmarken, som lå i fellesskap, delt mellom Nordgarden og Sørgarden. En linje i øst-vest retning ble bestemt, og all åker, eng og utmark sør for den linjen skulle tilhøre oppsitterene på Sørgarden. Utmarken til Sørgarden skulle fremdeles være i fellesskap.

Deretter tok de fatt på å skifte ut innmarken. Hver oppsitter skulle få samlet sin part i så store teiger som mulig. 6 skiftelinjer blir beskrevet. En linje kunne beskrives på følgende vis:

"3die Linie begynder ved Lars's Kaalhage og følger Sør-Reinen til nedre Kant af Ageren, hvor en Steen er nedsat, herfra gaaer Linien sydost til vestenfor Hedlerhouen, herfra gaaer Linien lidt sydligere i lige Retning til Gjerdet ved Svinehagen. Al den Ager og Eng, som afmærkes paa Østre Kant ved Linien No. 1 og 2, og paa vestre Kant ved Linien No. 3, skal tilhøre Lars Rasmussen."

Deretter ble Østvolden, Lelestølen, Gjerstøken og Stranhagen delt mellom oppsitterene. Det var særskilte åkrer og enger som oppsitterene så seg best tjent med å fremdeles ha en part hver i. Med dette var hele innmarken delt.

I utmarken lå Kulebjergmyren. I den fikk hver oppsitter 6 teiger hver til torvtak. Alle grensene ble nedsatt med skiftesteiner og forevist for vedkommende.

Veiene ble deretter utskiftet. Rettigheter om bruk og vedlikehold av veiene ble videre bestemt. Alle skulle fremdeles ha adgang til stranden der båtnaustene lå, samt ha mulighet til å tørke garn og nøter, og å føre i land ved. Selv om det ikke er sagt direkte skulle tangrettighetene fremdeles være felles.

Til slutt ble det slått fast at gjerdene skulle oppføres slik som avtalt ved ett dokument dater 14. mai samme år.

Delingsplanen ble vedtatt og underskrevet den 29. juli 1840. Selve arbeidet ble utført fra den 4. til 7. april, 7., 8. og 9. juli og 5. og 6. oktober 1839. Hele utskiftningen hadde altså i alt tatt 9 dager. Utskiftningen sto O. E. Byberg og I. E. Byberg for.¹⁹

Resultatet av utskiftningen i 1839 ser vi av figur 5.6, som viser kart over garden.²⁰ Kartet viser også hvordan grensene ble trukket for Nordgarden etter den ikke tinglyste utskiftningen. Vi ser at viftesystemet er brukt.

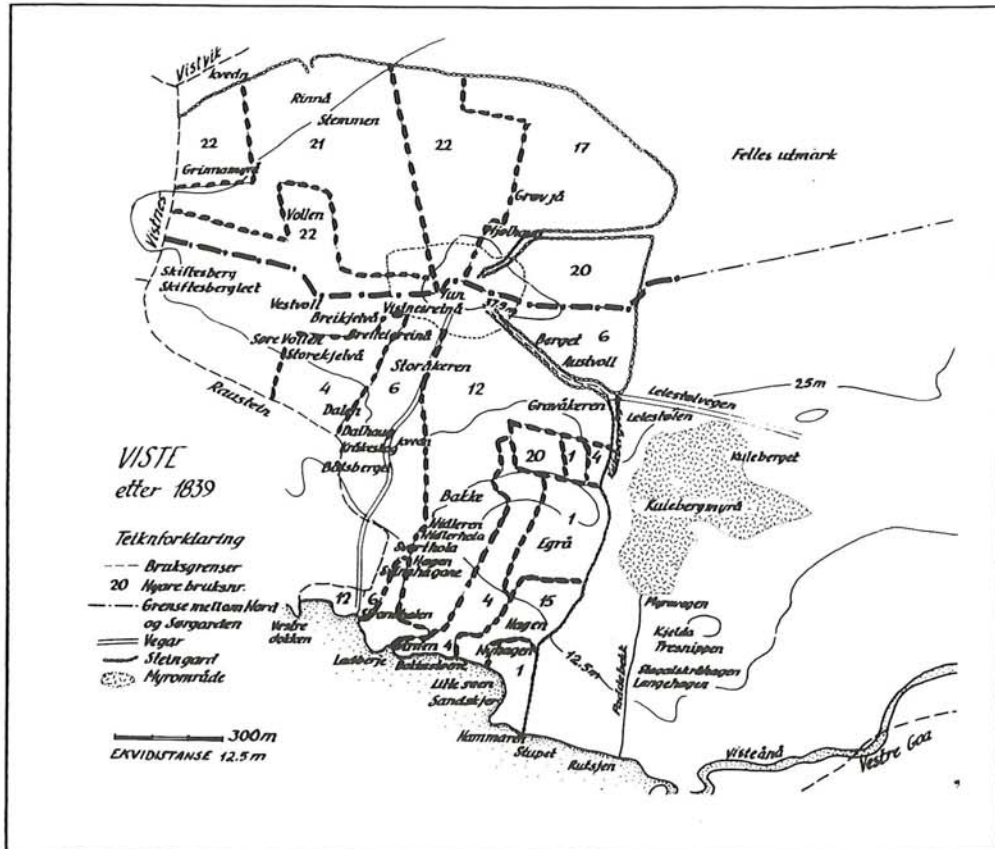
Utmarken skulle forbli i fellesskap til den ble utskiftet i 1854²¹. Utskiftningen ble imidlertid ikke tinglyst, så denne vet vi ikke noe om. I 1909 ble det holdt ny utskiftning av hele garden.

IMB

¹⁹ O. E. Byberg og I. E. Byberg fra Håland herred (Sola kommune) var blant de som M. A. Grude (1914, side 328) nevnte som hadde utmerket seg med mange og gode utskiftninger.

²⁰ Kilde: B. Lindanger (1984) side 178.

²¹ Utskiftning over utmarken ble holdt i 1854 i følge B. Lindanger (1984) side 180.

Figur 5.6: Viste etter utskiftningen i 1839.

5.3.3 Utmarksskifte på Harestad

Innmarken ble ofte utskiftet først, og utmarken forble i fellesskap. Men de mest "framskrittssvennlige" og driftige bøndene så snart at det som de tjente ved utskifting av innmarken, ville bli fordoblet ved også å utskifte utmarken. Dette var tilfellet på Harestad i Randaberg, som jeg vil bruke som eksempel på utskifting av utmarken.

På Harestad ble det i alt holdt tre utskiftninger etter loven av 1821. Innmarken²² ble utskiftet så tidlig som i 1822²³, men denne gjaldt bare for deler av innmarken. Utskiftningen løste dermed ikke alle problemene, og var på mange måter ufullstendig. Innmarken ble derfor på nytt utskiftet i 1831.²⁴ Nå ble hele gardens innmark dratt med i skiftet.

²² Eiendomsstrukturen i innmarken var veldig komplisert på Harestad. Om det sa utskiftningsmennene i 1822 at brukene "ligger adspredt i mangfoldige og widløftige Teige" og "Teig for Teig i Mængde". I en beretning fra 1753 får vi høre om teiger som var 63 meter lang, 32 cm bred i hver ende og 1,42 meter på midten, jmf. B. Lindanger (1983) side 142. Det var derfor ikke rart at det allerede i 1822, 1 år etter den nye utskiftningsloven begynte å virke, ble holdt utskiftning på Harestad. Den kompliserte teigblandingen skapte konflikter mellom oppsitterene som bare en utskiftning kunne rette på.

²³ Bakgrunnen for utskiftningen i 1822 var: Stavanger kirke eide $\frac{2}{3}$ av bruk 28 på Harestad, i alt 21 spann. På grunn av at leilendingen "vanskjøtte" bruket krevde kirken i 1822 at kirkens part skulle utskiftes fra leilendingens. 30. juli møtte utskiftningsmennene. Det første som ble gjort var å gå opp grensen mot nabogardene. Deretter tok de fatt på selve utskiftningen, som ble slutført samme år. Men denne utskiftningen gjaldt bare ett bruk, resten av garden lå fremdeles utskiftet. Se forøvrig B. Lindanger (1983) side 153.

²⁴ På grunn av den ufullstendige utskiftningen i 1822 stemnde oppsitteren på bruk 28, i desember 1828, de andre oppsitterne for å få full utskiftning av garden. Denne utskiftningen skulle omfatte åker, eng, utmark, torvmyrer og husmannsplasser. Utskiftningen startet i juni 1830.

De første utskiftningsmennene som prøvde seg slo fast at garden ikke lot seg utskifte fordi "saavel Ageren som Engen ligger om hinanden i mangfoldige Stykker".

Først våren etter, i 1831, ble garden utskiftet. Nye utskiftningsmenn var da oppnevnt. Til arbeidet gikk det med 9 dager. Bare innmarken ble utskiftet, utmarken skulle fremdeles være i fellesskap. Hver oppsitter fikk hver sin teig i innmarken. I tillegg ble stranden delt slik at alle kunne komme ned til sjøen. Husmennene ble tildelt plass i utmarken. Se forøvrig B. Lindanger (1983) side 153 og utover.

Utmarken lå altså fremdeles i fellesskap. Det skulle den gjøre fram til 1854 da en ny utskiftning ble holdt. Utskiftningen bygget på inngått kommisjonsforlik datert den 4. juli 1853²⁵, og etter en minnelig overenskomst datert den 7. august 1854.

Utskiftningen ble sluttført den 12. august 1854.²⁶

Utskiftningen av 1854 omfattet utmark, gjerder, veier, torvmyr, tangstrand og bestemmelser vedrørende bruken av utmarken.

Først ble grensene for skiftefeltet bestemt. Det ble slått fast at det ikke var tvist om grensen for Harestad mot nabogardene. Deretter tok de fatt på selve delingen:

"...da blev den hele Mark overgaaet med Maal og skjøn og efterat dette var indført blev Marken skiftet paa følgende Maade:"

Det ble beskrevet fem skiftelinjer som delte utmarken. Jeg tar med ett eksempel:

"3die skiftelinie tager sin Begyndelse i den 2den Linie beskrevne steen paa Rinden, fra denne gaar Linien mod Syd til en nedsat Steen paa Rinden søndenfor Broen, fra denne gaar Linien lidt vestligere og gaar i lige løbende Linie til den støder i Hus-mandsmarken. Paa Bersagelbrodet 36 Alen vestenfor den anlagde Bygdevei. Den Mark som afmerkes paa østre Side ved Linien No. 3 skal tilhøre Peter Svendsen."

²⁵ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 6 (Jæren) pag. 123.

²⁶ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 6 (Jæren) pag. 123a. Avskrift av panteboken er vedlagt bak i oppgaven (vedlegg 6).

Med dette var utmarken delt mellom oppsitterene. Det ble videre fastslått at:

"...enhver af Parterne er fuldkommen raadige over sine tillagde Myrteiger saavel til Gredsgang som Torvskuur og Myrteigene adskilles til fuld raadighed fra Marken ved det Gjarde som opføres mellem Myren og Marken."

Partene skulle etter hvert oppføre gjerder i skiftelinjene. Og inntil de var satt opp, skulle enhver passe på at husdyrene ikke kom inn på naboens teig.

Torvmyren som i utskiftningen var utlagt til Lars og Ingebret skulle bli delt mellom oppsitterene etter skylden.

Videre ble det bestemt regler for hvordan veiene skulle benyttes, og om gjerdene. Bestemmelsene om gjerdene fortalte om hvem som skulle gjerde hvor, og at gjerdene skulle følge skiftelinjene.

Deretter ble ett stykke som oppsitterene pleide å legge tørr brenntorv på utskiftet. Fremdeles skulle deler av den være felles til det nevnte formål.

Tangstranden ble deretter utskiftet.

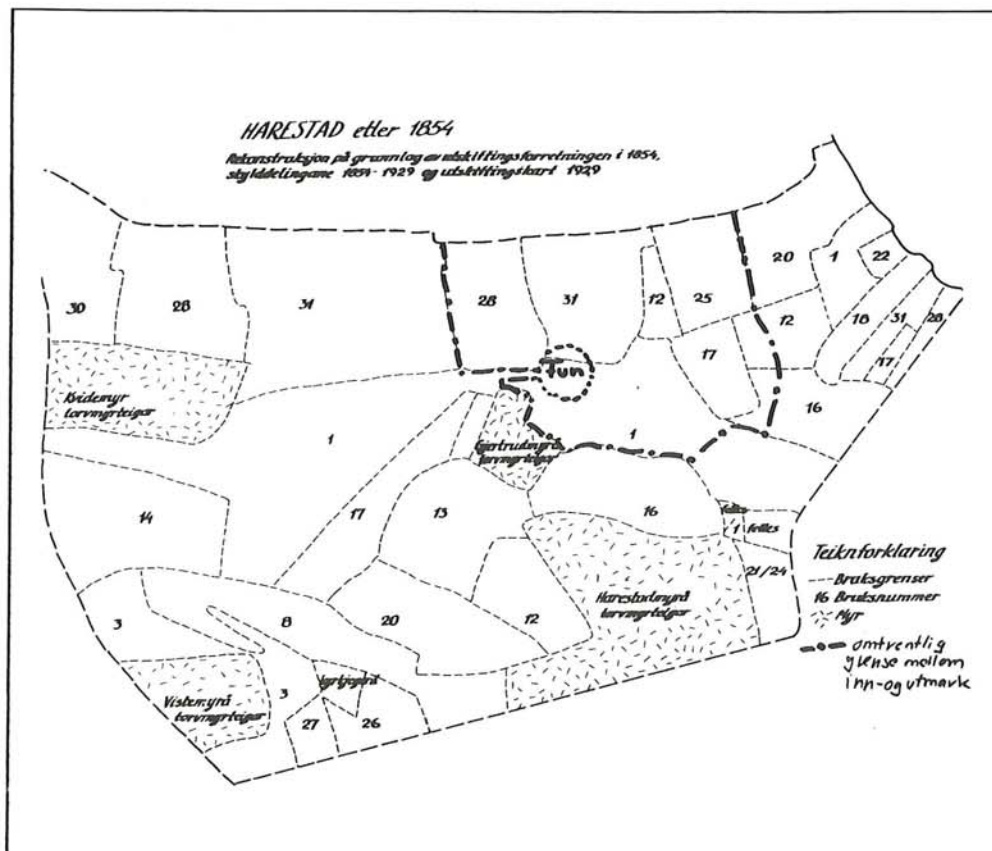
Til slutt ble noen hustomter som var i felles eie mellom tre oppsittere delt.

"Da intet mere ved denne Forrætning kunde erindres, blev Forretningen sluttet og underskreven, Harestad den 23. september 1854."

Utskiftningen sto O. E. Byberg og R. Malmin for.²⁷

²⁷ O. E. Byberg fra Håland (Sola kommune) og R. Malmin fra Høyland (Sandnes kommune) var blant de som M. A. Grude (1914, side 328) nevnte som utmerkede og dyktige utskiftningsmenn.

Etter den siste utskiftningen i 1854 var altså både innmark og utmark utskiftet for garden Harestad. Vi ser av figur 5.7 at viftesystemet ikke har blitt benyttet fullt ut.²⁸ Tunet, åkeren og stranden har likevel virket bestemmende for hvor grenselinjene ble dratt. På grunn av mange oppsittere har dette skapt en litt kaotisk eiendomsstruktur. Men sett i forhold til det den hadde vært, må utskiftningen ha medført en stor forenkling.

Figur 5.7: Harestad etter utskiftningen i 1854.

²⁸ Kilde: B. Lindanger (1983) side 155.

5.3.4 Skifte av hele garden på Vistnes

Vi har ovenfor sett eksempel på utskiftning av innmark og utmark som egne forretninger. Hele gardsveldet kunne naturligvis også bli utskiftet i en forretning. Som eksempel på en slik utskiftning velger jeg Vistnes i Randaberg.

Utskiftningen av Vistnes ble avsluttet den 3. august 1832.²⁹ Foranledningen var inngått forlik, datert 5. november 1831. Forliket bestemte "at lade udskifte af Fældedsskabet sin Ager, Eng og Udmærk med videre", altså hele gardsveldet.

Først ble gardens yttergrense bestemt. Da det var oppsatt steingjerde i grenselinjene mot nabogardene var det ikke nødvendig å innkalle nabogardenes oppsittere.

"Derefter foretog man sig at oversee Gardens Beskaffenhed med Ager, Eng og Udmærk og befandt derved at det lod sig gjøre at samle Enhvers Eiendom i eet Stykke."

De 3 skiftelinjene som skulle utgjøre de nye grensene ble så beskrevet. Den første linje ble beskrevet på følgende måte:

"1. en Linie begynder i Breivig ved Søen i en nedsat Steen, Linien gaaer mod Nord efter nedsatte Stene, hen til Gjerdet ved Engen, lidet vesten for Rindeledet; her bøier Linien mod Vest, efter sidstnævnte Steengjærde hen til Steen, som er nedsat paa nordre Side af samme, her vender Linien mod Nord op over Flodemyren til en nedsat Steen ved Wiste Veien; herfra vender Linien mod Øst og følger Veien til Laangegerhønen, her bøier Linien lidt nordligere og gaaer og gaaer (sic) i forskjellige smaa Bøininger, efter nedsatte Stene, gennem Eng og Udmærk, hen til Steengjerdet i Skiftet med Wisvig. Al den Ager,

²⁹ Jæren og Dalane sorenskriverembete. Pantebok 12 (1831-1835) pag. 508. Tinglyst 21. mars 1833. Avskrift av panteboken er vedlagt bak i oppgaven (vedlegg 7).

Eng og Udmærk, som er beliggende paa østre Side af den beskrevne Linie, tilhører Ole Børrildsen; paa de øvrige Sider begremses hans Eiendom af de tilstødende Nabo-gaarde og Søen."

Med dette var gardsveldet delt mellom oppsitterene.

I utmarken fantes det stein som var egnet som takheller, disse skulle fremdeles være i fellesskap uavhengig av skiftelinjene. Likeledes med stein som skulle benyttes til vedlikehold av en kverndam. Videre skulle den ene oppsitteren ha rett til å ta torv i en annens.

Deretter ble gjerdehold og gjerdeplikten bestemt. Til slutt slås det fast at veiene til og fra garden skulle kunne benyttes som før. Utskiftningen var dermed slutt-ført.

"At saaledes er sluttet og afgjort, efter vores bedste Skjønne, bekræftes herved med vores Hænders Underskrift. Gaarden Wisnæs den 3die August 1832."

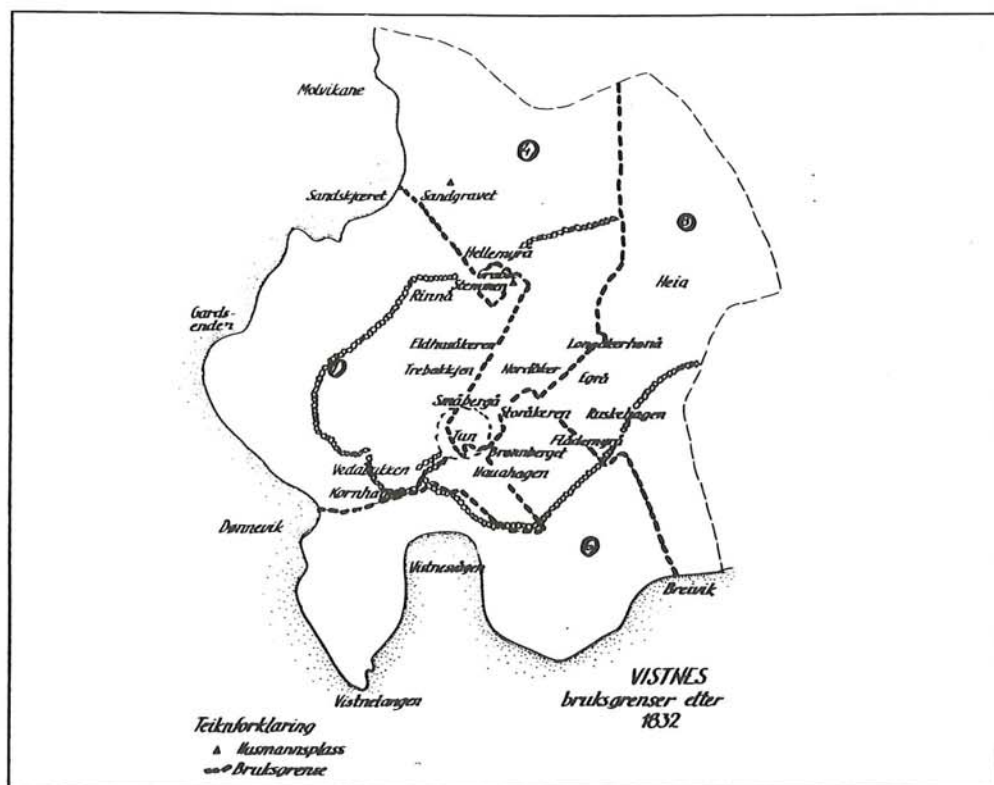
Resultatet av utskiftningen kan vi se av figur 5.8.³⁰
Alle de fire oppsitterne fikk med dette hver sin teig.³¹

Utskiftningsmenn var I. E. Byberg, C. L. Bøe, O. E. Byberg og R. Grude.³² Arbeidet ble utført fra den 27. juli til den 2. august 1832, og tok altså i alt 6 dager.

³⁰ Kilde: B. Lindanger (1984) side 75.

³¹ Det ene bruket, "Heiabruket" (bruk nummer 8), var det eneste som var skiftet slik at det ikke støtte inn til det gamle tunet. Likevel tok det enda en stund før de flyttet ut fra tunet, jmf. B. Lindanger (1984) side 76.

³² O. E. Byberg og I. E. Byberg fra Håland (Sola kommune) var blant dem som M. A. Grude (1914, side 328) nevnte som mye brukte og utmerkede utskiftningsmenn.

Figur 5.8: Vistnes etter utskiftningen i 1832.

5.3.5 Oppsummering

I tillegg til utskiftning av innmark, utmark eller hele gardsveldet ble det også holdt utskiftning av begrensede ressurser. Det kunne for eksempel være over torvrettigheter, gjerdehold eller tangstrender. Videre kunne flere gardar ha utmarken i fellesskap. Utskiftning, med sikte på å dele utmarken mellom gardene, kunne da bli holdt.

Disse utskiftningene sier imidlertid lite nytt. Kort kan man si at torvmyrene og tangstrendene ble teigdelt, og gjerdeplikten fordelt på samme måte som beskrevet ovenfor.

Vi har nå sett eksempel på utskiftning av innmark, utmark og hele gardsveldet, samt grunnlaget for starten av en utskiftning.

Vi finner lignende eksempler over hele Jæren. Og samme "mønster" som er beskrevet ovenfor ble benyttet. Først ble innmarken utskiftet. Oppsitterene får med det adskilte teiger, og driftstvangen som teigblandingen medførte opphørte. Etter en tid blir også ofte utmarken utskiftet. Noen ganger ble innmark og utmark utskiftet i en forretning.

5.4 FELLESTREKK SOM KARAKTRISERER "DEN TYPISKE UTSKIFTNING" PÅ JÆREN

5.4.1 Kilder

Vi har nå sett eksempler på utskiftning etter loven av 1821. Men er det mulig å finne noen fellestrekk som kan karakterisere en "typisk utskiftning"?

Allerede nå vet vi at utskiftningene kunne omfatte hele garden, innmark, utmark eller begrensede utmarksressurser. Dette må naturligvis resultere i forskjeller med tanke på arbeidsmengde, saksgang og videre. Men bortsett fra det ser utskiftningene tilsynelatende svært like ut. Jeg skal nedenfor beskrive de ulike "elementene" som en utskiftning inneholdt.

Det er først og fremst ut fra den tinglyste "skifteplanen" vi finner opplysninger om selve utskiftningen. Ett generelt trekk med de tinglyste dokumentene er at de er svært knappe. Følgende informasjon finner vi i ett typisk eksempel:

1) Først i dokumentet finner vi foranledningen til utskiftningen. Ofte er den grunnet i inngått kommisjonsforlik eller minnelig avtale mellom oppsitterene. Også antall dager utskiftningsmennene har brukt til arbeidet blir nevnt.

2) Det første som bestemmes er grensene mot nabogarden: Der hvor gjerder allerede er satt opp i skiftelinjene går dette greit. Hvis det ikke finnes gjerder møter oppsitterene fra nabogarden opp personlig, og gardsgrensene blir bestemt. Gardsgrensen var imidlertid ofte bestemt fra gammelt av, og det var sjelden konflikt om den. Deretter begynner selve utskiftningen.

3) Bare rent unntaksvis blir det sagt noe om hvordan eienomsstrukturen var før utskiftningen. Hvis noe er nevnt er det helst gjort i generelle vendinger, som at innmarken var delt i mange og uhensiktsmessige teiger, og at utmarken lå i fullkomment fellesskap.

4) Det primære i dokumentet er beskrivelsen av de nye grenselinjene. Disse blir detaljert beskrevet ut fra terengdetaljer, som bekker, hus, åkrer og gjerder. Det er helt tydelig at det først og fremst er de nye grensene som er av interesse for framtiden. Hvordan forholdene var før utskiftningen var allerede historie, og hadde bare "akademisk" interesse.

Videre inneholdt utskiftningen ofte bestemmelser om gjerdehold, veier og vedlikehold av disse, utnyttning av felles tangstrand og torvmyr, og om hvilken tid de ulike bestemmelsene skulle være gjennomført.

Den endelige "skifteplanen" blir til slutt underskrevet av partene og tinglyst. Stort mer enn dette sier ikke dokumentene. Hvor mye utskiftningen kostet blir for eksempel ikke nevnt.

5.4.2 Fremming av utskiftningen

Hvordan startet utskiftningen? Utskiftningen startet altså ved ett forlik, eller en minnelig avtale. Var det delte meninger om hvor vidt utskiftning skulle holdes, skulle oppsitterene samles til megling i forlikskommisjonen. Bare hvis ikke forlik kom i stand ble de henvist til retten. Var det derimot enighet, satte de selv opp en minnelig avtale. I pantebøkene finner vi en mengde slike avtaler og forlik tinglyst.

5.4.3 Utskiftningsmennene

Hvem utførte selve utskiftningsarbeidet?³³ Oppsitterene kunne vel selv vanskelig utføre utskiftningen. Det var derfor vanlige at de selv fastsatte at noen menn utenfra skulle stå for arbeidet. Vanligvis ble det valgt fire

³³ Ved offentlig utskiftning var det ifølge loven sorenskriveren og fire av fogdens skjønns- og taksasjonsmenn som skulle stå for utskiftningen. Men hvordan var det for minnelige utskiftninger?

menn. Utskiftningen ble så utført av disse. Oppsitterene ble deretter, sammen med disse menn, enige om en delingsplan.

Hvem var så disse mennene som utførte utskiftningsarbeidet? Det viser seg at det er ett utvalg av menn som går igjen i utskiftning etter utskiftning. Etter hvert kom disse til å opparbeide seg erfaring i utskiftningsarbeidet, og ble siden benyttet igjen og igjen. Det var vel slik at oppsitterene på garden ville ha de "beste" mennene til å utføre delingen.

M. A. Grude skriver følgende om utskiftningsmennene:

"...der var en hel Stab af Mænd, som gennem disse mange mindelige Udskiftninger, der oftest hvilede paa derom indgaaede Kommissionsforlig, fik betydelig Øvelse og Indsigt i Udskiftningsarbeidet og efterhvert, som ældre gik ud, arbeidede yngre sig frem og optog Arven efter dem. Til sin Tid og for de Opgaver, som den Gang forelaa til Løsning, var det noksaa flinke Udskiftningsmænd, som paa denne Maade uddannede sig alene ad praktisk Vei. Blandt de mange Mænd, der deltog i Udskiftningsarbeidet paa Jæderen, er der nogle, der hæver sig over de andre og derfor bliver mest benyttede, hvoraf kan nævnes: Nield Oftedal, Rasmus Malmin af Høiland, Ole og Ingebret Byberg af Haaland, Ingebret og Enok Grude af Klep, Reier Noreim og Ole Aarrestad af Thime, P. Kyllingstad af Gjesdal, Ingebret Gausland og Helge Aanestad af Haa m. fl."³⁴

³⁴ M. A. Grude (1914) side 328.

5.4.4 Skifteplanen

Delingsgrunnlaget var bestemt av §11. Jord og skog som lå i fullkomment fellesskap skulle deles etter skylden. Hvor teigblanding finner sted skulle innehavet legges til grunn. Bedre bonitet skulle det tas hensyn til. Delingsgrunnlaget er altså ikke ulik det vi finner i dagens lov.

Hvordan ble skifteplanen utarbeidet? Av eksemplene på utskiftning ovenfor har vi sett hvordan skifteplanen konkret så ut med de nye skiftelinjene. Men vi vet enda ikke mye om hvordan arbeidet ble utført. I utskiftningsdokumentet finner vi ikke mange opplysninger om arbeidet. Derimot har M. A. Grude beskrevet arbeidet:

"Naar 4 af disse³⁵ mødtes paa en Gaard for at udskifte den, blev i Regelen en af dem, vistnok mere instinktmæssigt end efter egentlig Valg eller Kaaring, gjort til en Slags Leder eller som det da hed til "at slaa ud Maalene" d.v.s. bestemme, hvorledes og i hvilke Figurer Strækningerne skulde udmaales, og vinkle med Tavlens ene Hjørne paa Næsen mellem Øinene. To af Mændene var forsynede med Tavler og Grifler og besørgede Udregningen, og de to andre besørgede Liniernes Opmaaling ved Hjælp af Lodeierne, med en 10 Alens Lægte. Saasnart de fornødne Maalinger var udførte, blev Maalefigurens Kvadratindhold udregnet paa staaende Fod af Tavlemændene, Boniteringsgraden sat og de reducerede "gode Alen" opført paa Tavlens Bagside med en liden Kvadrat eller Trekant foran som Merke paa, hvad slags Figur det gjaldt, og saa avanceredes der videre frem til en ny Figur. Paa de saakaldte "Gisselinier", som foreløbig sattes efter Skjøn, uden Maal eller Beregning, blev der i Regelen maalt som Grundlinie. Naar Udmaalingen var færdig, var ogsaa Beregningerne paa det nærmeste færdige, og det viste sig da, hvormeget de satte "Gisselinier" maatte flyttes for at frembringe Æquivalent eller Ballance mellem leveret og modtaget Jordværdi. At kunne udregne, hvormeget en "Gisselinie" skulde flyttes paa Marken, naar den gik gennem flere Boniteringsgrader, for at lægge til eller tage fra et vist bestemt Antal boniter-

³⁵ Det siktes til de fire utskiftningsmennene.

ede eller "gode Alen" paa en riktig Maade, ansaaes som Toppunktet paa en Udskiftningsmands Visdom og Dyktighed, og det var de allerfærreste af de fungerede Udskiftningsmænd, som greide det."³⁶

M. A. Grude har med dette beskrevet hvordan arbeidsgangen var for en typisk utskiftning på Jæren. Det ble brukt enkle og primitive hjelpemidler. M. A. Grude sier videre:

"Den naturlige Skjønsevne var vel utviklet hos disse gamle Udskiftningsmænd. Naar Feil indløb i Beregningerne, som let kunde ske, under den enkle og primitive Maade det foregik paa, hændte det ofte, naar Linierne var satte, at en eller flere af dem saa ved et Generalskjøn, at der var begaaet Feilregning, og de fik ofte ved Kontramaaling og Beregning ret deri."³⁷

Utskiftningsmennene, vanligvis 4, hadde altså hver sin oppgave. Arbeidet ble utført med de begrensninger som fantes på den tiden. Det var på langt nær alle som hadde de evnene som var påkrevd. Etter hvert utviklet det seg en "elite" av utskiftningsmenn som ble brukt over hele Jæren.

³⁶ M. A. Grude (1914) side 328 og 329.

³⁷ M. A. Grude (1914) side 330.

5.4.5 Resultatet

Hvordan ble resultatet? Resultatet av en utskiftning, i form av nye grenser og bruksbestemmelser, har vi allerede sett noen konkrete eksempler på.

De nye grensene ble alltid preget av at tunet ikke ble utflyttet. Det som vi i dag kaller viftesystemet ble benyttet. Grenselinjene gikk radielt ut fra tunet, slik at teigene ble langstrakte, og de omfattet en del av hver type markslag. Grenselinjene ble derfor sjelden rettlinjede, noe som sammen med den manglende utflyttingen av tunet, medførte at skiftelinjene etter hvert ble uhensiktsmessige.

5.4.6 Anke

Lovens §12 omhandler muligheten for bruk av rettsmiddel. Vi finner det samme "to-sporde" rettsmiddelsystemet etter loven av 1821 som vi har i dag. Det kan bli tale om å prøve saken på nytt både innenfor det ordinære sivilrettslige domstolsystemet og ved ett særlig overskjønn. Men §12 gjaldt for offentlige utskiftninger.

Det har vært en allmenn regel at forlik og minnelige avtaler ikke kan ankes. Siden de aller fleste utskiftninger var minnelige, kom ikke ankebestemmelsene i §12 i bruk. Bare hvis avtalen, eller forliket, inneholdt bestemmelser om "anke" kunne en oppsitter anke over utskiftningen.

5.4.7 Oppsummering

Vi har nå sett på de ulike "elementene" for en utskiftning på Jæren. Hvilke trekk kan vi si at karakteriserer "den typiske utskiftning"? Jeg vil nedenfor prøve å beskrive en slik utskiftning, kortfattet og i stikkordsform, med bakgrunn i det som skrevet ovenfor.

(a) Bakgrunnen for utskiftningen var at eiendomsstrukturen i løpet av århundrene hadde blitt så komplisert at den medførte vanskeligheter i den daglige drift. Først og fremst i form av en sterk driftstvang, manglende mulighet for ytterligere bruksdeling og oppdyrking, komplikasjoner og konflikter med de andre oppsitterene på garden. Utskiftningsloven av 1821 innførte virkemidler for å komme ut av denne situasjonen.

(b) Starten på utskiftningen var enten minnelig avtale, gjerne satt opp skriftlig, eller forlik etter megling i forliksrådet. Den skriftlige "avtalen" ble ofte tinglyst. Avtalen setter opp tidsplanen for utskiftning, bestemmelser om hva som skal utskiftes, hvilke utskiftningsmenn som skal brukes og eventuelle ankemuligheter.

(c) Selve utskiftningsarbeidet ble som oftes påbegynt rett etter innhøsting om høsten, eller først på våren. Utskiftningsmennene sto for delingsplanen, slik som beskrevet ovenfor. På ett avsluttende møte ble alle parter enige om planen, eventuelt med endringer, og underskrev dokumentet til slutt.

(d) Resultatet av utskiftningen fikk preg av de virkemidler som ble tatt i bruk. Utflytting var ikke påbudt. Derfor ble det såkalte viftesystemet brukt. I de gunstigste tilfellene fikk hver bruker bare en teig. I de

vanskeligste dreide det seg bare om en forenkling av teigstrukturen.

(e) Utskiftningen skulle tinglyses for å bli lovlig. Ordlyden i §7 er:

"Deslige Documenter kunne skrives paa ustemplet Papir og skulle læses inden Retten ved første eller andet Thing, samt ordlydende indføres i Jurisdictionens Adkomst Protocol."

Omtrent slik var "den typiske utskiftning" på Jæren. I neste kapittel vil jeg forsøke å se litt nærmere på hva utskiftningene betydde, utover at grensene ble endret.

6.0 EN NÆRMERE ANALYSE AV RANDA- BERG KOMMUNE

"Den nordligste del av Jæren utgjør ved Hafresfjords dybe indskjæring en halvø, der i tidligere tider kaldtes 'Det nordenfor liggende land'. Den nordligste del av denne halvø er Tungenes, Randaberg sogn."¹

6.1 PROBLEMSTILLING

Vi har nå sett på omfanget og utførelsen av utskiftningene etter loven av 1821 på Jæren. Det som gjenstår er å undersøke hvilken "virkning" utskiftningene hadde. Det gjør jeg for ett nærmere avgrenset område, nemlig Randaberg kommune.

Jeg valgte Randaberg først og fremst ut fra tre kriterier. For det første er størrelsen overkommelig. Videre er Randaberg en typisk Jær-kommune.² Og sist på grunn av at kildematerialet er godt med tanke på de problemstillingene jeg har tenkt å ta opp.³

¹ P. Rolfsen (1928) side 11.

² Randaberg er en del av Låg-Jæren. Det er derfor ikke sikkert at resultatene vi finner helt ut vil gjelde også for Høg-Jæren og Jæren fjellbygd, da blant annet naturvilkårene ikke er helt like. Videre vet vi fra kapittel 4 at det finnes geografiske forskjeller med tanke på omfanget. Vi må altså ta visse forbehold før vi trekker konklusjonene for vidt.

³ Av kildematerialet vil jeg spesielt framheve bygdebøkene for Randaberg: B. Lindanger (1983, 1984 og 1988). Videre har jeg de aller fleste utskiftningene tilgjengelige i form av avskrift av pantebøkene.

Hoved-problemstillingen er allerede definert i kapittel 1. Men for å undersøke virkningen av utskiftningene kan vi ta mange forskjellige utgangspunkt. Jeg tar utgangspunkt i følgende tre under-problemstillinger:

- 1) Hvilken rettsstilling medførte utskiftningene, med tanke på situasjonen før og etter?⁴

- 2) Hvordan ble eiendomsstrukturen endret, spesielt med tanke på bruksdeling? Det rent "grensemessige" har jeg alt tatt for meg i kapittel 5. Men hvilke muligheter muliggjorde de nye grensene?

- 3) Hvilke muligheter fremmet utskiftningene med tanke på landbruket? Jeg tenker her på muligheten for økt produksjon, endret produksjon og oppdyrking. Med andre ord hvilken økonomisk betydning utskiftningene hadde.

Avslutningsvis ser jeg på utskiftningene i Randaberg etter 1858, med tanke på "bedømming" av utskiftningene etter loven av 1821.

Før jeg går over på drøftingene tar jeg med en kort beskrivelse av Randaberg kommune.

⁴ I kapittel 5 har jeg allerede sett litt på det, nå vil jeg gå videre.

6.2 EN KORT BESKRIVELSE AV RANDABERG KOMMUNE

På nordspissen av Stavanger-halvøyen finner vi Jærens minste kommune, Randaberg. Randaberg ligger ut mot havet i vest, nord og øst. Bare i sør er grensen landfast, her støter Randaberg mot Stavanger. Randaberg er altså en del av Låg-Jæren.

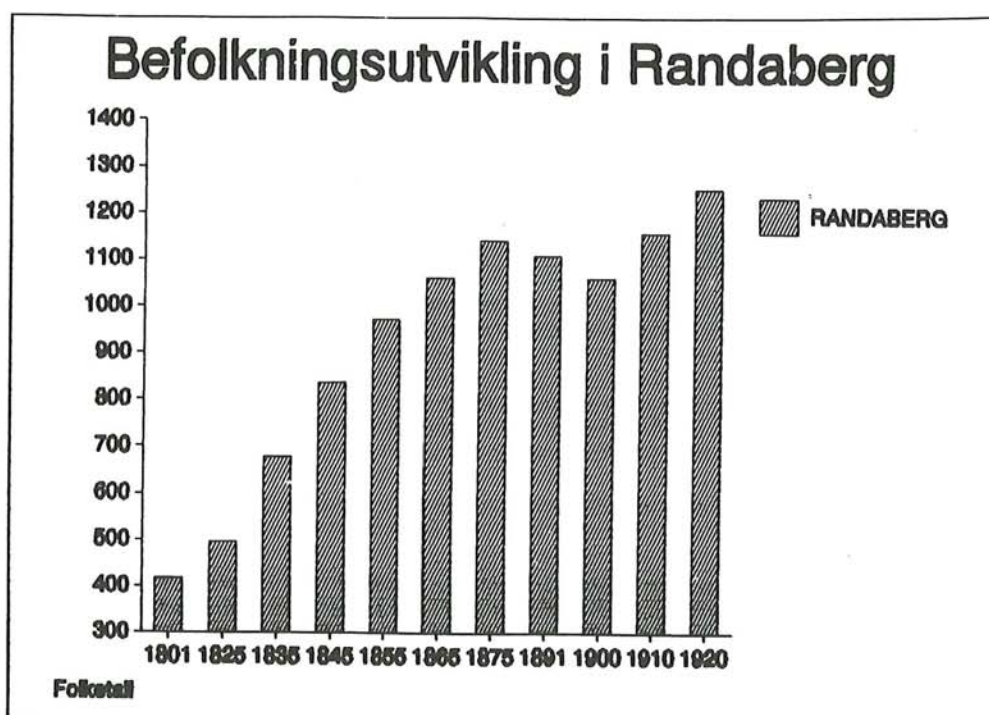
Selv om Randaberg ligger helt nord på Jæren er naturvilkårene, landbruket og befolkningen typisk Jærsk. Videre gjør størrelsen Randaberg egnet for en nærmere analyse av den type jeg har tenkt å gjennomføre.

Fra gammelt av var Randaberg en del av Goa skiprede. Ved formannskapsloven av 1837 ble Randaberg innlemmet i Hetland herred. I 1922 ble Randaberg egen kommune.

Randaberg er fra naturens side en nokså ensartet bygd. Bygden er flat med det høyeste punktet på bare 75 meter over havet. Fra gammelt av var landskapet lyngkledd og skogløst, med ett jordsmonn av morene, fraktet hit av isbreene. Randaberg ligner dermed på store deler av resten av Jæren.

Været er likeartet for hele bygden. Det henger sammen med at ikke noe punkt ligger lenger vekk fra havet enn 2-3 kilometer. Randaberg er nå heller ikke stor i utstrekning, bare $24 \frac{1}{2}$ km², ett stykke Jæren i miniatyr.

Befolkningsutviklingen på Randaberg har stort sett fulgt resten av Jæren. Først i 1801 ble den første fullstendige folketellingen avholdt. Det ble da regnet opp 418 personer innenfor kommunen. Utover 1800-tallet økte befolkningen jevnt. I 1855 hadde således befolkningen blitt fordoblet, deretter flater kurven noe ut.

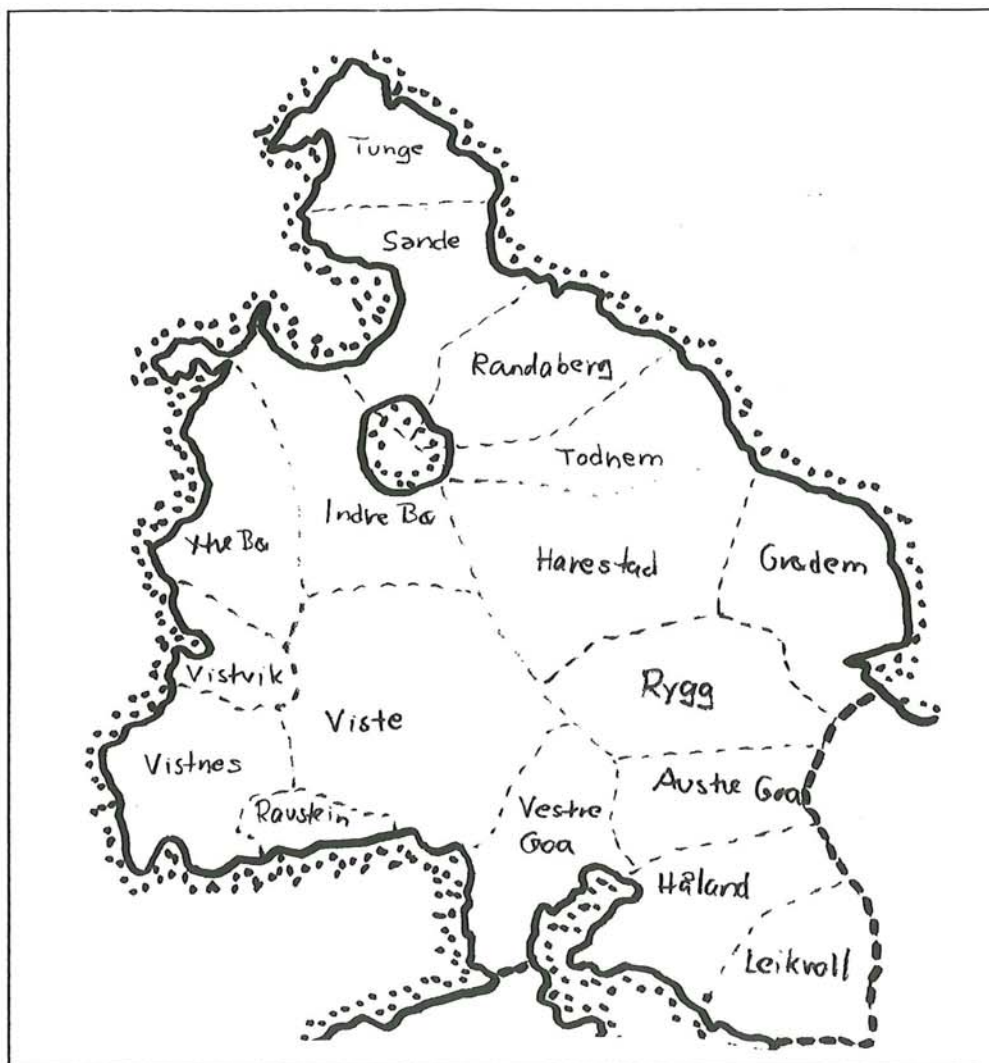

Figur 6.1: Befolkningsutviklingen i Randaberg 1801-1920. (Kilde: B. Lindanger (1988) side 603, tabell 10.)

Livsgrunnlaget har helt opp til vår tid først og fremst vært landbruk, kombinert med fiske. De viktigste landbruksproduktene var korn, poteter og fe- og saueavl.

Forutsetningene for å drive ett utstrakt fiske har alltid ligget godt til rette for Randaberg-buen. Nærheten til sjøen og tilgangen på gode havner gjorde det mulig. Likevel var det først og fremst jordbrukere de var, men fisket var en viktig binæring.

Randaberg omfatter 17 gardar av ulik størrelse. Den minste garden er Vistvik, som hadde en landsskyld på bare 6 spann korn. Den største er Harestad som hadde 132 spann korn, og som dermed er 22 ganger så stor. Middel-skylden for en gard i Randaberg var på 62,4 spann korn.

Figur 6.2: Kart over Randaberg kommune. (Kilde: B. Lindanger (1988) side 52.)

6.3 UTSKIFTNINGENE

Alle de 17 gardene i Randaberg ble utskiftet etter loven av 1821. 15 av gardene skiftet ut både innmark og utmark. Det høye omfanget, sammenlignet med andre kommuner, skyldes først og fremst at også de ikke tinglyste utskiftningene er gjort kjent, jmf. kapittel 4.

Men vi vet også at Randaberg, både sosiologisk og fra naturens side, var ett homogent område. Det er derfor ikke overraskende at gardene, med unntak av størrelsen, lignet på hverandre. Felles for dem alle var også at de benyttet det samme virkemiddelet for å løse opp eienomsstrukturen, nemlig utskiftning.

B. Lindanger skriver om utskiftningene i bygdeboken for Randaberg⁵. For nærmere detaljer om forholdene før og etter utskiftningen på de enkelte gardene, viser jeg til den. Jeg nøyer meg foreløpig med å vise en oversikt over omfanget.

Som vi ser av fotnotene til tabell 6.1 er det flere av utskiftningene som ikke er tinglyst. Det ser ut til at 8 var minnelige utskiftninger som ikke var tinglyste. Det utgjør 35%. Det var altså utskiftninger som ikke har etterlatt seg skriftlig dokumentasjon. Bare en nærmere undersøkelse av senere utskiftninger og bruksdelinger kan "gjennomskue" slike utskiftninger. Uten kjennskap til de disse utskiftningene ville omfanget bare ha blitt 71%.

Generelt kan man si om utskiftningene at de følger samme mønster som for resten av Jæren. På grunn av at utflytting ikke har vært utført, bestemte tunet i stor grad hvor de nye grenselinjene ble dratt. Det er viftesystemet som har vært benyttet, jmf. kapittel 5.

⁵ B. Lindanger (1983, 1984, 1988).

TABELL 6.1: UTSKIFTNINGER I RANDABERG I PERIODEN 1821-1858

GARD	UTSKIFTNING	BESKRIVELSE
RYGG	1834	Utsk. av inn- og utmark.
GRØDEM	1833	Utsk. av inn- og utmark.
HARESTAD	1822	Utsk. av deler av innmarken.
	1831	Utsk. av innmark.
	1854	Utsk. av utmark.
TODNEM	1838	Utsk. av inn- og utmark.
RANDABERG	ca. 1850	Utsk. av inn- og utmark. ⁶
TUNGE	?	Utsk. av innmark. ⁷
	1851	Utsk. av utmark.
SANDE	1837	Utsk. av inn- og utmark.
INDRE BØ	1838	Utsk. av innmarken.
YTRE BØ	1840	Utsk. av innmarken.
VISTVIK	ca. 1835	Utsk. av inn- og utmark. ⁸
VISTNES	1832	Utsk. av inn- og utmark.
RAUSTEIN	1833	Utsk. av inn- og utmark. ⁹
VISTE	1839	Utsk. av innmark på Sørgarden. ¹⁰
	1854	Utsk. av utmark på Sørgarden. ¹¹
VESTRE GOA	1830	Utsk. av inn- og utmark.
AUSTRE GOA	1832	Utsk. av innmark.
	1840	Utsk. av utmark.
HÅLAND	1830	Utsk. av inn- og utmark.
LEIKVOLL	1833	Utsk. av inn- og utmark. ¹²

⁶ Ikke overlevert jmfr. B. Lindanger (1988) side 604. Det tyder på at utskiftningen ikke er tinglyst.

⁷ Utskiftning av innmark ikke overlevert, jmfr. B. Lindanger (1988) side 604. Det tyder på at utskiftningen ikke er tinglyst.

⁸ Utskiftningen er ikke overlevert, jmfr. B. Lindanger (1988) side 604. Det tyder på at utskiftningen ikke er tinglyst.

⁹ Usikkert med tanke på utskiftningen i 1833, jmfr. B. Lindanger (1988) side 605. Samme året ble bøndene selveiere.

¹⁰ Viste var delt mellom Sørgarden og Nordgarden, jmfr. kapittel 5. Omtrent samme tid ble Nordgarden utskiftet, men ikke tinglyst.

¹¹ Utskiftning av utmarken i 1854 for Sørgarden ble ikke tinglyst, Jmfr. B. Lindanger (1984) side 180.

¹² Utskiftningen er ikke tinglyst.

6.4 DRØFTING AV PROBLEMSTILLINGENE

6.4.1 Nærmere om "rettsstillingen" etter utskiftningen

Eiendomsstrukturen før en utskiftning skulle være kjent. Vi fant teigblanding i innmark og fellesskap i utmark. Vår og høst var det fellesbeiting i innmarken. Torvmyrer, tangstrender og andre ressurser lå i fellesskap, eller de var teigdelte fra gammelt av. Hvordan ble rettsstillingen forandret som følge av en utskiftning?

Hva angår tunet: Utflytting ble ikke utført. Men jorden til oppsitterene ble samlet, så forholdene ble lagt bedre til rette for utflytting hvis noen ønsket det. Først etter 1858 ble det påbudt med utflytting.¹³

Hva angår innmarken: Innmarken ble fullstendig individualisert og gjerder ble satt opp i skiftelinjene. Det ble altså slutt på fellesbeitingen vår og høst.

Hva angår utmarken: Hvis ikke utskiftningen omfattet utmarken forble denne i fellesskap. Grensene mot nabo-gardene ble derimot bestemt der de fra før var usikre. Hvis utskiftningen omfattet utmarken ble den på tilsvarende måte som innmarken fullstendig individualisert. Gjerder ble satt opp i skiftelinjene.

Hva angår torvmyrer og tangstrender: Torvmyrene ble delt mellom oppsitterene. Tangstrendene ble enten delt, eller bestemmelser vedrørende bruken ble fastlagt.

¹³ Utskiftningene i Randaberg rundt århundreskiftet medførte utflytting i stor grad, jmf. nedenfor.

Hva angår veier: Bestemmelser vedrørende vedlikehold, bruk og rettigheter ble fastlagt.

Garden kunne altså bli fullstendig individualisert som følge av en utskiftning. Formålet med en utskiftning var også at hver mann skulle bestemme fullt og helt over sin egen jord. Driftstvangen som teigblandingen og fellesskapet medførte ble altså søkt oppløst. Man kan si at forandringen i rettsstillingen i stor grad gikk ut på en overgang fra det kollektive sambruket og over til individualisert bruk.

En viss form for fellesskap, blant annet om veier, skulle det imidlertid fortsatt være. Men det ble bestemt fastere regler.

6.4.2 Nærmere om eiendomsstrukturen

En utskiftning førte altså til at oppsitterene fikk fraskilt sine parter i "hensiktsmessige" teiger. I Randaberg skiftet alle gardene ut innmarken, og med unntak av to gardar ble også utmarken skiftet ut.¹⁴ Vi har imidlertid fra flere hold fått inntrykk av at utskiftningene etter loven av 1821 ikke var så hensiktsmessige som ønsket.¹⁵ For Randaberg's vedkommende kan dette umulig stemme. Utskiftningene var i høyeste grad reelle.¹⁶

¹⁴ Indre og Ytre Bø.

¹⁵ Jmfr. blant annet kapittel 3.

¹⁶ Jmfr. B. Lindanger (1983 og 1984).

Ved utskiftningene ble hele garden, med gjerder, veier, innmark og eventuelt utmark tatt opp til betraktning. Ny eiendomsutforming omformet eiendomsgrensene i "tids-riktige" store teiger og hensiktsmessige grenser.

Sett i sammenheng med at utflytting ikke var aktuelt, kan man ikke ut fra tid og forutsetninger peke på andre og bedre løsninger.

Hvor mange teiger fikk hver oppsitter etter en utskiftning? I gjennomsnitt fikk hvert bruk 1,2 teiger hver etter utskiftningene.¹⁷

Hvis vi nå foregriper begivenhetene noe og ser framover på utskiftningene etter århundreskiftet møter vi ett utsagn som ved første øyekast kan se ut som en motsigelse. Eiendomsstrukturen i Randaberg blir da beskrevet som ugunstig. Grensene er ulagelige og teigblanding og sameie eksisterer.¹⁸

Hvordan kan det forklares nå hver oppsitter etter den første utskiftningen i gjennomsnitt bare fikk 1,2 teiger hver?

Forklaringen er at den første utskiftningen muliggjorde bruksdeling i langt større grad enn før. Det var i første rekke bruksdelingene i løpet av 1800-tallet som igjen førte til behov for ny utskiftning, og som førte

¹⁷ 1,2 teiger finner jeg ved å telle opp antall teiger for hvert bruk ut av kartene over gardene etter utskiftning. (Kilde: B. Lindanger (1983 og 1984).) Jeg har bare sett på de gardene som skiftet ut både inn- og utmark. Hvis jeg også ser på Harestad, Indre og Ytre Bø og Viste blir tallet noe høyere.

¹⁸ Kilde: Forhandlingsprotokollene til jordskifteverket angående utskiftninger i Randaberg.

til den tilstanden som etter århundreskiftet ble karakterisert som teigblanding. Som eksempel kan vi bruke Rygg. Tilstanden ble i 1914 beskrevet som:

"Under befaring paavistes teigblanding med mere og mindre heldige skifter."¹⁹

Utskiftning på Rygg ble holdt for første gang i 1834. De 7 oppsitterene fikk da i gjennomsnitt 1,6 teiger hver. Bruksdelinger etter 1834 hadde medført en økning i antall bruk fra 7 til 16. Det var dette utskiftningen i 1917²⁰ skulle rette på.

For hele Randaberg var det i alt 56 bruk på de 17 gardene i 1820.²¹ Ved århundreskiftet var dette tallet øket til 208.²²

Brukstallet var i løpet av 80 år økt med en faktor på nærmere fire. Hadde det vært mulig uten at utskiftningene i første halvdel av 1800-tallet forenklet eiendomsstrukturen? Svaret må bli nei. Teigblandingen var allerede så komplisert fram mot 1800-tallet at ytterligere deling var svært vanskelig.

At bruksdelingene ikke var like heldig med tanke på landbruket skriver skriver M. Irgens om:

¹⁹ Jordskifteprotokoll 72 side 160.

²⁰ Overutskiftning ble avsluttet 1918.

²¹ Jmfr. B. Lindanger (1988) side 602, tabell 9.

²² Kilde: B. Lindanger (1983 og 1984).

"Brugene paa Jæderen ere mest smaa, og Udstykningen fortsætter fremdeles. Efter min Formening kan Udstykningen ikke drives synderlig længer uden Fare for at hindre eller standse Jæderens hurtige Udvikling og Fremskridt."²³

Utskiftningene medførte altså i tillegg til nye grenser og oppløsningen av fellesskapet muligheter for bruksdeling. En økende befolkning tok i bruk den muligheten.

6.4.3 Nærmere om landbruket

Hvilken virkning hadde utskiftningene på landbruket? Den viktigste virkning var at driftstvangen som teigblandingen opprettholdt ble borte. Det var nå mulig for den enkelte bruker selv å bestemme tidspunktet for såing og høsting, samt hva som skulle dyrkes. Før hadde teigblandingen og fellesbeitingen i innmarken i stor grad tvunget alle brukerne på garden til å koordinere dette. Videre ble muligheten for oppdyrking bedret. Oppdyrking i utmarken ble før stengt av fellesskapet. Den omfattende bruksdelingen etter utskiftningene medførte stor oppdyrkingsaktivitet.

Andre dyrkningsmåter ble etter hvert tatt i bruk. Oppdyrkingen, sammen med grøfning, sædskifte og andre jordbruksfremmende tiltak muliggjorde en større produksjon. I andre halvdel av 1800-tallet ser vi også en overgang fra spadebruk og til plog.

+ kunststeng.

²³ M. Irgens (1872) side 15.

Fra gammelt av var det en sammenheng mellom husdyrholdet og korndyrkningen. Antall husdyr for hver tønne korn var for eksempel lavere på Jæren enn for Sunnmøre. Grunnen til det var at engen og utmarksbeitet ikke kunne fø flere, samt mangelen på fjellbeite. Husdyrholdet hadde derfor lavere prioritet på Jæren enn korndyrkningen.

Imidlertid ser vi en overgang fra korndyrking og over til økt dyrehold. Oppdyrking av utmarken og tilsåing av kunsteng muliggjorde det.

Det var først og fremst havre som ble dyrket på Jæren. Dette kornslaget ble etter hvert byttet ut mot blant annet hvete i husholdningen. Hveten ble importert fra utlandet.²⁴ Avsetningen var derfor minkende. Ett resultat av det var at husdyrholdet økte.

Husdyrene som før hadde gått ute stort sett hele året, og som rett som det var ble sulteforet, ble dermed viktigere. Utover 1800-tallet ble kunsteng ikke lenger uvanlig. Dyrene ble bedre behandlet, var sterkere og større, og ga større produksjon.

²⁴ Korn ble i første rekke importert fra Danmark, Tyskland og Østersjø-området.

6.5 "HOLDBARHETEN" AV UTSKIFTNINGENE

Hva mener jeg med "holdbarheten" av en utskiftning?

Begrepet har egentlig ingen presis eller god forklaring. Tanken bak er at tiden mellom to utskiftninger sier noe om hvor godt egnet den første utskiftningen var. I vårt tilfelle er det tidsforskjellen mellom siste utskiftning etter loven av 1821 og fram til en utskiftning etter en senere lov jeg sikter til.

Jo lenger tid det er mellom to utskiftninger, jo bedre er den første utskiftningen gjennomført.

Vi må selvfølgelig være klar over at det er mange usikre moment som må trekkes inn for at dette utsagnet skal være korrekt.²⁵

For Randaberg's vedkommende virker det som om det tok lang tid før det igjen var behov for utskiftninger. Først etter århundreskiftet ble de fleste garder på nytt utskiftet. Tabell 6.2 gir oversikten over utskiftninger etter 1858 i Randaberg.

Utskiftningene fra 1910 og utover påbød utflytting fra tunet for de aller fleste garder. Videre ble ofte eien-
domsstrukturen beskrevet som "teigblanding" og ugunstig. Det var i første rekke bruksdelingene etter den første utskiftningene som igjen medførte behov for ny utskiftning.

²⁵ Blant annet har vi ulike typer utskiftninger som løser forskjellige problem. Videre må ofte en viss "grense" overskrides før noen går til det skritt å kreve utskiftning.

TABELL 6.2: UTSKIFTNINGER I RANDABERG ETTER 1858²⁶

GARD	UTSKIFTNING	BESKRIVELSE
1:	RYGG 1917	Inn- og utmark. Overutsk. 1818
2:	GRØDEM 1867	Utmark og torvmyr. Overutsk. 1868.
	1928	Inn- og utmark. Overutsk. 1929.
3:	HARESTAD 1930	Inn- og utmark. Overutsk. 1931.
4:	TODNEM	Ingen senere utskiftninger.
5:	RANDABERG (1864)	Utsk. av inn- og utmark ikke fremmet.
	1931	Inn- og utmark.
6:	TUNGE 1909	Inn- og utmark. Overutsk. 1910.
7:	SANDE (1902 og 1911)	Utsk. av inn- og utmark ikke fremmet.
	1951	Utsk. av inn- og utmark.
8:	INDRE BØ (1889)	Utsk. av utmark ikke fremmet.
	1906	Inn- og utmark. Overutsk. 1907.
9:	YTRE BØ 1906	Inn- og utmark. Overutsk. 1907.
10:	VISTVIK 1879	Inn- og utmark. Overutsk. 1880.
11:	VISTNES 1919	Inn- og utmark.
12:	RAUSTEIN 1933	Inn- og utmark.
13:	VISTE 1911	Inn- og utmark.
14:	VESTRE GOA	Ingen senere utskiftninger.
15:	AUSTRE GOA 1880	
16:	HÅLAND 1862	Tormyr.
17:	LEIKVOLL 1884	Inn- og utmark.
	1894	Utsk. av to bruk som lå i fellesskap.

²⁶ Kilde: Jordskifteprotokoller angående utskiftninger i Randaberg.

7.0 SAMMENLIGNING AV OMFANGET

"Jordfelleskabet er udbredt over hele Vestlandet. Alene Dele av Stavanger Amt, navnlig Jæderen, kunne saavidt vi have erfaret, siges at gjøre en betydende Undtagelse. En Mængde mindelige Udskiftninger er udført der, gjerne under Benyttelse af et innskærket Antal af Mænd, som ere blevne fortrolige med saadanne Forretninger. En mindre betydende Undtagelse gjør Gulens Tinglag i ytre Sogn, hvor, under en nu afdød Embedsmands paavirkning, de fleste Gaarde ere udskiftede og, forsaavidt det er anseet nødvendigt, udflyttede."¹

7.1 PROBLEMSTILLING

Oppgaven gjelder først og fremst Jæren. I kapittelene 4, 5 og 6 har jeg drøftet utskiftningene på Jæren. Men utskiftningsloven av 1821 gjaldt for hele landet. Vi kan i den sammenheng spørre om hvorvidt omfang, kvalitet, virkning og årsak var lik over hele landet? Eller finnes det forskjeller? For å finne ut av det må vi sammenligne utskiftningsvirksomheten på Jæren med tilsvarende for andre områder.

Det er omfanget jeg vil sammenligne. Og jeg sammenligner Jæren med Hordaland.

¹ Udskiftning af Jordfællesskab. Fremstilling med forslag udarbejdet af en af Hs. Maj. Kongen anordnet Commission (1856) side 1.

Hordaland² ligger godt til rette for en slik sammenligning da omfanget allerede er kartlagt³. Valget av Hordaland er valgt ut fra følgende kriterier. (1) Omfanget er allerede kartlagt. (2) Vi vet fra litteraturen at eiendomsstrukturen ikke var ulik den vi fant på Jæren. Vi kan dermed forvente omtrent samme behov for utskifting.

De resultat som vi får ut fra sammenligningen gjelder bare for Hordaland og Jæren. Det kunne selvsagt være interessant å sammenligne omfanget på Jæren med flere områder, men ut fra tidsrammene for oppgaven har ikke det vært mulig.

En sammenligning kan gjøres ut fra flere kriterier. Det er først og fremst omfanget jeg vil sammenligne. Med omfanget mener jeg antall utskiftede garder i forhold til ikke utskiftede. Altså en ren kvantitativ sammenligning.

Før jeg starter sammenligningen tar vi ett kort blikk på sitatet først i kapittelet. Av sitatet fra lovkommissjonen som forberedte loven av 1857 ser vi at de antok at fellesskapet rådde over hele Vestlandet. Utskiftningsloven av 1821 hadde altså ikke hatt noen virkning fram til da? Eneste unntak var Jæren og Gulens tinglag i Ytre Sogn. Hvis dette utsagnet stemmer forventer vi ikke å finne samme omfang i Hordaland som for Jæren.

² Med Hordaland mener jeg i dette kapittelet følgende herreder (gammel inndeling): Haus, Hosanger, Modalen, Hamre, Åsane, Bruvik, Bøldal, Odda, Ullensvang, Kinsarvik, Strandvik, Hålandsdalen, Voss og Vossestrand.

³ Kartleggingen er utført av tidligere jordskiftedommer S. Tveiten i tiden før 1965. Sammenligningen baserer seg utelukkende på dette materialet. Materialet er ikke tidligere publisert.

7.2 SAMMENLIGNING MED HORDALAND

7.2.1 Nærmere om materialet som sammenligningen bygger på

Materialet for Jæren er kjent gjennom forrige kapittel, både med tanke på omfang og utførelse.

For Hordaland har tidligere jordskiftedommer S. Tveiten gjennomført en kartlegging med tanke på omfanget av utskiftninger etter 1821-loven.⁴ Kartleggingen bekrefter at utskiftningsvirksomheten har vært omfattende også i Hordaland i første halvdel av 1800-tallet. Denne kartleggingen vil være grunnlaget for sammenligning av omfanget.

⁴ S. Tveiten (1958). Er ikke utgitt, oppbevares ved Institutt for planfag og rettslære, NLH.

Kartleggingen gir en oversikt over utførte utskiftninger i perioden 1821 til 1858, altså etter loven av 1821. (Kartleggingen omfatter i tillegg til utskiftninger etter loven av 1821, også utskiftninger fra 1859 til 1958, etter loven av 1857 og senere lover).

Materialet omfatter herredene Haus, Hosanger, Hamre, Modalen, Åsane, Bruvik, Bøldal, Odda, Ullensvang, Kinsarvik, Strandvik, Hålandsdalen, Voss og Vossestrand. For de 6 første herredene er det utarbeidet oversikt over samtlige gardar med angitt tidspunkt (innen 5-års perioder) for utskiftning. For de 8 siste er bare antall utskiftede gardar oppgitt, sortert i tre tidsperioder.

Som kommentar til oversikten skrives at det kan være at noen utskiftninger bare omfatter fastsettelse av grenser mot nabogard (dette gjelder forsåvidt mitt materiale for Jæren også!). Videre; for herredene Hålandsdalen, Voss og Vossestrand er en del "Steningsforretninger" antatt å være utskiftninger.

Dokumentasjon av materialet er lagt ved bak i oppgaven.

Videre har S. Tveiten samlet ett utvalg avskrifter av utskiftninger fra pantebøkene.⁵ Avskriftene er ikke fullstendige. Det er derfor vanskelig å bedømme resultatene, og det umuliggjør en kvalitativ sammenligning med Jæren.

Før vi går i gang med selve sammenligningen må vi være klar over følgende om materialet for Hordaland:

Det blir ikke skilt mellom ulike typer utskiftninger⁶. Vi vet derfor for de forskjellige gardene bare hvorvidt de har vært utskiftet, eller ikke. For Jæren har jeg så godt som mulig skilt mellom ulike typer utskiftning.⁷ Vi må derfor anta at utskiftningene stort sett følger samme mønster i Hordaland.

Uten at det er opplyst direkte om det antar jeg at S. Tveiten har brukt de samme kildene som meg for kartleggingen av omfanget. Vi må derfor ta samme forbehold med tanke på ikke tinglyste minnelige utskiftninger i Hordaland, som for Jæren. Vi må videre anta at antall slike utskiftninger omtrent utgjør samme andel i Hordaland og på Jæren. Slike utskiftninger skulle dermed ikke bety noe med tanke på sammenligningen av omfanget.

⁵ S. Tveiten (1965) Utdrag av utskiftninger etter lov av 1821 holdt i årene 1821-1858. Ikke utgitt, oppbevares ved institutt for Planfag og Rettslære.

Materialet omfatter Hordaland fylke og Sogn og Fjordane. Først i heftet er tatt med ett par utskiftninger fra 1700-tallet. Heftet tar bare utdrag i fra enkelte utvalgte utskiftningsforretninger og kan således ikke brukes for en systematisk analyse.

⁶ Utskiftning kunne omfatte innmark, utmark, hele gardsveldet, begrensede utmarksressurser eller felles utmark mellom flere gardar.

⁷ Jmfr. kapittel 4.

På grunn av at S. Tveiten ikke tidfester utskiftningene, bare sorterer dem etter tidsperioder, må jeg følge de samme tidsperiodene i sammenligningen av omfanget.

Etter dette er vi klar til å ta fatt på sammenligningen.

7.2.2 Sammenligning av omfanget

Sammenligning av omfanget gjøres ved å sammenligne antall utskiftede garder i forhold til det totale antall. I tabell 7.1 er omfanget for Jæren satt opp. I tabell 7.2 er omfanget for Hordaland satt opp. Jeg sorterer utskiftningene inn i de tre tidsperiodene 1821-28, 1829-36 og 1837-58. I tilfelle flere utskiftninger på en gard er bare den første registrert.

TABELL 7.1: UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN⁸

KOMMUNE	ANTALL GARDER	UTSK. AV GARDER	PERIODER		
			1821 1828	1829 1836	1837 1858
HÅ	92	35	12	3	20
TIME	64	20	6	4	10
KLEPP	52	42	18	14	10
GJESDAL	36	11	3	2	6
SANDNES	89	36	12	14	10
SOLA	41	25	13	5	7
STAVANGER	35	14	3	9	2
RANDABERG	17	17	1	9	7
TOTALT	426	200	68	60	72
PROSENT		47%	34%	30%	36%

⁸ Kilde: Se kapittel 4.

TABELL 7.2: UTSKIFTNINGER FOR DELER AV HORDALAND FYLKE⁹

HERRERD	ANTALL GARDER	UTSK. AV GARDER	PERIODER		
			1821 1828	1829 1836	1837 1858
HAUS	107	57	22	21	14
HOSANGER	70	30	9	17	4
MODALEN	24	7	0	5	2
HAMRE	69	23	2	11	10
ÅSANE	47	35	2	32	1
BRUVIK	64	37	13	11	13
BØLDAL	30	11	3	3	5
ODDA	46	20	10	2	8
ULLENSVANG	51	21	8	2	11
KINSARVIK	54	21	12	5	4
STRANDVIK	58	16	3	5	8
HÅLANDSDALEN	36	9	4	3	2
VOSS	254	100	26	14	60
VOSSESTRAND	93	34	4	6	24
TOTALT	1003	421	118	137	166
PROSENT		42%	28%	33%	39%

Av 426 undersøkte garder på Jæren ble 200 utskiftet i tidsperioden 1821-1858, det vil si 47%. Av 1003 undersøkte garder i Hordaland ble 421 utskiftet i samme periode, det vil si 43%. Det skiller altså bare 4% i omfanget mellom Jæren og Hordaland.

Vi har nå sammenlignet Jæren samlet med Hordaland samlet, og finner ikke ut fra det forskjeller i omfanget. Det neste vi spør oss om er om det finnes forskjeller med tanke på hvilket tidspunkt første utskiftning ble holdt? Av tabell 7.3 ser vi resultatene:

⁹ Kilde: S. Tveiten (1958).

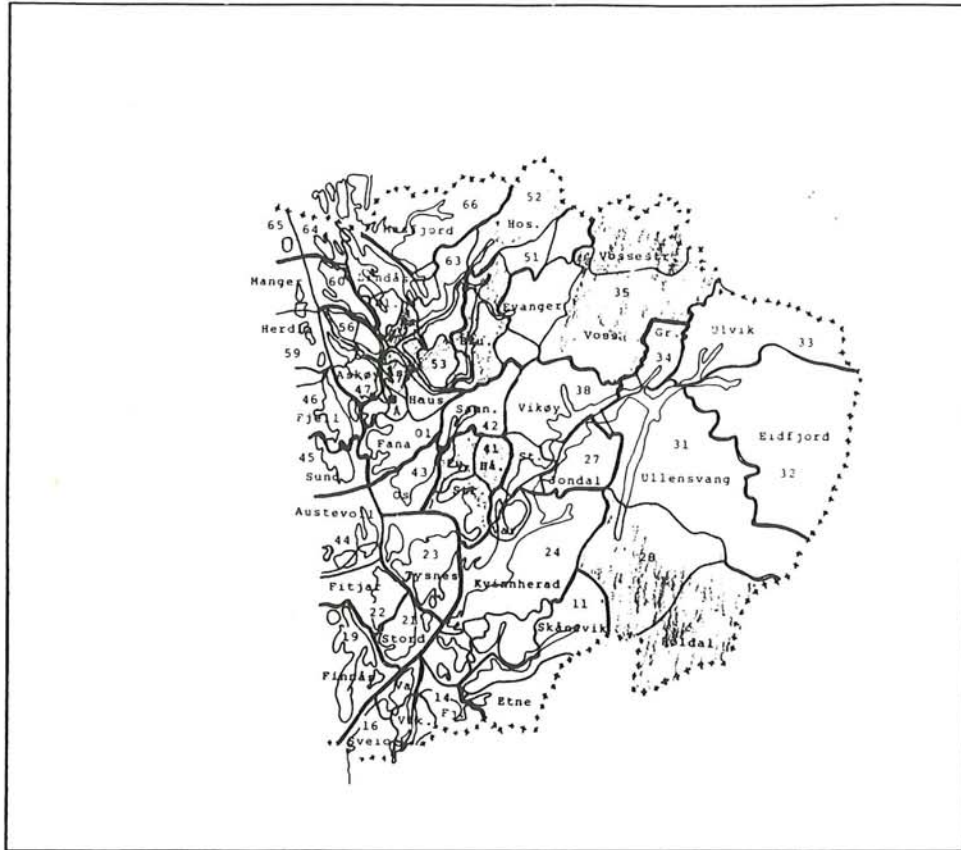
TABELL 7.3: UTSKIFTNINGER PÅ JÆREN OG I HORDALAND OMRÅDE

OMRÅDE	ANTALL GARDER	UTSK. AV GARDER	PERIODER		
			1821 1828	1829 1836	1837 1858
JÆREN PROSENT	426	200 47%	68 34%	60 30%	72 36%
HORDALAND PROSENT	1003	421 42%	118 28%	137 33%	166 39%

Av tabell 7.3 ser vi at Jæren har en større andel av sine utskiftninger i første periode, 1821-1828, i forhold til Hordaland. I midtperioden, 1829-1836, er prosenttallet omtrent likt. Hordaland har overvekt i siste periode, 1837-1858.

Men stort sett er det ikke mye forskjell mellom de tre periodene. Vi skal imidlertid huske på at den siste periode er på 22 år, og de to første på bare 8 år. Det vil si at størsteparten av utskiftningene ble utført i løpet av de 16 første årene loven virket. Henholdsvis 64% for Jæren og 61 % for Hordaland.

Oppsummert må vi si at vi finner liten forskjell i omfanget av utskiftningene på Jæren og i Hordaland. Omfanget er tilnærmet likt. Den eneste forskjellen jeg kan se, er at utskiftningene på Jæren var noe tidligere enn for Hordaland.

Figur 7.1: Kart over Hordaland.

Figur 7.1 viser kart over Hordaland med de aktuelle herredene avmerket.

8.0 AVSLUTNING

"Det hendte ofte at vi forblev længe ude paa Marken. Konen paa Gaarden hvor vi var kunde undertiden komme med Skjænk til os eller Brændevin. Dette vilde jeg ikke have, og jeg maatte ogsaa bede dem ophøre dermed; thi der hvor der drikkes Brændevin, kunde ikke nogen fornuftig Udskiftning blive."¹

8.1 PROBLEMSTILLINGENE

I kapittelene fram til nå har jeg drøftet de problemstillingerne jeg reiste innledningsvis. Disse er egentlig mer eller mindre beslektet, men ble behandlet hver for seg. For å få en helhetlig (sammenhengende) avslutning, eller konklusjon om en vil, vil jeg i dette kapitlet prøve å dra opp de "store linjene". Jeg vil altså prøve å se hele "systemet" i en sammenheng.

Jeg har altså primært tatt for meg fire problemstillinger, kortfattet fortalt er de som følger:

- (1) Å kartlegge omfanget av bruken av utskiftningsloven av 1821 på Jæren.
- (2) Å undersøke hvordan utskiftningene ble gjennomført, med tanke på å "konstruere" en "typisk" utskiftning.
- (3) Å undersøke nærmere hva utskiftningene førte til, sagt med andre ord - hvilken virkning de hadde. Spesielt med tanke på eiendomsstrukturen og landbruket.

¹ Professor Thunæs (1926) side 332.

(4) Å foreta en sammenligning av omfanget på Jæren med tilsvarende i Hordaland.

For å besvare problemstillingene tok jeg først med ett kapittel som beskrev Jæren, og ett som omhandlet lovgrunnlaget. I kapittel 4, 5, 6 og 7 drøftet jeg problemstillingene. Nedenfor skal jeg kortfattet sammenfatte hva jeg er kommet fram til for de enkelte problemstillingene.

8.2 KONKLUSJONER

8.2.1 Omfanget

Jeg undersøkte i alt 426 garder med tanke på om de var utskiftet eller ikke. Jeg fant ut at i alt 200 garder ble utskiftet. Det vil si 47%.

Videre ble det påvist **geografiske forskjeller** mellom kommunene på Jæren. Flat-Jæren hadde det høyeste omfanget. Høg-Jæren og Jæren fjellbygd hadde lavere omfang. Det har vel sammenheng i at naturvilkårene hadde "hemmet" utviklingen, og at det derfor ikke var så kompliserte eiendomsforhold der, som vi fant på Flat-Jæren.

For mer utfyllende kommentarer og konklusjoner viser jeg til kapittel 4.

8.2.2 "Den typiske utskiftning"

Omfanget sier ingenting om hvordan utskiftningene ble utført. For å se nærmere på det har jeg tatt for meg en del utskiftninger². Videre gikk jeg litt inn på arbeidsmetoden, starten for en utskiftning, delingsgrunnlaget, resultatet i form av endrede grenser og muligheten for anke m.m.

Ut fra dette forsøkte jeg å karakterisere "en typisk utskiftning" på Jæren etter loven av 1821. For nærmere detaljering og utdyping viser jeg til kapittel 5.

8.2.3 Årsak og virkning

Fram til nå har jeg altså kartlagt omfanget og sett på utskiftningene som ett isolert "fenomen". Med den tredje problemstillingen forsøkte jeg å koble utskiftningene til andre samfunnsproblem og prosesser. I første rekke så jeg på eiendomsstrukturen og landbruket, som utskiftningene ifølge intensjonen skulle virke positivt på.

For å undersøke "virkningen" til utskiftningene valgte jeg ut ett nærmere avgrenset "analyseområde", nemlig Randaberg kommune. Det jeg fant ut for Randaberg må vi anta at også gjelder, i store trekk, for resten av Jæren.³

² I første rekke utskiftninger i Klepp og Randaberg.

³ Kanskje med unntak av Høg-Jæren og Jæren fjellbygd, jmf. tidligere.

8.2.4 Sammenligning med Hordaland

Til slutt foretok jeg en sammenligning av omfanget på Jæren med tilsvarende for Hordaland. Resultatet var at omfanget stort sett var det samme. Henholdsvis 47% for Jæren og 42% for Hordaland.

Som på Jæren finner vi også geografiske og tidsmessige forskjeller i Hordaland, med tanke på omfanget. Men totalt sett virker det som om at omfanget stort sett fulgte samme mønster. Jeg har imidlertid ikke sett på de kvalitative trekkene for utskiftningene i Hordaland.

8.2.5 Oppsummering

Som en samlet konklusjon for Jæren, med utgangspunkt i problemstillingene, kan følgende sies:

Omfanget var stort. Og det var størst for Låg-Jæren. Vi må videre regne med at ett stort antall minnelige utskiftninger ikke ble tinglyst. Omfanget er derfor større enn 47%, slik jeg har funnet det. M. A. Grude's utsagn bekrefter det:

"I Løbet af dens 25 første Aar blev det fuldstændige Fællesskab paa det nærmeste ophævet over hele Jæderen."⁴

Utskiftningene ble utført i 1820- og 1830-årene. Etter den tid avtok aktiviteten. Utskiftningene ble gjennomført etter viftesystemet. Og på grunn av utskiftningene skiftet Jæren fullstendig karakter i løpet av kort tid. Vi kan derfor med rette også kalle utskiftningene "kultur".

⁴ M. A. Grude (1914) side 326.

Utskiftningene ser i høyeste grad ut til å være reelle. Vi kan derfor avvise påstanden om at det var skattetrus-selen i §6 som "fremmet" utskiftningsarbeidet. Dette på tross av at utskiftningsaktiviteten i første rekke foregikk før 1840.⁵

Resultatet av en utskiftning var endrede eiendomsgrenser. Driftstvangen som virket hemmende på utviklingen ble dermed oppløst. Videre muliggjorde det en sterk bruksdeling.

8.3 AVSLUTTENDE MERKNADER

Ved oppgaven har jeg undersøkt en del problemstillinger som utskiftningene etter loven av 1821 reiser. Imidlertid finnes det flere. Og jeg har også nevnt noen begrensninger i mitt eget resultat.

Den største begrensningen gjelder kartleggingen av omfanget. Bare panteregisteret er gjennomgått systematisk. Det er også her vi finner de aller fleste utskiftninger. Hovedtyngden av utskiftningene skulle derfor være kartlagt.

De offentlige utskiftninger finner vi i ekstrarettsprotokollene eller i tingbøkene. Jeg har bare gjennomgått disse for Time kommune. For Randaberg, Sola, Klepp og Gjesdal har bygdebøkene kartlagt utskiftningene. For disse kommunene er også de offentlige utskiftningene kartlagt.

⁵ Tvangsmiddelet i §6 ble som kjent opphevet i 1837.

Det er altså omfanget for Hå, Sandnes og Stavanger som ikke er tilfredsstillende kartlagt. Konklusjonene om forskjellene i omfanget kan derfor "forskyves" noe!

Hvor stor del av omfanget de offentlige utskiftningene utgjør er ikke helt avklart. Men de var på langt nær så vanlige som de minnelige utskiftningene. Det var først og fremst tidlig i perioden (1821-1830) vi finner offentlige utskiftninger.⁶

Framgangsmåten for de offentlige utskiftningene var noe ulik sammenlignet med de minnelige utskiftningene. Men resultatet var stort sett det samme.⁷

Ett annet uløst spørsmål som er interessant er hvor stort omfang de ikke tinglyste minnelige utskiftningene representerer. Ut fra mine tidsrammer har jeg ikke kunne gå videre på denne problemstillingen. Bare for Randaberg er også slike utskiftninger kjent.

⁶ Jmfr. omfanget i Time, vedlegg 2 side 4 og 5.

⁷ Jmfr. kapittel 3.

LITTERATUR OG KILDER

- ALSVIK, J (1989): Gjesdal bygdebok 1800-1870. Gjesdal kommune, Gjesdal.
- AURNES, O (1952): Høyland gards- og ættesoge 1500-1900, band II. Høyland kommune, Sandnes.
- BORGEDAL, P (1959): Jordeiendommens historie i Norge. Jordskifteverket gjennom 100 år. Del I side 15-166. Det kgl. Landbruksdepartement, Oslo.
- BORGEDAL, P (1959): Jordskifteverkets betydning for landbruk og samfunn. Jordskifteverket gjennom 100 år. Del III side 305-378. Det kgl. Landbruksdepartement, Oslo.
- DYRVIK, S (1977): Overgangen til sjølveige i Norge. Nokre nye data for 1700-talet. Historisk tidskrift nummer 1/1977 side 1-18. Universitetsforlaget, Oslo.
- FLOR, P. P (1810): Oekonomisk Reise til Lister og Jedderen. Topographisk-Statistiske Samlinger, Christiania.
- GREND AHL, T og SOLBERG, G (1959): Jordskifteloven gjennom 100 år. Jordskifteverket gjennom 100 år. Del I side 167-304. Det kgl. Landbruksdepartement, Oslo.
- GRUDE, J (1908): Kulturhistoriske Skildringer fra det 19de Aarhundrede. Stavanger Aftenblad's Trykkeri, Stavanger.
- ✓ GRUDE, M. A (1914): Jæderen 1814-1914, bind 1 og 2. Ingvald Dahles Forlag, Sandnes.
- HOLMSEN, A (1952): Gardsskipnad i Rogaland for 150 år sida. Ætt og Heim (1952) side 17-36, Stavanger.
- HOLMSEN, A (1966): Gard-bygd-rike. Universitetsforlaget.
- IRGENS, M (1872): Jæderen. Forsøg til en Landbrugsbeskrivelse. Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, Kristiania.

- JORDSKIFTEDIREKTORATET (1959): Statistisk oversikt over jordskiftet areal i årene 1859-1956. Jordskifteverket gjennom 100 år. Del I side 379-392. Det kgl. Landbruksdepartement, Oslo.
- JUVKAM, O (1917): Træk av utskiftningsvæsenets historie. Grøndahl & Søns Boktrykkeri, Kristiania.
- KIIL, A (1969): Arkivkunnskap. Statsarkiva. Universitetsforlaget, Trondheim.
- KRAFT, J (1830): Topografisk Statistisk Beskrivelse over Kongeriket Norge. Fjerde del 1830. Christiania.
- LANGHELLE, S. I m. fl. (1983): Soga om Sola og Madla, bind II. Sola kommune, Sola.
- LINDANGER, B (1983): Randaberg. Gard og ætt 1. Randaberg kommune, Randaberg.
- LINDANGER, B (1984): Randaberg. Gard og ætt 2. Randaberg kommune, Randaberg.
- LINDANGER, B og NORDÅS, H (1987): Klepp. Bygdesoge 1837-1987. Klepp kommune, Klepp.
- LINDANGER, B (1988): Randaberg. Kultursoga til 1945. Randaberg kommune, Randaberg.
- LINDANGER, B (1990): Klepp. Bygdesoge til 1837. Klepp kommune, Klepp.
- LINDEQVIST, J (1858): Optegnelser under en Landbrugsreise i det sydlige Norge i Sommeren 1857. J. Ellefsen, Christiania.
- Ø LYE, K. A (1978): Jæren. Jærboka bind 1. Naturmiljøet (1978) side 9-20. Norsk Oikos ^a/_s.
- Ø LYE, K. A. m. fl. (1981). Reformasjonen og det Danske eineveldet. Jærboka bind 3. Kulturhistoria (1981) side 213-238. Norsk Oikos ^a/_s.
- Ø LYE, K. A (1981): Folketalet. Jærboka bind 3. Kulturhistoria (1981) side 272-280. Norsk Oikos ^a/_s.
- ROLFSEN, P (1928): Randaberg Sogns historie. S. Undems boktrykkeri, Stavanger.
- RYGH, O (1915): Gaardnavne i Stavanger Amt. W. C. Fabritius & Sønner ^a/_s, Kristiania.

RYSSTAD, S (1988): Agrar struktur og økonomisk utvikling. Doktoravhandling, Institutt for landbruksøkonomi og Institutt for jordskifte og arealplanlegging, Ås-NLH.

0 RØNNESETH, O (1981): Den Jørske gard. Jærboka bind III. Kulturhistoria (1981) side 99-124. Norsk Oikos^a/_s.

SEVATDAL, H (1989): Forelesningar i egedomshistorie. Kompendium. Landbruksbokhandelen, Ås-NLH.

SIREVÅG, T (1938): Jæren på veg frå naturalhushaldet. Aktietrykkeriet i Stavanger, Stavanger.

SKAGE, O. R (1967): Landsbygd i utvikling. Ei gransking av landskapsutvikling i Klepp kommune på Jæren etter 1800. Lisensiatavhandling. Institutt for hagekunst NLH, Ås-NLH.

THUNÆS (1926): En "oppmålingskonduktør" fra første halvdel av forrige århundrede. Tidsskrift for Det Norske Utskiftningsvesen (1926) bind 10 side 332-337, Oslo.

TVEITEN, S (1958): Utskiftningsloven av 1821. Ikke utgitt notat, arkivert ved Institutt for planfag og rettslære, NLH.

TVEITEN, S (Udatert): Oversikt over utførte utskiftningsforretninger. Ikke utgitt notat, arkivert ved Institutt for rettslære og planfag, NLH.

TVEITEN, S (Udatert): Utdrag av utskiftninger etter lov av 1821. Ikke utgitt notat, arkivert ved Institutt for rettslære og planfag, NLH.

UTSKIFTNINGSKOMMISJONEN 1856: Om Udskiiftning af Jordfællesskab. Fremstilling med Forslag udarbejdet af en af Hs. Maj. Kongen anordnet Commision. Bergen 1856.

VALEN-SENDSTAD, F (1964): Norske landbruksredskaper 1800-1850-årene. De Sandvigske samlinger, Lillehammer.

VREIM, H (1937): Trekk fra byggeskikkens geografi i Norge. Årsberetning for Foreningen til Norske Fortids Mindesmærkers Bevaring (1936-37), Oslo.

VEDLEGG

Vedlegg 1: Lov angaaende Jords og Skovs Utskiftning af Fællesskab av 17. august 1821. (Lovteksten). 6 sider.

Vedlegg 2: Kommunesvis gardsoversikt med opplysning om tidspunktet for eventuelle utskiftninger. 14 sider.

Vedlegg 3: Kart over omfanget på Jæren. 7 sider.

Vedlegg 4: Avtale om utskiftning av garden Aanestad i Varhaug. 2 sider.

Vedlegg 5: Utskiftningsdokument for garden Viste i Randaberg. 4 sider.

Vedlegg 6: Utskiftningsdokument for garden Harestad i Randaberg. 5 sider.

Vedlegg 7: Utskiftningsdokument for garden Vistnes i Randaberg. 4 sider.

Vedlegg 8: S. Tveitens oversikt over utskiftninger i Hordaland. 10 sider.

**Lov av 17. august angaaende Jords og Skovs
Udskiftning af Fællesskab¹**

Etter framlegg fra lov-committeen,
behandling i special - (eller Hoved -) Committeeen,
behandling i Revisjons - Committeeen,
behandling i Odelstthinget, dels 1, dels 2 ganger,
behandling i Lagthinget, dels 1, dels 2 ganger,
og dels behandling i Plenum (samlet Storting)
synes loven å ha fått denne utforming og ordlyd:
..... §

§ 1. (Plenum)

Hvor Fælledskab i Jord eller Skov paa Landet finder Sted, skal enhver Lodseier være berettiget til at fordre af dem, der have Andeel i Sameiet, at blive Udskiftet, og at disse samtlige skulle deltage i Udskiftnings-Omkostningerne i Forhold til den Skyld, hvortil Enhvers Deel i Matriculen er ansat, og uden Hensyn til den Afgang i Matriculskylden, som ved nogen Eiendom formedelst Aftag maatte have fundet Sted.

§ 2. (Plenum)

Naar de beneficiarir eller Embedsmænd tillagte Gaarde blive udskiftede af Fælledskab, foreskyder det beneficerede Godsdes Fond for de førstnævnte, og Statscassen for de sidstnævnte, som af Brugeren erstattes med et aarlig Afdrag af en Tyvendedeel af den foreskudte Sum med Renter.

§ 3.

Alt Staten eller Offentlige Stiftelser tilhørende, saavel som Beneficeret Gods, skal, naar det er bøkseledigt, førend det igjen bortbøkseles eller afhændes, udskiftes, dog kunne de saadant Gods tilhørende Sætermarker med Havnegange, saavel som Fjeldbeiter forblive i Fælledskab, naar ingen af de Lodhavnende forlange ogsaa disse udskiftede. Udskiftnings-Omkostningerne forskydes af Statscassen, af de offentlige Stiftelser, eller af det beneficerede Godsdes Fond, og erstattes saaledes som forhen foreskrevet er.

¹ Lovteksten er avskrift av ett notat S. Tveiten (1958) har utarbeidet. Notatet er ikke utgitt. Notatet er arkivert ved Institutt for planfag og rettslære, NLH.

§ 4.

Naar en Jorddrot forlanger Udskiftning, og vil udlægge de dermed forbundne Omkostninger, er hans Leilanding uberettiget til at modsætte sig samme. Naar Leilanding attraaer Udskiftning af den ham tilbøxlede Gaard, er Jorddrotten uberettiget til at Modsætte sig samme.

Udskiftnings-Omkostningerne erstattes Leilandingen med aarlig Afdrag af den Tyvendedeel af den foreskudte Sum med Renter.

Attraaer Jorddrotten Udflytning af Bygninger, blive de dermed forbundne Omkostninger for Jorddrottens egen Regning.

Om nogen har Løs Landskyld af en Eiendom uden Bygselraadighed, er han ikke pligtig til at deltage i Udskiftnings- eller Udflytnings-Omkostningerne.

§ 5.

Saa længe Skov ligger i Sameie, maa ingen af Lodeierne uden med fælles Samtykke aavirke mere deri, end til Gaards Fornødenhed af Bygnings- Tømmer samt Gjærdes- og Brændfang samt Kul.

Aavirkes mere anten af Tømmer, Bjelker, Brændved eller hvilket som helst Slags, skal den dobbelte Værdi af det Aavirkede være forbrudt til Medeierne.

§ 6. (Plenum)

Eierne af de Gaarde, som 8 Aar fra denne Lovs kundgjørelse maatte befindes ikke at være udskiftede saavel i Skov som i al den Jord og Mark, der beqvemmelig kan blive Opdyrket til Ager eller Eng, skulle, saalænge indtil disse Gaarde behørigen ere udskiftede, tilsvare den almindelige Landskat af samme med en Fjerdeparts Forhøielse.

Samme Bestemmelse gjelder for dem som have sine Agre eller Enge indeelte i Teiger, under een Indhegning, og hvor Opsidderne vel have hver sine Teiger, men hvor disse ere saaledes sammenblandede, at ingen af dem kan frede sin Jord.

For denne her paabudne Forhøielse i Landskatten skulle dog de Steder fritages, hvor særdeles Naturaarsager maatte lægge Hindringer i Veien for Udskiftningen eller hvor Ophævelse af Fælledskab eller Magelag ikke hensigtsmæssig kan udføres, med mindre Udflytning maatte finde Sted, dog skal den Lodhavende som vil paa egen Bekostning foretage Udflytning nyde Udskiftning af Fælledskabet.

Beviset for, at en i Fælledskab værende Gaard er af det Heromhandlede Slags, paahviler Eierne.

§ 7.

Det staae enhver Lodhavende som ønsker at udskiftes af Fælledskab, frit for først at forsøge i Mindelighed at forenes med de øvrige Lodhavende derom, og naar alle, deriblandt ogsaa den private Jorddrot og hans Leilænding, ere blevne enige, have de Ret til at udføre Udskiftningen mellom sig indbyrdes, dog at et skriftlig Document opsættes over saadan Forening, hvori den enhver Lodseier tildeelte Eiendoms Beliggenhed tilligemed dens Grændser, strækninger og Rettigheder beskrives. Deslige Documenter kunne skrives paa ustemplet Papir og skulle læses inden Retten ved første eller andet Thing, samt ordlydende indføres i Jurisdictionens Adkomst Protocol.

Forsaavidt Udskiftningen vedkommer offentligt eller Beneficeret Gods, er den først gjældende efterat den fra det offentliges Side er bleven approberet.

Har det ved den mindelige Udskiftning ikke blot været skiftet Jord mod Jord, men Mellemlag har fundet Sted enten i Penge eller andet, bør den Forandring, som Mellemlaget maatte foranledige, bestemmes ved en Skyld-sætnings- Forretning, som de af Sameierne, imellem hvilke Mellemlag har fundet Sted, bør bekoste.

§ 8.

Har dem mindelig Forening imellem de Lodshavende indbyrdes ikke fundet Sted, og Udskiftningssag, efterat være behandlet ved Forligelses- Commissionen, som uforligt, er henvist til Retten, indstævnes den til Rets- handling paa Aastedet, og udføres da Udskiftningen af Sorenskriveren og fire af Fogden opnævnte Skjøn- og Taxations Mænd.

§ 9.

Situationskarters Optagelse til Brug ved Forretninger paa Aastedet maa ikke paabyrdes Udskiftnings- Forretningens Requirent, men vil eller nogen anden Paa- gjældende have den Strækning, som skal udskiftes, kunst- mæssigen Opmaalt og Kart derover optaget, bliver det for hans Regning.

§ 10.

Førend nogen Udskiftning af Fælledskab mellem Mand og Mand foregaaer, bør de Eiendomme, hvoraf Udskiftningen skal finde Sted, ved Skjel og lovlige Mærker adskilles fra de tilgrændsende Eiendomme, saaledes, at de yderste Grændser mod Naboeiendommene paa det nøiaktigste bestemmes.

§ 11.

Hvor Jord eller Skov ligger i fuldkomment Fælledskab, eller hvor ingen af Lodeiernes særskildte Andeel deri er udmærket, skeer Udsiftningen efter den Skyld, hvortil de Gaarde eller Gaardeparter som udskiftes, er ansatte i Landets, ved denne Lovs Bekjendtgjørelse gjeldende Matricul, uden Hensyn til den Afgang i Matriculskylden, som ved Aftag maatte have fundet Sted; alt forsaavidt Hævd eller anden lovlig Adkomst ikke maatte begrunde for nogen af Lodeiernes særdeles Rettigheders Udøvelse i Sameiet, som da af Retten bliver at paaskjønne, og i Overensstemmelse dermed enten at følge eller forkaste.

Hvor derimod saadant Teigebytte finder Sted, som denne Lovs § 6 omtaler, skal de omhandlede Eiendommers Udsiftning skee uden Hensyn til disse Skyldsætning, saaledes at enhver nyder fuld Erstatning paa et Sted for hvad samme fratages paa et andet, enten i større Strækning, bedre Bonitet eller paa anden Maade.

§ 12.

Twistgheder om Eiendomsret, indbyrdes Rettigheder eller Brug i sameiet, paakjendes af Retten, hvis Kjendelse af den paagjældende, kan paaankes til høiere Ret; hvorimod Twistigheder angaaende selve Deelingen og Delingsplanen endelig afgjøres ved Overskjøn, som dog ikke kan begjæres efter Aar og Dags Forløb, at regne fra den Tid Forretningen er sluttet.

§ 13.

De dele af Hjemmarken eller de udenfor samme dyrkede Jorder, som ved Udsiftningen tilfalde en Lodeier, udlægges saavidt mueligt samlede paa eet Sted.

Efter samme Grundsætning, og med Hensyn til Ethvert Brugs oprindelige Skyld, Udskiftes Udmarken og den i samme værende Skov, hvorved der under Opgangs- Forretningen nøie hensees til Jordarterne, Trærnes Godhed, Førlighed og Værdi, deres Væxterlighed, Udstrækningen af Jordsmonner, hvopaa de staae, deres Beskaffenhed, Tømmer, Ved- og Kultransporternes Lethed eller Besværlighed, om der gives Havning, Leilighed til Sæter, Kuller eller Tjærebrænding, og hvilke Servitutter der hvile paa Skoven, alt for at Udloeningen af enhver Andeel kan blive saa nøiagtig og rigtig som mueligt, ei blot med Hensyn til Udstrækning alene, men efter Bonitet og Værdie.

§ 14.

Hvor der i Sameie ere Myrstrækninger, som ere tjenlig enten til Dyrkning eller til Tørveskjær, bør disse særskiltdt udskiftes, naaer nogen af de Lodshavende forlanger det, og derhos udlægges fornøden Sætteplads og Vei, alt efter de samme Regler som for anden Udskiftning. Tangstrande eller Øer og Holme, hvorpaa Tang skjæres eller opsamles, og som hidtil har været brugte i Fælledskab, skulle ogsaa være Udskiftning underkastede, naar nogen af de Lodhavende det begjærer, ligeledes efter de samme Regler som for anden Udskiftning.

Forefalder i Sameiestrækning Eiendomspladse, der blot have Ret til Havnegang, Bygningstømmer, Gjerdefang og Brændeveed til Fornødenhed, bør der til disse Pladse udlægges en til den Rettighed, de tilkomme, efter Rettens Skjøn forholdsmæssig Andeel i sameie, Førend dette imellem Lodseierne deles.

§ 15.

Hvor Fiskerie i Indsøe, Elv eller Vaag er Fællig, skal, naar nogen af de Lodshavende forlanger det, af Retten under Udskiftningen Enhvers Rettighed bestemmes, saasom, hvorvidt han maa sætte sit Garn, paa hvilke Steder han maa have sitt Opdræt, til hvad Tid han maa fiske, og med hvilke Redskaber med videre, alt efter den Adkomst Enhver maa kunne bevise, eller i Forhold til den Andeel han i Sameiet maa tilkomme.

Ingen maa betages sin hidtil efter lovlig Adkomst havte Leilighed til Fiskested, til at tørre Garn og til Opdræt, sin plads til Fiskevirkning og Baadenøst, eller hvad videre Beqvemmelighed der behøves til at drive eller afbenytte Fiskeriet.

Enhver bør derfor ved Udskiftningen tildeles sin Lod saaledes, at han kan afbenytte sit forrige Fiskerie, hvad enten det maatte blive nødvendigt at udlægge ham enkelte fra Hovedlodden særskilte Stæder, eller ikke, og kan Udskiftningen ikke indrettes derefter, bør de til Fiskerie fornødne Steder blive i Fællig, forsaavidt ikke Vedkommende derom i Mindelighed træffe anden Forening. Det bliver forøvrigt Rettens pligt at tage enhver af de Lodhavende fremsat Paastand, opgivet Omstændighed, saavel som alle forekommende Fordele og Mangler ved de Lodder, der udskiftes, i høieste Betragtning, for derefter at kunne jevne og bestemme en rigtig Deling.

§ 16.

Grændselinierne mellem de udskiftede Lodder betegnes med saadanne kjendelige Skjæl og Mærker, som Stedet Frembyder eller tillader.

§ 17.

Udskiftings- Omkostningerne beregnes som for andre Aa-
stedssager, og for een Forretning, i hvor mange Lodhav-
ende end deltagte i det Sameie, der Udskiftes.

1) HÅ KOMMUNE¹

a) OGNA HERRED

1: VATNEMO	-
6: HAVER	1825 (u)
10: HYLLAND	1853 (b)
12: OGNE	-
13: LINTJØN	-
17: VARDEN	-
18: BRU	-
19: KVALBEIN	-
20: KVASSEIM	-
22: FRISTAD	1857 (f), 1858 (u), 1858 (o)
24: STOKKELAND	1826 (u)
25: KVERME	-
26: SANDVE	1824 (u)
27: BØ	-
28: FUGLESTAD	-
29: HALLAND SØNDRE	-
32: HETLAND	1853 (f)
33: VETTELAND	-
34: HERESVELE	-
35: MATNISDAL	1855 (u)
38: EIGELANDS-AUA	-
40: UELAND	-
41: ØVREBØ	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	3	50%
	1829-36	0	0%
	1836-58	3	50%
	Totalt	6	
	Ut av	23	26%

¹ Kilde: Panteregisteret.

1) HÅ KOMMUNE²

b) NÆRBØ HERRED

1:	RIMESTAD	-
3:	SØILAND	-
5:	HØILAND	1828 (u)
7:	NÆRLAND	1858 (t)
8:	NJÆRHEIM	1834 (u)
10:	PRÆSTEGAARDEN	-
11:	OBRESTAD	-
12:	REIME NORDRE	-
13:	REIME SØNDRE	-
14:	GRØDELAND	-
15:	VIGRE	1832 (u)
16:	NESHEIM	-
17:	LODE	1824 (f), 1827 (u)
18:	MOTLAND ØDE	-
19:	KVIE	1835 (u), 1853 (f)
20:	MOTLAND STORE	1830 (f), 1854 (u)
21:	SKJERPE	1855 (b), 1855 (o)
23:	BJORLAND	-
24:	TAARLAND	1844 (u), 1846 (u)
25:	BJAARHAUG	1825 (s), 1851 (f), 1854 (s), 1857 (s)
26:	BØ	1825 (s), 1851 (f), 1854 (s), 1857 (s)
27:	GRØDEIM	1824 (u), 1830 (f), 1831 (o), 1832 (o)
28:	GUDMESTAD	-
29:	GAUSLAND	-
30:	NØLSTAD	-
31:	RISE	-
32:	VAALAND	-
33:	LINDAL	-
35:	OPSTAD	-
37:	HAALAND ØSTRE	-
38:	HAALAND VESTRE	-
:	SALTVED ØDE	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	5	42%
	1829-36	3	25%
	1836-58	4	33%
	Totalt	12	
	Ut av	32	38%

² Kilde: Panteregisteret.

1) HA KOMMUNE³

c) VARHAUG HERRED

39: DYSJELAND	1849 (f), 1850 (u), 1851 (o)
40: HOBBERSTAD	1822 (u), 1832 (u)
41: VARHAUG NORDRE	-
42: VARHAUG SØNDRE	1850 (s), 1852 (u), 1855 (o)
43: BRATLEND	1850 (s)
44: LERBREKKE	-
45: AANESTAD	1822 (f), 1824 (a), 1849 (f), 1852 (b), 1853 (o), 1854 (o)
46: TVIHAUG	-
47: BJOEIM	1851 (f)
51: UELAND	-
52: SKRETTINGLAND	1856 (s)
53: TJEMSLAND NORDRE	1852 (u), 1854 (o)
54: REISTAD	1851 (u)
55: HUSVEGG	1850 (u)
56: MADLAND	1852 (u)
57: ODLAND	-
58: KYDLAND	-
59: SKRETTING	1849 (u), 1850 (o), 1856 (s)
60: REFSLAND	1855 (u), 1857 (s)
62: AUESTAD	1856 (s)
63: SÆLAND	-
64: HAALAND	-
66: TJEMSLAND SØNDRE	1823 (u)
67: ÆVESTAD	-
68: MÆLAND	-
69: AARSLAND	-
70: STAVNEIM	-
71: HERR	1832 (f), 1848 (u), 1856 (u)
72: VALLELAND	1823 (u)
76: VOLD	1832 (f)
77: VIGRESTAD	-
78: HAUGLAND	-
79: HOGSTAD	-
80: HALLELAND NORDRE	-
81: RUGLAND	-
82: HERIKSTAD	-
83: ANISDAL	1850 (u)

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	4	24%
	1829-36	0	0%
	1836-58	13	76%
	Totalt	17	
	Ut av	37	46%

³ Kilde: Panteregisteret.

2) TIME KOMMUNE⁴

1:	BRYNE	1827 (f)
2:	ROSSELAND LILLE	-
3:	RE	1824 (u), 1827 (u), 1841 (u), 1846 (u)
4:	HAALAND	-
5:	LINE	1823 (f)
6:	STEINSLAND	1826 (f)
7:	HAUGLAND NEDRE	1837 (u), 1850 (u)
8:	HAUGLAND ØVRE	(1820 (u))
9:	HOGNESTAD	1824 (f), 1826 (f), 1828 (u), 1829 (u), 1837 (b)
10:	AUGLEND	-
11:	HERIKSTAD	1825 (f)
12:	OMA LILLE	-
13:	OMA STORE	1826 (f)
14:	LØGE VESTRE	-
15:	LØGE ØSTRE	-
16:	SKRUDLAND	1829 (f)
17:	TIME ØVRE	1827 (f)
18:	TIME NEDRE	-
19:	NOREIM	-
20:	SERIKSTAD	-
21:	HOLEN	1842 (b)
22:	VESTLY	-
23:	(LYE) PRÆSTEGAARDEN	-
24:	NJAA	1821 (u), 1825 (u), 1826 (u), 1831 (b)
25:	TEGLE	-
26:	NETLAND	-
27:	KVERNELAND	-
28:	FRØILAND	1829 (u), 1827 (u)
29:	KALBERG SØNDRE	-
30:	KALBERG NORDRE	-
31:	AASLAND	1818 (f), 1849 (f)
32:	FJERMESTAD	-
33:	AASEN	-
35:	HØILAND	(1817 (u)), 1822 (f), 1829 (u), 1830 (f)
36:	BREKKEN	-
37:	HALLELAND	1822 (f)
38:	EIGELAND	(1819 (u)), 1824 (f), 1836 (u)

⁴ Kilde: Panteregisteret (årstallene som ikke er uthevet) og ekstrarettprotokoller, tingbøker og forliksprotokoller (årstallene som er uthevet). Forlik fra forlikskommisjonen ikke regnet med som utskiftning! Utskiftninger før 1821 er ikke regnet med i oversikten.

39: HAALAND ØVRE	(1819 (u))
41: BREDLIEN	(1819 (u))
42: SJELSÆD	-
43: SÆLAND	-
44: TAKSDAL	1822 (f), 1856 (f)
45: UNDEIM LILLE	(1811 (f), 1815 (u)), 1839 (b)
46: UNDEIM STORE	1852 (b), 1853 (f), 1853 (u)
47: SKAARLAND	-
48: SIKVALAND STORE	-
49: KJAALAND	1824 (f)
50: MELLEMSTRAND	-
51: KARTEVOLD	1838 (u)
52: HELLAND ØVRE	1848 (b), 1855 (b)
53: HELLAND NEDRE	1848 (b), 1855 (b)
54: TUNEIM	1824 (f)
55: AARESTAD	-
56: LENDE	1827 (u)
57: GARPESTAD	1856 (b)
58: FOTLAND	1831 (a)
59: FOSSE	1822 (f)
60: MOSSIGE	(1705 (u)), 1823 (f), 1840 (u)
61: TJENSVOLD	1822 (u), 1822 (f), 1822 (f), 1822 (u)
62: GARBORG	-
63: MAULAND	(1820 (u)), 1822 (u), 1823 (u)
64: GRØDEIM	1823 (f)
: KOLHAUGFEDEN	1839 (u)
: AANESAHL	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	6	30%
	1829-36	4	20%
	1836-58	10	50%
	Totalt	20	
	Ut av	64	31%

3) KLEPP KOMMUNE⁵

1:	KLEPPE	1823 (a), 1828 (a), 1831 (b), 1832 (b), 1834 (b)
2:	HAALAND ØSTRE	-
3:	GRUDE	1822 (u), 1828 (u)
4:	STORHAUG	1830 (c)
5:	MÆLAND	1830 (c)
6:	STANGELAND	1836 (u), 1844 (a), 1845 (u)
7:	ØKSNEVAD NEDRE	1844 (c), 1847 (u)
8:	ØKSNEVAD ØVRE	1822 (a), 1825 (a), 1834 (a), 1836 (b), 1837 (u)
9:	ORSTAD	1833 (c), 1846 (u)
10:	ENGELSVOLD	1823 (u), 1830 (u)
11:	HATTELAND	1822 (u), 1841 (c), 1842 (b)
12:	RISJELL	1842 (b)
13:	FJOGSTAD	1824 (u)
14:	ANDA	1823 (a), 1824 (u), 1841 (b) 1843 (a), 1856 (b)
15:	LALAND	1824 (u), 1835 (b), 1853 (u)
16:	SÆREIM	1824 (u)
17:	TU	1824 (a), 1826 (a), 1828 (a), 1833 (b)
18:	TJØTTE	1827 (u)
19:	HAUGE	1831 (a), 1841 (b)
20:	SØRBRAUD	1828 (u), 1830 (c), 1834 (u)
21:	NORDBRAUD	1828 (a), 1856 (b)
22:	SØRBØ ØVRE	1840 (u)
23:	PRÆSTEGAARDEN	-
24:	FRISTAD	1842 (b), 1851 (b)
25:	NESE	1852 (b)
26:	KATTELAND	-
27:	HORPESTAD ØVRE	1848 (b)
28:	HORPESTAD NEDRE	1847 (a)
29:	ROSLAND STORE	1834 (a), 1836 (b)
30:	ERGA	1827 (a), 1854 (c)
31:	POLLESTAD	1826 (u), 1854 (t)
32:	GRØDELAND	-
33:	SALTE STORE	1838 (u)
34:	SALTE MIDTRE	1835 (u), 1853 (u), 1854 (b)
35:	SALTE YTRE	-
36:	AASE ØVRE	1845 (u), 1845 (f), 1846 (u)
37:	AASE NEDRE	-

⁵ Kilde: B. Lindanger (1990) og panteregisteret. Uthevede årstall indikerer at utskiftningen er tinglyst, og dermed registrert i panteregisteret.

38: SKEIE	1836 (u)
39: VIG	1834 (a), 1848 (b)
40: ORRE	1835 (a), 1836 (u)
41: REVE	-
42: HODNE	1841 (c), 1849 (b)
43: BORSEIM	-
44: BORE VESTRE	1824 (u), 1833 (a)
45: BORE ØSTRE	1829 (a), 1832 (a), 1833 (u)
46: HOLE	-
47: VOLD	(1807 (u))
48: VASHUS	1832 (a), 1845 (u), 1846 (u) 1851 (u)
49: SVEINSVOLD	1829 (u), 1834 (u)
50: SKASHEIM	1831 (a), 1832 (a), 1833 (u), 1854 (b), 1855 (u)
51: SELE	1819 (u), 1824 (a), 1826 (a), 1856 (b)
: HØYBACHE	1824 (u)

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	18	43%
	1829-36	14	33%
	1836-58	10	24%
	Totalt	42	
	Ut av	52	81%

4) GJESDAL KOMMUNE⁶

1:	SIKVALAND LILLE	-
2:	EIDLAND	1840 (u)
3:	SKORVE	-
4:	NESE	-
5:	ÆDLAND	1825 (u), 1851 (u), 1852 (u)
6:	BÆRLAND	-
7:	AALGAARD	-
8:	BOLLESTAD	-
9:	LIMA YTRE	1843 (a)
10:	LIMA INDRE	-
11:	BERGE	-
12:	LOMELAND	-
13:	OLTEDAL ØVRE	-
14:	OLTEDAL NEDRE	1822 (u), 1847 (u)
15:	HAUGEMORKEN	-
16:	RAVNDAL	1850 (o)
17:	NÆVLAND	1851 (b)
18:	VØLSTAD	-
19:	MADLAND	-
20:	BREKKEN	1829 (u)
22:	HELLAND	-
23:	ORREBERG	-
24:	TJETLAND	-
25:	HALLELAND	1838 (u)
26:	BJELAND	1840 (u)
27:	GJESDAL	1832 (u)
28:	KLUGE	-
29:	AUESTAD	-
30:	HARELAND	-
31:	KYLLINGSTAD	1822 (u)
32:	NORDAASEN	-
33:	KYDLAND	-
34:	SØILAND	-
	: LILLE EIDLAND	-
	: HOMPLAND	-
	: PRÆSTHELLEREN	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	3	27%
	1829-36	2	18%
	1836-58	6	55%
	Totalt	11	
	Ut av	36	31%

⁶ Kilde: J. Alsvik (1989) og panteregisteret.

5) SANDNES KOMMUNE⁷

a) HØILAND HERRED

1:	GRAMSTAD	1839 (u)
2:	FJOGSTAD	-
3:	HOGSTAD SØNDRE	-
4:	LUTSI	-
5:	HAGA	-
6:	ALSNES	-
7:	FURENES	-
8:	SKJØRESTAD	1834 (s)
9:	KYLLES	-
10:	FOSSVATNE	-
11:	SKJELBREI	-
12:	SKRUDS-EIGELAND	1830 (u)
13:	LEIGVAM	1826 (u), 1848 (s)
14:	NORDLAND	-
15:	SPORELAND	-
16:	AUGLEND	-
17:	KJOSEVIG	1854 (o)
18:	KRAAGEDAL	1828 (u)
20:	TVEIDEN	1832 (u)
21:	AARESKJOLD	1820 (u), 1825 (u), 1835 (f), 1835 (u)
22:	HETLAND LILLE	-
	: HETLAND STORE	1823 (u)
23:	UR-EIGELAND	-
24:	SVILAND	1857 (f), 1857 (b)
25:	MYGLEBOSTAD	-
26:	ESPELAND	-
27:	TJESSEIM	1842 (f)
28:	NEDRE HAALAND	-
	: ØVRE HAALAND	1822 (u)
29:	FIGVE	1823 (u), 1831 (s), 1848 (u)
30:	GILJE	-
31:	MØGEDAL	-
32:	BRAASTEIN	1843 (u)
33:	HØYLAND-PRÆSTEGAARDEN	-
34:	SKARET	-
35:	AUESTAD	1834 (s)
37:	VATNE STORE	-
38:	HANA	1829 (u)
39:	NEDRE AUSTRATT	1831 (u)
	: ØVRE AUSTRATT	1833 (u)

⁷ Kilde: O. Aurnes (1952) og panteregisteret.

40: SKEIENE	1830 (u), 1831 (u)
41: BRUELAND	1830 (u)
42: SANDVE	1830 (u)
43: SKEI	-
44: HOVE	1827 (u)
45: SØRBØ	1826 (u)
46: AASE	1826 (u), 1833 (u)
47: LUNDE	1827 (u), 1837 (u), 1855 (o)
48: KVAAL	-
49: STOKKELAND	-
50: FOSS-EIGELAND	-
51: VAGLE	-
52: SKJÆVELAND	1853 (u), 1854 (o), 1857 (b)
53: LEA	-
54: HEIGRE	1823 (f)
55: JUTLAND	1823 (f)
56: KJELLINGLAND	1844 (u)
57: MALMEIM	-
58: RAUSTAD	-
59: FOLKVAAR	-
60: TODNEIM	1839 (u)
61: ASSEIM	1827 (u), 1836 (u)
62: STANGELAND	1826 (u)
63: AUSTVOLD	-
64: AARSVOLD	1829 (u)
65: SOMA	1852 (u)
66: BÆREIM	-
67: STOKKE SØNDRE	1830 (u)
68: FURAAS	-
69: LURE	-
70: ØVRE TRONES	1839 (u)
: NEDRE TRONES	1837 (u)
: ROUG	-
: SCHAALAND	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	12	35%
	1829-36	12	35%
	1836-58	10	30%
	Totalt	34	
	Ut av	74	46%

5) SANDNES KOMMUNE⁸

b) HETLAND HERRED - RISKEKVERVEN SOGN

32: USKEN	-
33: LAUVAASEN	-
34: ELTREVAAG	-
35: MAULAND	-
36: HETLAND	-
37: HOMMERSAAG	-
38: FRØILAND	1834 (u)
39: BJELLAND	-
40: MÆLAND	-
41: HOGSTAD NORDRE	-
42: HOVLAND	-
43: SKJØRESTAD	-
44: JØDESTAD	-
45: RISKE	-
46: LI	1835 (u)

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	0	0%
	1829-36	2	100%
	1836-58	0	0%
	Totalt	2	
	Ut av	15	13%

⁸ Kilde: Panteregisteret.

6) SOLA KOMMUNE⁹

1:	JAASUND	1828 (u)	
2:	MÆLAND	-	
3:	MYGLEBOSTAD	1826 (u)	
5:	MELING	1841 (u)	
6:	HAGA	1824 (u)	
7:	RISE STORE	1835 (u)	
8:	RISE LILLE	-	
9:	HOGSTAD	1833 (u)	
10:	TJORE	1838 (u)	
11:	KOLNES NORDRE	1841 (u)	
12:	ROTT	1827 (u)	
13:	KOLNES SØNDRE	1839 (u)	
14:	KIRKE-SOLE	1824 (u)	
15:	SØMME	1844 (u)	
16:	UD-SOLE	1823 (u)	
17:	RÆGE	1826 (u), 1828 (u)	
18:	KLINGSHEI	-	
19:	LITLELAND	1832 (u)	
20:	ØLBØR	1828 (u)	
21:	HAALAND	-	
22:	VIGDEL	-	
23:	HELLESTØ	-	
24:	HELLAND	-	
25:	BYBERG	1856 (f), 1856 (u)	
26:	HARVELAND	-	
27:	DYSJELAND	-	
28:	TJELTE	1822 (u), 1834 (u), 1855 (u)	
29:	GIMRE	1827 (u)	
30:	STANGELAND VESTRE	1822 (u), 1836 (u)	
31:	STANGELAND ØSTRE	-	
32:	SKADBERG	1839 (u)	
33:	SANDE	-	
34:	RJOA	1825 (u)	
35:	RØINEBERG	1828 (u)	
36:	SAURNES	1836 (u)	
37:	GRANNES	1833 (u)	
	: ØGLEND	-	
	: BELTENÆS ØDE	-	
	: EINERGAARD	-	
	: KROG	-	
	: ØSTRIM	-	

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	13	52%
	1829-36	5	20%
	1836-58	7	28%
	Totalt	25	
	Ut av	41	61%

⁹ Kilde: S. I. Langhelle m. fl. (1983) og panteregisteret.

7) STAVANGER KOMMUNE

a) MALLE SOG I HAALAND HERRED¹⁰

38: MALLE	1835 (u)
39: REVEIM	1841 (u)
40: SUNDE SØNDRE	1835 (u)
41: SUNDE NORDRE	1815 (u), 1829 (u), 1848 (u)

b) HETLAND (FRUE) SOGN I HETLAND HERRED¹¹

1: LUNDE SØNDRE	1835 (u)
2: LUNDE NORDRE	-
3: MELING	-
4: LUNDE	1840 (u)
5: SKEIE	-
6: HUSEBØ	-
7: AUSTBØ	1834 (u)
9: LINDØEN	-
10: HELLESØEN	-
11: KALVØEN	-
12: DALE	-
14: GAUSEL	1826 (u)
15: GAUDESÆD	-
16: JAATTEN	1831 (u)
17: HINNA	1832 (u)
18: AUGLEND	1825 (u)
21: BISPE-LADEGAARDEN	-
22: HILLEVAAG	-
23: PRÆSTEGAARDEN	-
24: ULLENHAUG	-
25: TJENSVOLD ØVRE	-
26: TJENSVOLD NEDRE	1836 (u), 1844 (f), 1845 (u), 1851 (u), 1855 (u)
27: STOKKE NORDRE	-
28: TASTAD ØVRE	-
29: TASTAD NEDRE	1834 (u), 1837 (u)
30: HOIE	-
31: FINNESTAD	1821 (u), 1831 (u)
: ST. PEDERS GIERDE	-
: BERGELAND	-
: CANNIKKET	-
: BOGENÆS	-

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	3	22%
	1829-36	9	64%
	1836-58	2	14%
	Totalt	14	
	Ut av	35	40%

¹⁰ Kilde: S. I. Langhelle m.fl. (1983) og panteregisteret.

¹¹ Kilde: Panteregisteret.

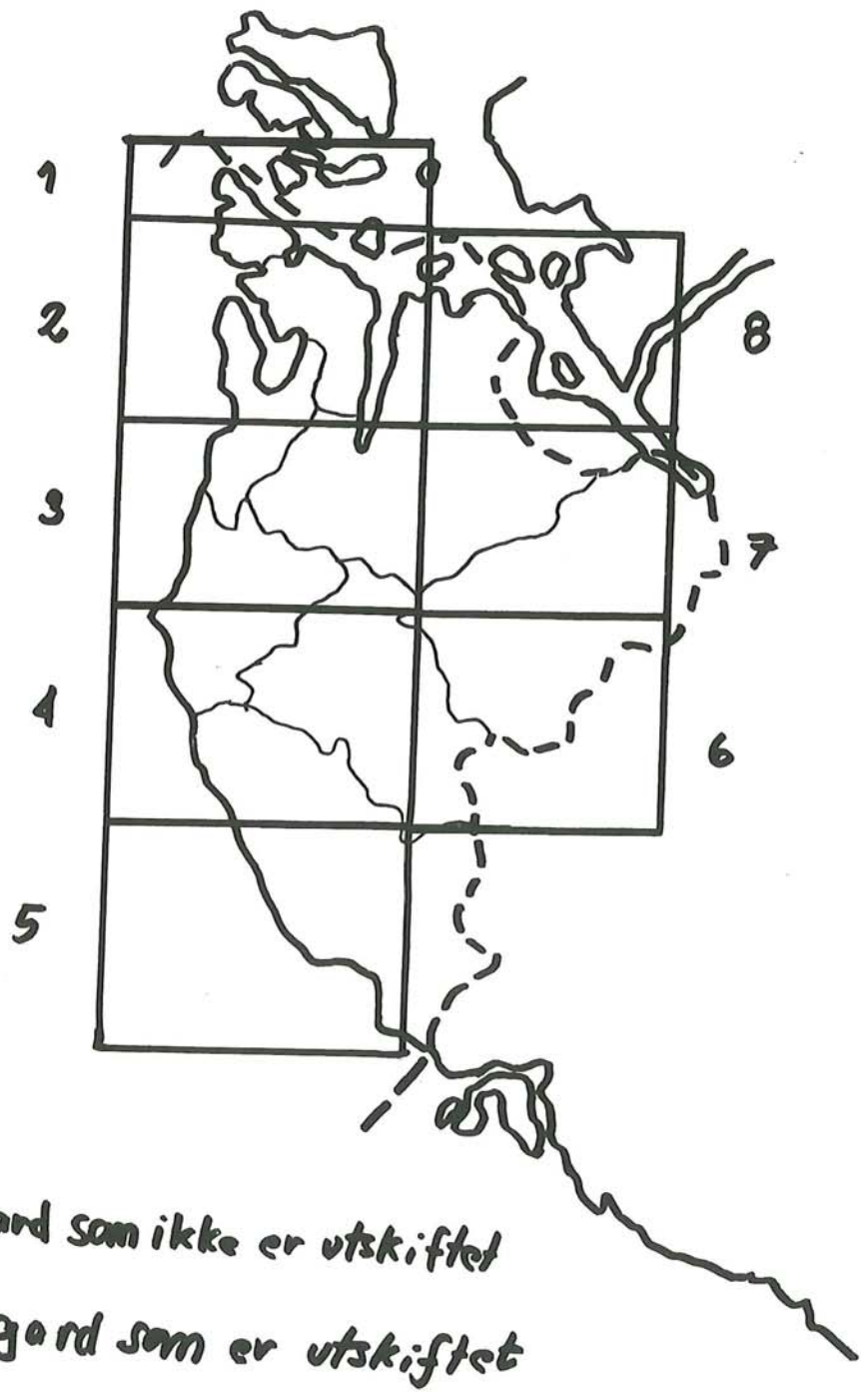
8) RANDABERG KOMMUNE¹²

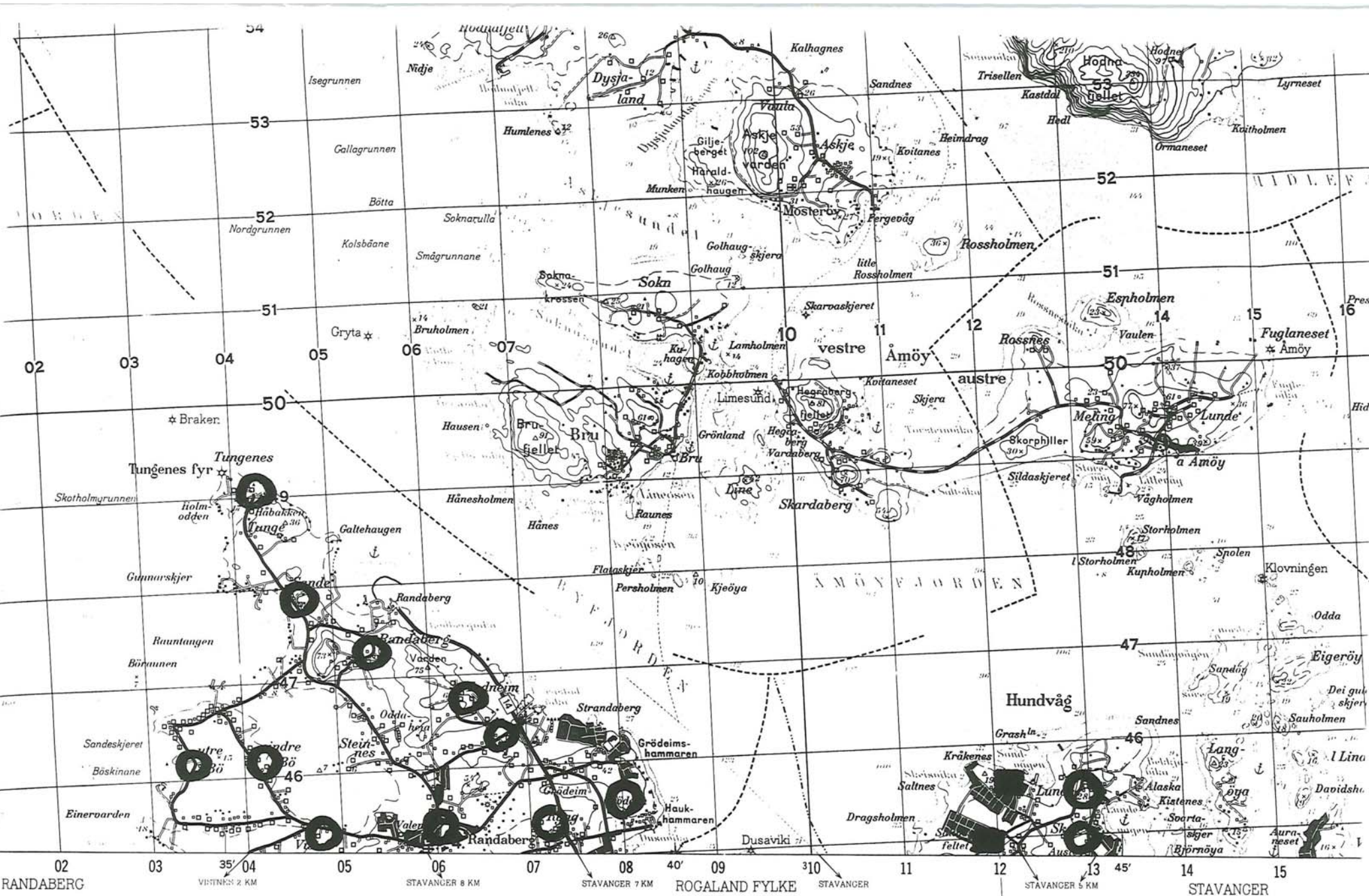
47: RYGG	1834 (c)
48: GRØDEIM	1833 (c)
49: HARESTAD	1822 (a), 1831 (a), 1854 (b)
50: TODNEIM	1838 (c)
51: RANDEBERG	1850 (u)
52: TUNGE	1851 (b)
53: SANDE	1838 (c)
54: BØ INDRE	1838 (a)
55: BØ YTRE	1840 (a)
56: VISTVIG	1835 (c)
57: VISTNES	1832 (c)
58: RAUSTEIN	1833 (c)
59: VISTE	1839 (a), 1854 (b)
60: GOE VESTRE	1830 (c)
61: GOE ØSTRE	1832 (a), 1840 (b)
62: HAALAND	1830 (c)
63: LEIGVOLD	1833 (c)

Utskiftet:	Periode	Antall	Prosent
	1821-28	1	6%
	1829-36	9	53%
	1836-58	7	41%
	Totalt	17	
	Ut av	17	100%

¹² Kilde: B. Lindanger (1983, 1984 og 1988) og panteregisteret. Uthevede årstall indikerer at utskiftningen er tinglyst, og dermed registrert i panteregisteret.

KARTNØKKEL

RANDABERG VIKTNER 2 KM STAVANGER 8 KM STAVANGER 7 KM ROGALAND FYLKE STAVANGER STAVANGER 5 KM STAVANGER

Målestokk, Scale 1:50 000

1 1/2 0 1 2 3 4 5 Kilometers

1000 500 0 1000 2000 3000 4000 5000 Yards

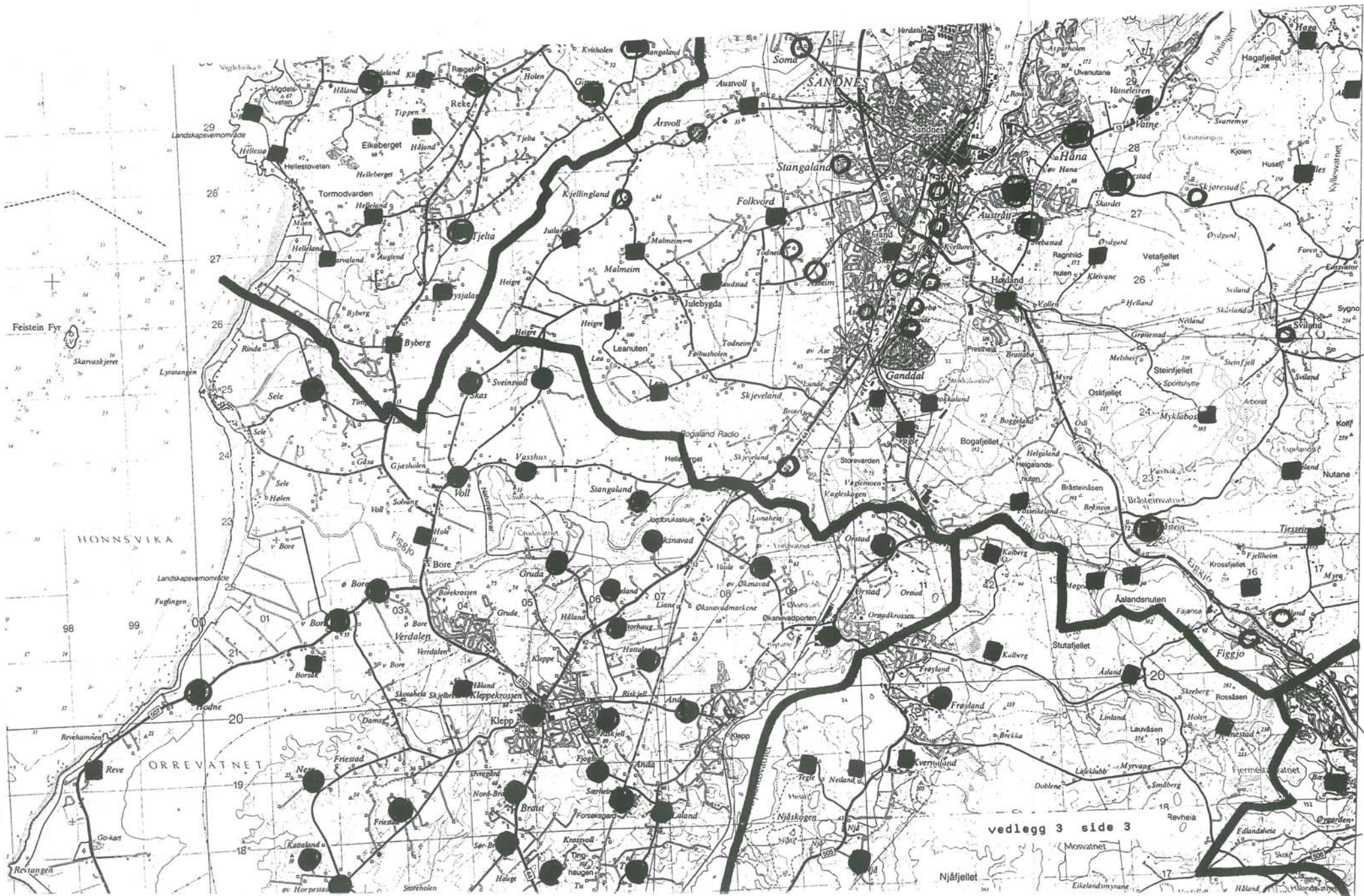
1 2 3 Statute Miles

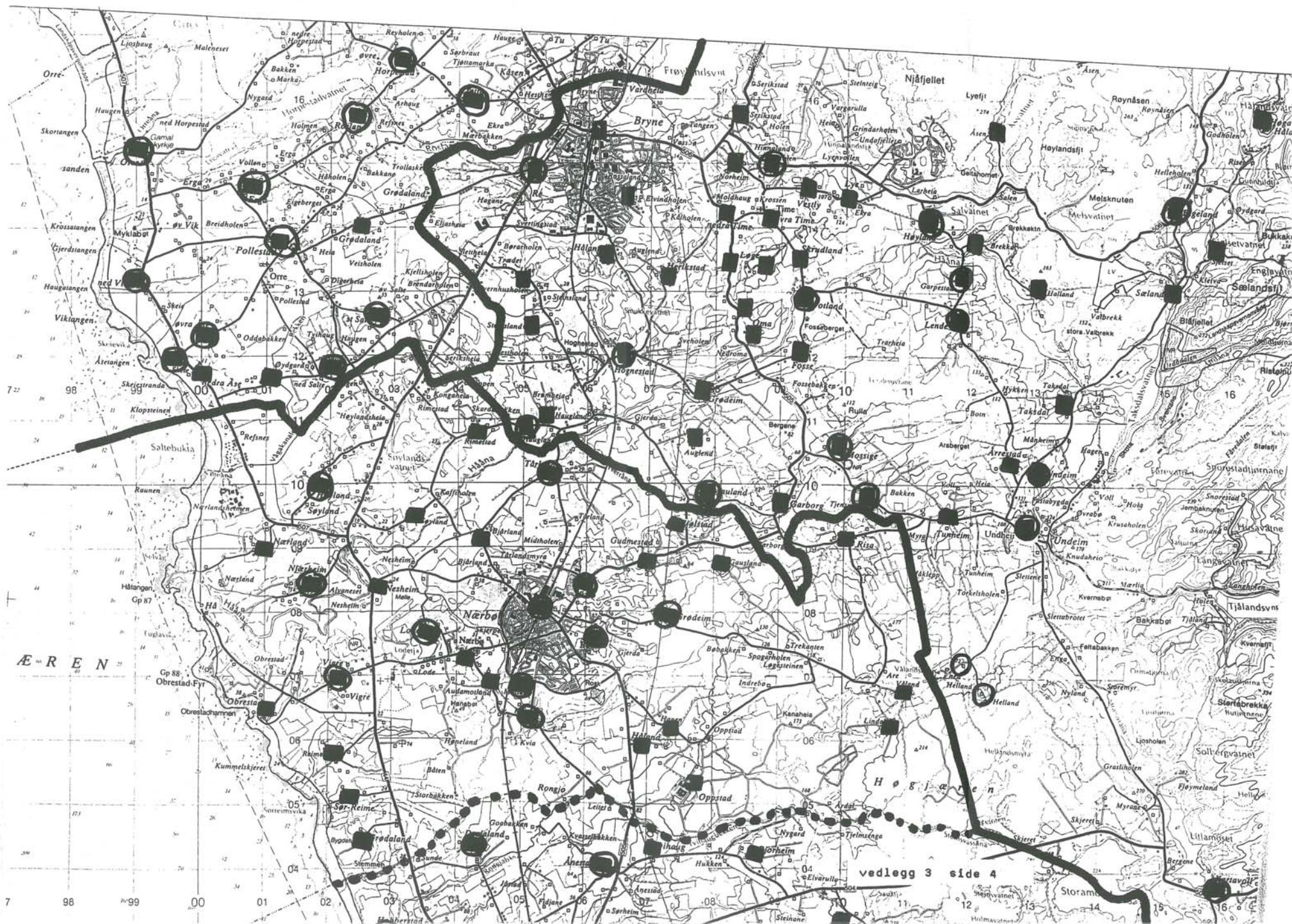
M711
Edition 2 - NOR

vedlegg 3 side 1

E7

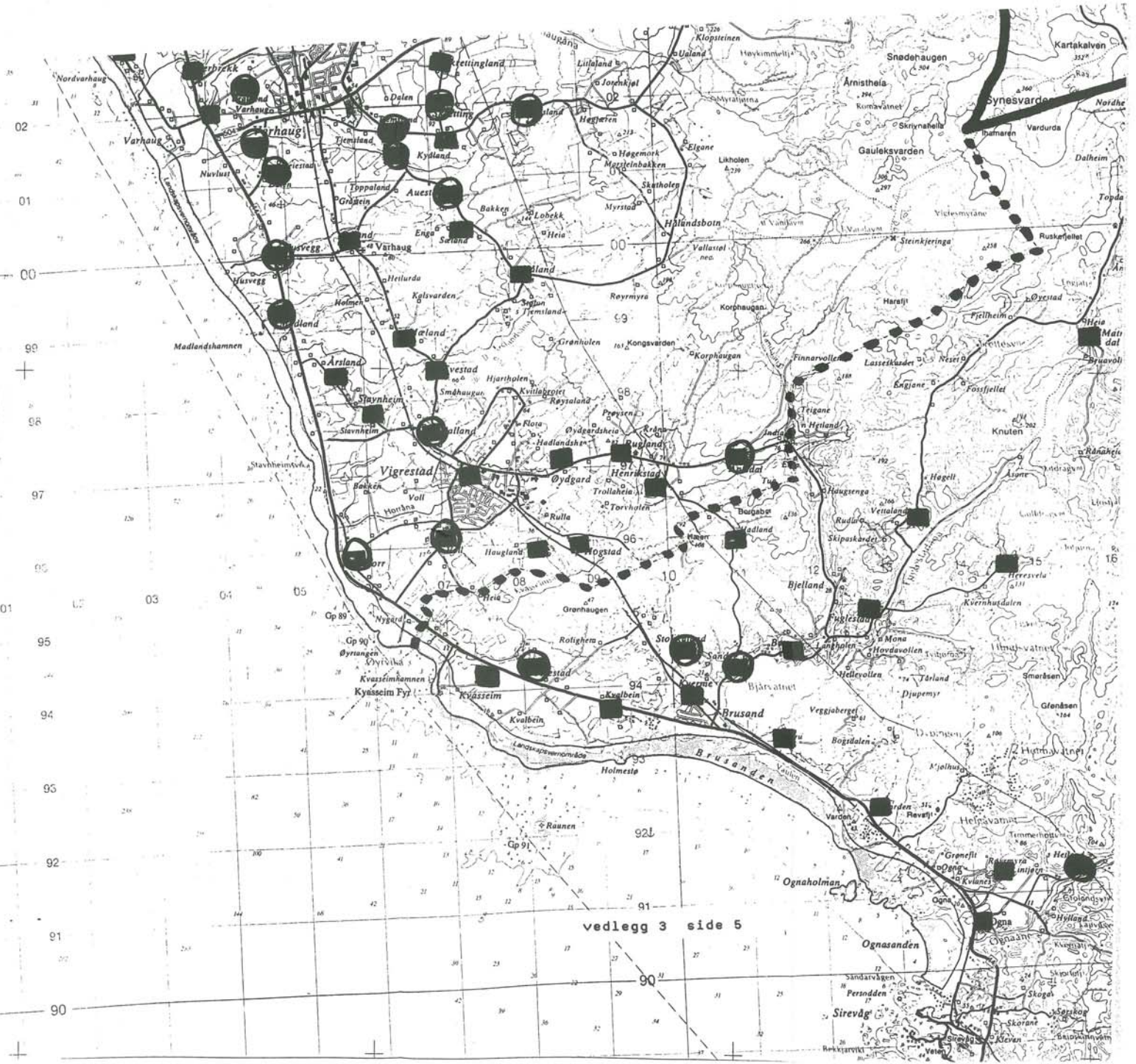

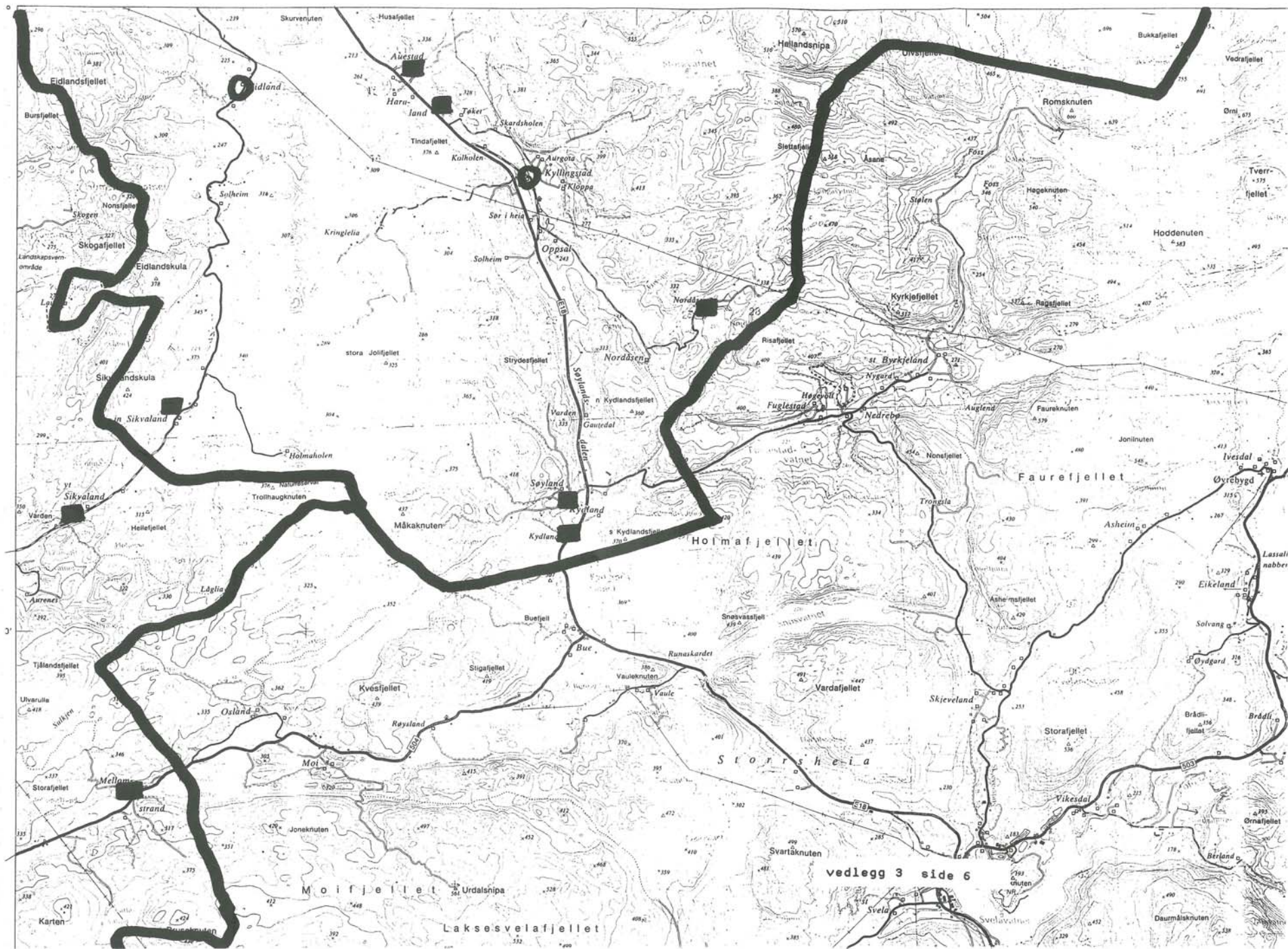

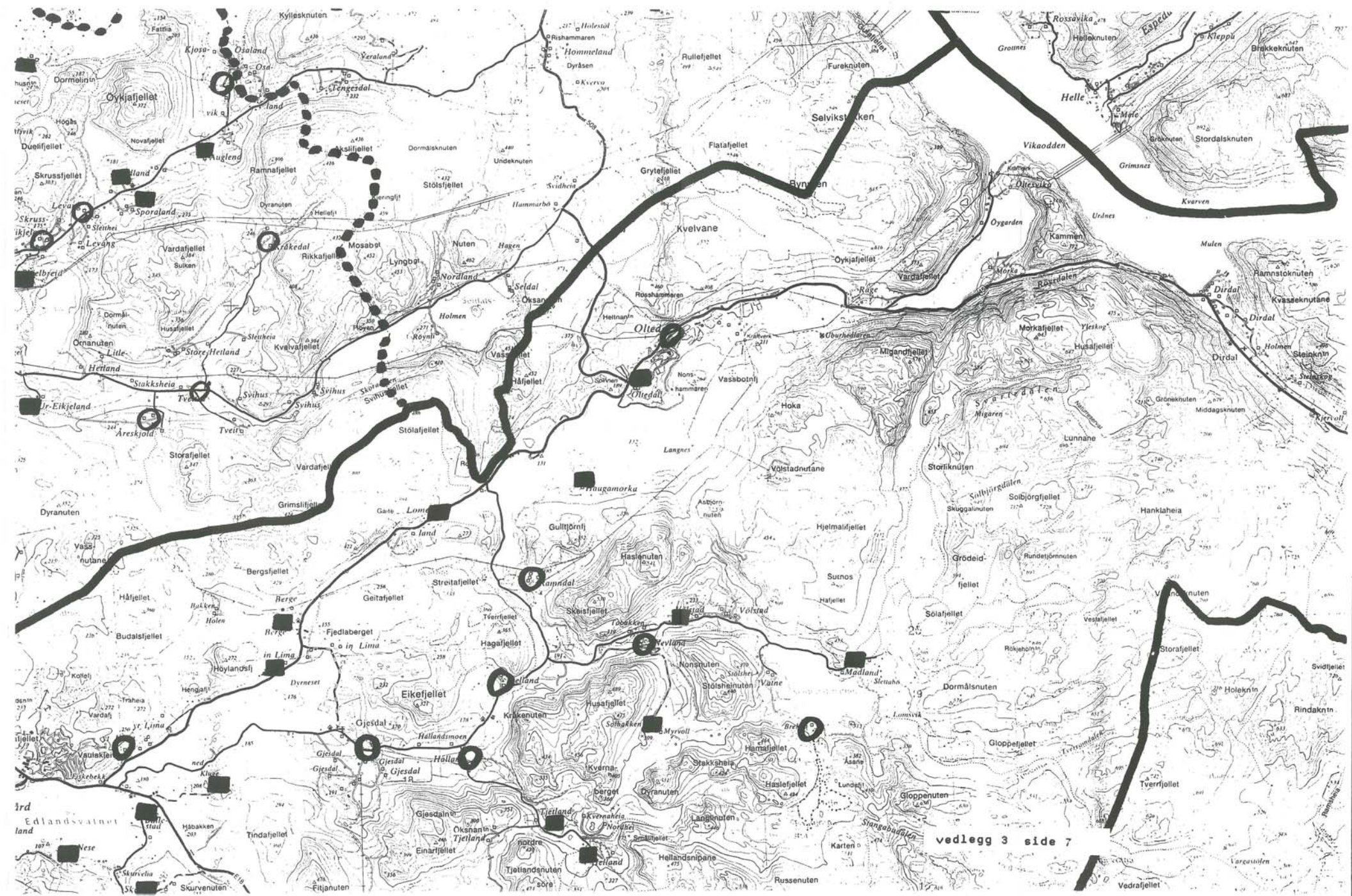
vedlegg 3 side 4

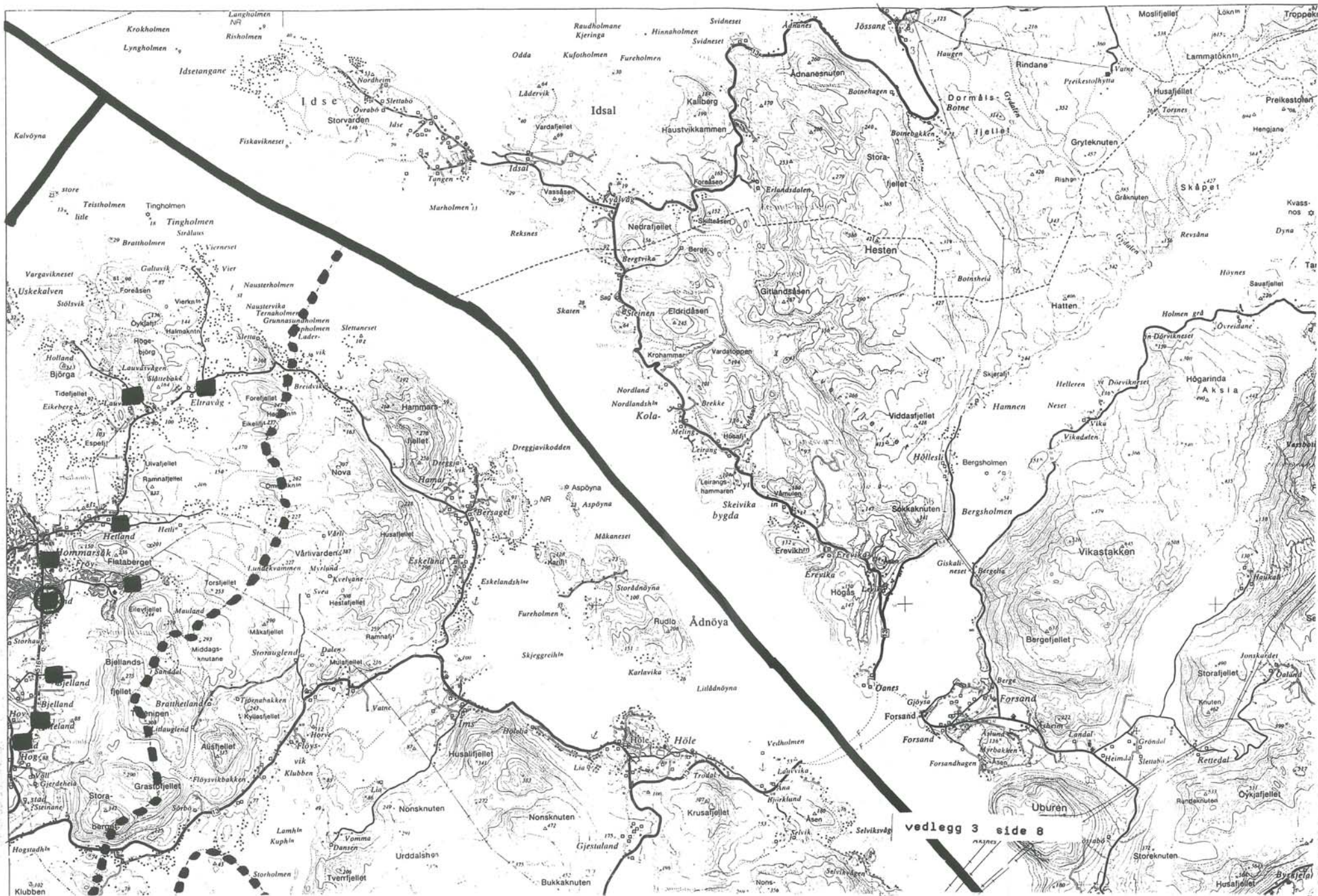
DSIØEN

vedlegg 3 side 5

vedlegg 3 side 8

Undertegnede Opsidere af gaarden Aanestad have Dags Dato ingaaet og afsluttet følgende kontrakt med hinanden.¹

Da vi er Blevne foreenede om at udføre de manglende dele af udskjeftningen paa vores Gaard, saasom Bumark, Gjærder, Veje m.a.m. som ikke tilfarne har været udført og da vi vel vanskelig selv kunde Blive enige om at udføre samme, saa have vi besluttet at udvelge 3 - tre Mænd nemlig lendsmand Erich Hobberstad, Ole Tollefsen Aanestad og Rejer T. Norem og hvis vi siden Bliver enige om at velge en 4 Mand da Bliver denne at opnevne efter de fleste stemme. Opsiderne forbeholder sig Ret at foredrage for disse valgte Mænd, saavel hvad de tror er Gjenstand for en tilendebragt Udskiftning paa gaarden, som og hvorledes samme skal udføres, men det skal Desuden staa i de valgte mænd Magt som volgiftsmænd at afgjøre og udføre udskiftningen i det helle. Denne udskiftningen skal paabegjøndes straxt efter at man har inhøstet, og ønskes samme udført saa hastigt mændene dertil er at formaae. Skulle nogen af Opsiderne finde sig Brysthølden ved den Udskiftning som af disse valgte underskynds-Mænd Bliver udført, skal den eller de have Retinden 2 - to - Aar fra den Tid Underskyndet (sic) er udført at riqverere Overskyn som Bestemt maa være udført 1 Et Aar efter at samme er paabegjønt; til dette Overskyn Velges 4 - fire - Mænd saaledes at naar Riqverenten eller Riqverenterne forlanger Overskyn skal den eller de foreslaa for de øvrige Opsidere dem de vil antage til udskiftnings Mænd i denne Foretning vil de øvrige ikke antage disse skal alle Opsiderne ved Stemme opnevne dem, og hvis de ikke Bliver enige opnævnes Overskynds-Mændene af de

¹ Kilde: Avskrift av pantebok 4 (Jæren) pag. 658. Tinglyst 5. november 1852.

ovennevnte Underskynds-mænd. Bliver ikke Overskyn paa-
tatt inden den foreskrevne Tid, eller Overskyn Bliver
udført skal denne da udført Udsiftning være endelig
uden flere udskiftninger skal paatales være sig hvorhen
ved Mindelighed eller Rettergang.

Aanestad den 1ste September 1849

Hans Svendsen Svend Tostensen Ole Olsen Svend Eriksen
p.h.p.

Ole Asbjørn Josephsen Helje Olsen Torstein Einarsen
m.p.p.
Peder Velleesen
m.p.p.

Til vitterlighed
Jone Qvie
Ole Svendsen Aanestad

Gods Eier Peder Pedersen Tvihoug
p.h.p.
Velle Pedersen Aanestad. Leilending
p.h.p.

Til vitterlighed
Ole Svendsen Aanestad Sven Hansen

J.nr. 373/1962

274

Utskrift

av

Jæderens og Dalernes sorenskriveris pantebok nr. 1 (Jæren), 1830-1842,
pag. 509.

Den 1840, den 21de November blev Høstethinget for Goe Skibrede afholdt paa Thingstedet Keeling, og betjent af den i Sorenskriver Feyers Fraværelse constituerede Sorenskriver A. Hansen, med behørigt Laugrette.

Hvorda. Blev thinglæst:

.....

No. 32.

U d s k i f t n i n g s C o n t r a c t: Aaret 1839 ifra den 4de til den 7de April samt den 7de 8de og 9de Juli og endelig den 5te og 6te October var vi undertegnede nærværende paa Gaarden Viste i Goe Skibrede, Matricul No. 5 for efter Opfo(r)dring af de 4 søndre Opsiddere paa sidstnævnte Gaard at udskifte af Fælledsskabet deres Gaards tilhørende Ager og Eng og Torvmyrer. Ved Forretningen var nærværende Lars Tasmussen, Jhon Larsen, Christian Hansen og Christen Farraldsen, og da alle eenstemmigt bad Forretningen fremmet, saa begav vi os ud paa Marken, for at besee dens Beliggenhed, herved befandtes at Gaardens Udmark afmærkes paa nordre Kant ved et opført Stængjerde; Indmarken afmærkes paa nordre Kant ved en Linie, som følger Geilen, og vesten for Gaarden ved en Linie, som begynder ved nordre Ende af Lars's Lade. Linien gaaer mod vest efter nedsatte Stene, til vestre Ager-Rein, her bøier Linien mod nord og gaaer i denne Retning () Alen, hvor en Steen er nedsat; herfra gaaer Linien atter vestligt hen til skiftet med Nabo-gaarden Mesnes. Den Ager og Eng og Udmark, som ligger paa søndre side af denne Linie skal tilhøre de 4 sidstnævnte Sørgars Opsiddere. Nu tog vi i Overveielse hvorledes deres Eiendom kunde ved Udskiftningen samles i saa store Stykker som muligt, og efter at vi havde hørt Landseierens Løpsivende, da fandt vi for Ret at udføre denne Udskiftning paa følgende Maade. Angaaende Ageren og Tømmesengen:

Iste Linie begynder ved vestre Ende af Christens Lade. Linien gaaer sydost til Bjordet; herfra gaaer Linien nordost og følger Bjordet til Teive-Ledet.

275

Den ager og eng, som afmærkes paa syd vestre og Østre Kant ved Linien No. 1 og mod nordre Kant stöder til Geilen, skal tilhøre Christen Farnaldsen.

2den Linie begynder i Gjerdet 15 Alen vestenfor Teige-Tødet, hvor en Steen er nedsat. Linien gaaer sydøst hen til 63 Skrit vestenfor Gjerdet ved Lele-stølen, hvor en Steen er nedsat, herfra gaaer Linien østligt til sidstnævnte Gjerde og følger samme Gjerde sydligt til de afmærkede Forvayhrstykker, hvis Skifter er forsynet med nedsatte Mærkestene og Vedkommende foreviste. Paa søndre Kant af Myren fortsættes samme Linie fra en Steen, som er nedsat nordenfor Christens Grav-ager; fra denne gaaer Linien vest til vestre Kant af sidstnævnte ager, hvor en Steen er nedsat, herfra gaaer Linien sydøst til en Steen, som er nedsat nordenfor Veien og vestenfor Christens Vaaningshuus; herfra gaaer Linien ret mod syd i lige Retning til Huusmandspladset Hagen.

3die Linie begynder ved Lars's Kaalhage og følger Øst-Beinen til nedre Kant af Ageren, hvor en Steen er nedsat, herfra gaaer Linien sydøst til vestenfor Hedlerhouen, herfra gaaer Linien lidt sydligere i lige Retning til Gjerdet ved Svinehagen. Al den ager og eng, som afmærkes paa Østre Kant ved Linien No. 1 og 2, og paa vestre Kant ved Linien No. 3, skal tilhøre Lars Rasmussen.

4de Linie begynder ved førnævnte Kaalhage. Linien følger Vestre Beinen mod vest til omtrent 28 Alen vestenfor Johns Stolpebod, hvor en Steen er nedsat; herfra gaaer Linien syd til øst til søndre Ager-Bein. Linien bøier lidt sydligere og gaaer i lige Retning til Gjerdet, som skifter med Høegaarden Røesten. Al den ager og eng, som afmærkes paa Østre Kant ved Linien No. 3 og paa vestre Kant ved Linien No. 4, skal tilhøre John Larsen.

5te Linie begynder i førbeskrevne Steen, 28 Alen vestenfor Stolpeboen. Linien følger sidstnævnte Bein mod vest til 4 Alen Østenfor en stor jordfast Steen, hvor en Skiftesteen er nedsat; herfra gaaer Linien syd til øst og følger Østre Kant af Fredteit-Beinen til omtrent Halvdelen af dens Længde, hvor en Steen er nedsat, herfra gaaer Linien vest til syd i lige Retning til en nedsat Steen lidt(?) nordenfor den store jordfaste Steen paa

276

Sørevolden, herfra gaar Linien mod syd efter nedsatte Stene til Skirtegjerdet med Nabogaarden Røsten. Al den Ager og Eng som afmærkes paa Østre Kant ved Linien No. 4 og paa nordre og vestre Kant ved Linien No. 5, skal tilhøre Christen Tarraldsen. Det anmærkes at i Østre Kant af Bravnyren paa Teigen skal være frit Udløb for Vandet af samme Kyr og grave Veien tilstrækkelig dyb.

6te Linie begynder paa nordre Kant af Wesnes-Reinen, 3 Alen Østenfor Lars's Tørkehuus. Linien gaar mod nord til Skiftet med norgar(?), løber derfra mod øst til nordre Ende af Lars's Lade. Al den Ager og Eng, som begrænses paa Østre og søndre Kant ved Linien No. 5, Wesnes Reinen og Linien No. 6 med nordre Kant støder til norgar-Ageren, skal tilhøre Christian Hansen, ligesom den Ager og Eng, som afmærkes paa vestre Kant ved Linien No. 6, med Østre Kant støder til Lars's Lade, skal tilhøre Lars.

Østvolden Lelestølen og Gjerstøkene blev udskiftet saaledes: det nordre Støkke eller Østvolden syd til Lelestøl-Weien og vest til Teigeledet, blev udlagt til Jhon; sønden for sidstævnte Vel eller nordre Deel af Lelestølen, blev udlagt til Lars; den sydøstre Deel af forævnte Lelestøl blev udlagt til Christen, og den sydvestre Deel af samme til Christian.

Gjerstøkene blev udlagt saaledes: det Østre blev udlagt til Christian, dernæst Jhon og dernæst Christen. Alle Skiftelinierne er forsynet med nedsatte Mærkestene og Vedkommende foreviste.

Stranhagen blev udlagt i et Stykke til hver: det vestre tilfaldt Lars, dernæst Jhon, dernæst Christian, og det Østre til Christen. Svinehagen blev ogsaa udlagt i et Stykke til hver: det vestre tilfaldt Jhon, dernæst Christian, det Østre blev udlagt til Lars og det søndre ned ved Søen blev udlagt til Christen. Det anmærkes, at dersom Lars eller En af hans Part maatte forefinde at opsætte Laade-Øst paa Østre Side af Christens Stykke i Svinehagen, da skal det uden Vederlag være det tilladt.

Kulehøjerhyren blev udskiftet til Torvskur, og til enhver af Lods-Lierne er udlagt 6 Teigen. Alle Skifterne er forsynet med nedsatte Skiftestene og Vedkommende forevist. Ingen af Parterne maa forbyde sin Nabo at bringe sit Torv over hans tillagde Torvstøkke hen til den tøre Mark.

277

Omkomende Veiene: Veien fra Teigeledet over Jhons Eiendom, samt over Lelestölen, bruges ubehindret her efter som hidtil. Til Vedligeholdelse af denne Vei, er udlagt et Stykke i Lelestölen, noget paa nordre og noget paa søndre Side af Veien, som skal tjene til Murarbe. Fra Teigeledet over Jhons Eiendom, skal Lars have Frihed at kjöre en Deel af det Høe, som voxer paa östre Side af hans Stykke. Ole Andresen morgan har Frihed at kjöre sit Torv over Lars's og Jhons Eiendom vesten for Gjerdet, som er opført vesten for Lelestölen. Jhon har Frihed at kjöre Torv og Høe fra det Myrestykke, som er ham tillagt i Gravmyren over Lars sin Eiendom. Jhon, Christen og Lars har Frihed, nu som för, at kjöre fra og til sine Gjerstøker. Veien fra Gaarden til Stranden bruges her efter som hidtil; i Stranhagen findes samme Frihed som för for alle Gaardens Opsiddere, nemlig Adgang til Mösterne, Baadeopdræt, at törke Garn og Vod, samt at tage Veed paa Land. Lars har Frihed, naar det ikke skøer i Hegnetiden, at kjöre Tang over Jhons Eiendom ved Røkesteren. Christen har Frihed over Jhons Eiendom ved Dalhoug, at kjöre Tang naar det ikke er i Hegnetiden. Christen har Frihed over Christians Eiendom, ifra Westnes Reinen ned over Bred-Kjelven til sin Eiendom. Paa samme Maade tillades ogsaa Christen en Vei over Christians Eiendom ved reset(?) vesten for Store-Kjelven. Christen har Frihed over Lars's Ager at kjöre Korn om Høsten i sin Lade, og tillige at kjöre endeel af sin Gjødsel om Vaaren. Veien fra Lars's Kaalhage ost mellem Gaardens Huse til Geile-Gjerdet, skal af alle 4 Opsidderne istandsættes, og Christian har paataget sig at opfo(r)dre sine Naboer med 2 Dages Varsel, og da skal de andre Naboer være tilpligtet at arbejde indtil Christian anseer Veien at være i god Stand. Gjerderne blev ogsaa udskiftet og enhver af Parterne er paalagt hvad han tilkomer at gjerde, som et Document af 14de Maaed: 1740: udviser. Disse Gjerder skal være opførte inden 5 Aar fra Dato, og da man intet mere kunde erindre, saa blev Forretningen sluttet og underskrevet. Næste den 29de Juli 1740. Christian Hansen, Christen Faraldsen, Lars Rasmussen, John Larsen, Isak Isaksen Mogn. Utskiftningsmændene Ole Svendsen Nyberg, Ingebrigt Svendsen Nyberg.

Retts avskrift.

, den 12. oktober 1762.

UTSKIFTINGSFORRETNING PÅ HARESTAD 12.AUGUST 1854
Pantebok for Jæren no 6.f.123a

Utskiftningsforretning paa Gaarden Harestads Udmark Aaret 1854 den 12. August tilendebragtes en Utskiftningsforretning paa Gaarden Harestads Udmark, hvilken efter et af Eierne og Arvingerne af Gaarden Harestad indgaaet Commisionsforlig dateret den 4. Juli 1853 og tillige efter en af Wedkommende sluttede mindelig Overenskomst Contract dateret den 7. august 1854, efter hvilken forlig og Contract skulde udføres af undertegnede. Wed Forretningen var Lodseierne alle personlig tilstede og efterat vi havde gjort bekjends med Markens Beliggenhed og befundet at der ingen Tvistighed var om skiftelinierne med de tilstødende Nabogaarde og tillige hørt enhver af Parternes Anke angaaende den forestaaende Utskiftning, da blev den hele Mark overgaaet med Maal og skjøn og efterat dette var indført. blev Marken skiftet paa følgende Maade:

1ste Skiftelinie begynder i en nerset steen 10 alen søndenfor gjerde ledet, fra denne gaar Linien mest til Syd til en nedsat steen syd for Gjerevolden, fra denne gaar Linien vestligere i lige Linie efter nedsatte steene til en merket steen ved Videmyren paa den saakaldede PræstkonsRind 188 søndenfor hjørnet af Jens (?) Mark den Udmark som begrænses paa søndre Side ved Linien No.1 skal tilhøre Christian Mikkelsen.

2den Skiftelinie tager sin Begyndelse med sydvestre hjørne af Tjæran Eng i Sveebakken , gaar derfra mod nordvest til en nedsat steen ved sydøstre hjørne af Tjærand's Myrstykke i Hjertrummyren . Linien følger skiftet mellem i myren mod vest til en nedsat steen ved vestre kant af Myren. Derfra bøier Linien mod Sydvest til en nedsat steen paa Rinden, fra denne gaar Linien mod vest 53 alen til en nedsat steen vestenfor Bygdeveien, fra denne gaar Linien mod Syd i lige Linie efter flere nedsatte steene til en nedsat steen i Myren nordenfor Bersagelbrodet 278 alen østenfor Valegjerdet. Den Mark som lag des paa søndre og østre kant ved Linie No.2 skal tilhøre Tjærand Isaghsen.

3die skiftelinie tager sin Begyndelse i den 2den Linie beskrevne steen paa Rinden, fra denne gaar Linien mod Syd til en nedsat Steen paa Rinden søndenfor Broen, fra denne gaar Linien lidt vestligere og gaar i lige løbende Linie til den støder i Huf-mandsmarken. Paa Bersagelbrodet 36 Alen vestenfor den anlagde Bygdevei. Den Mark som afmerkes paa østre Side ved Linien No. 3 skal tilhøre Peter Svendsen.

4de skiftelinie tager sin Begyndelse i den i Linien No 2 beskrevne Steen i vestre kant af Tjærands Hjertrumyr, fra denne gaar linien mod Syd paa vestre Kant af Hjertrumyren til en nedsat Steen ved sydvestre hjørne af samme Myr, fra denne gaar linien mod ost paa nordre kant af Heien Legen kaldet i lige løbende Linie til en nedsat steen henimod søndre kant af Legemyren 16 alen søndenfor den Veide som skiller mellem Legeheien og Legemyren. Fra denne Steen bøier Linien mod nordost hen til sidste nevnte Veide. Den Mark som afmerkes paa østre og nordre kant ved Linie No 4 og Legemyren skal tilhøre Lars Olsen.

5de. Skiftelinie tager sin begyndelse paa østre kant af Hjertrumyre paa vestre side af Svenbakken hvor en Steen er nedsat, fra denne gaar Linien omtrent mod øst over Bakken i lige Linie til den støder i den Skiftesteen i østre Side af Svebakken som adskiller Legemyren fra heien Legen, den mark som afmerkes paa nordre kant ved Linien No 5 skal tilhøre Ingebret Jørgensen. På søndre side afmerkes Ingebrets Mark med Linie No 4 fra østre ende til en steen nedsat 68 Alen østenfor Bygdeveien ligesom af den Mark som begrendses paa den vestre Kant ved Linien No 5 og Hjertrumyren med nordre kantstøder til Tjærands Eng, skal tilhøre Gabriel Larsen. Det bemerke at ved denne Udskiftning er bestemt med Parternes bifald ligesom ogsaa var bestemt ved den udskiftningsforretning 1830 og 1831 at enhver af Parterne er fuldkommen raadige over sine tillagde Myrteiger saavel til Gredsgang som Torvskuur og Myrteigene adskille til fuld raadighed fra Marken ved det Gjærde som opføres mellem Myren og Marken. Parterne ere enige om og forbinde sig til at inden den Tid at Gjerder i Udmarken bliver opført i de ansatte skiftelinier da tilpligtes enhver af Parterne til om Sommeren saalenge hegnetidenvarer at binde alle sine voxne Faar paa sin tildelte Markelod.

De 2de Naboer Christen og Tjærand forbinde sig herved til fra dags dato ikke at benytte sine Naboers tildelte Markelodder til at slaa eller rive Lyng, ligesom ogsaa deres Naboer tilpligtes at holde sig fra denne Mark baade med at slaa og rive Lyng. Dette gjælder saavel for Myr som tørre Mark. Efter Overenskomsten skal Naboerne Gabriel og Ingebret ogsaa afholde sig ifra sine Naboers Markelodder med Lyngslaat og Rivning imod at have sine Markelodder frie for de øvrige Naboer. Peter Svendsen skal have frihed i Lars Olsens Mark at slaae Lyng paa et ham afmerket Markestykke, hvilken Markestykke skal afmerkes ved de undertegnede Udskiftningsmænd.

Dog skal denne Lyngslaat for Peter opheves naar Peter eller Lars indhegne sine Markelodder. Den fælles Torvmyr som ved Markeudskiftningen er udlagt til Lars og Ingebret skal ansees som fælles og deles mellem Peter, Lars, Ingebret og Gabriel, hver efter sin skyld.

Veier:

Veien ved Marken langs Røgemyren skal være fri og ubehindret for alle Gaardens Opsiddere og samme Vei skal som før være ubehindret over Ingebret og Lars' Mark til Torvveien paa Legen. Denne vei kan husmanden Ole have Frihed at drive sine Creature hen til Tjærands mark. Samme Vei skal ogsaa bruges af Ingebret som Adgang til hans Udmærk. Torvveien over Lars' Mark fra Bygdeveien øst over Legen skal være ubehindret paa alle Aarets tider. Denne Vei skal være 6 Alen br indenfor Gjerderne naar denne Vei har ført ned til Myren da tillades enhver at kjøre langs Myr til han rækker sin Torvteig. Men tillader ikke Enken Lisabeth at kjøre langs Myren over sin Mark, da maa hun taale at der paa hendes Mark kjøres den gamle Kjørevei. Husmanden paa Pladset Bersagel beholder sin forrige Frihed baade med Creaturveie og Torvveie.

Lars og Peder tillades Frihed fra Gjerdeledet over Tjærands Mark til sine Markelaadder, ligesom denne vei skal som før være ubehindret som kjørevei for alle Gaardens Opsiddere. Ingen af Gaardens Opsiddere maa behindres fra at komme til sine Myrstykker og bringe Torven hen til de bestaaende og beskrevne Veie som fører til Harestad.

Gjærderne:

Christian gjærder i Skiftelinien mellem sin og Tjærands Mark fra vestre Ende mod øst 635 Alen og i Linien mellem HusmandsMarken og Harestadsmarken for Tjærands Mark.....

(Avgjerda om gjerdinga gjev ingen nye namn og fortel lite anna enn kven som skal gjerda kvar og at gjerda skal fylgja dei grenselinene som er skisserte over.)

Same dagen vart det halde utskifting over eiedommen "Forerinden" der dei pleidde leggja tørr brenntorv.:

Denne Eiendom var heller ikke fuldkommen adskilt fra Naboen Tjærands Eiendom, hvilken tilstøder Fælleskabet med sin øvrige jord. Endvidere havde parterne nogen Tangstrand som var fælles og tillige nogen gamle hustomter som skulle ombyttes.

Vi begav oss først til Forerinden og alle vedkommende var personlig tilstede.

Det første som foretoges var at faae Fælleskabet adskilt fra Tjærands Eie.dom og efter nogen Mægling blev Parterne enige om at en Skiftelinie blev sat fra vest til øst hvilken skulde med Parter bifald vere gjældende imellem Tjærands Eiendom og Fælleskabet. Da dette var udført, gjorde Parterne sig enige om at afmerke et stykke Jord af fælles Jorden saa at enhver af Gaardens opsidere har Frihed at lægge Torv paa dette Markestykke hvilket Markestykke er aldeles adskilt fra den tilstødende Jord ved nedsatte Mærkestene. Da dette var udført, blev man enig om at Tjæran som tilkom den halve del af fællesjorden skulle erholde sin del udlagt ved siden af den øvrige jord, og da dette var ferdigt, blev man enige om at de øvrige Eiernes del skulde udlægges fra Nord til Syd saa at den nordre ende af enhver stykker skulde støde til Tjærands deel, og da Parterne paa søndre kant af Fællesskabet havde nogen teiger, Foreteigerne kaldet ved hvilke teiger Eierne gjorde nogle Bye og for at disse saameget som muligt kunde samles til deres Deel af fælleskabet og da enhver Deel var udlagt blev skiftesteen nedsat og erklærede Enhver af Parterne forviist. Da Tjærand blev ved denne Forretning tillagt den meste deel, da skal over dennes Deel være en Vei 4 alen bred og skal benyttes baade som Gangvei og Kjørevei, over Gabriel, Ingebret, Peder og Lars' Eiendom nemlig paa nordre Ende af deres Teiger ved Tjærands skiftegjærde skal legges en Vei 4 Alen bred saa Enhver af Parterne ubehindret kan komme sammen til sine Teiger.

Paa Tjærands Eiendom paa nordre Side af skiftegjærdet skal være en vei, hvilken Vei skal følge Skiftegjærdet saa langt øst til man rækker sydvestre hjørne af husmandens Gjerde og fremdeles nordover Tjærands jord. Efter den gamle vei, skal ogsaa fremdeles være en vei 6 Alen bred indenfor Grøfterne.

Da dette var ferdigt, begav vi os hen til Tangstranden og Parterne blev saaledes forenede at stranden fra Jørgens Bjerget til Ladbjergoden blev delt i 2 lige stykker. Skiftesteen blev nedsat 22½ Alen vestenfor Ole Johnsens Nøst. Fra denne viser Linien paa Taarnet af Asche Kirken. Den Tang som driver ind østenfor denne Linie og vestenfor Labjergoden skal i Aar fra Mikelsdag 1854 til Mikelsdag 1855 tilhøre Brugerne Lars Olsen, Gabriel Larsen, Peter Svendsen, Ingebret Jørgensen, Ole Johnsen og Samuels enke Lisebeth Petersdatter, og den Tang som driver ind vestenfor denne Linie skal for i Aar, nemlig fra Mikelsdag 1854 til Mikelsdag 1855 tilhøre Opsidderne Christian Michalsen og Tjærand Isachsen og til neste Aar bruges Taren omvendt ogsaa

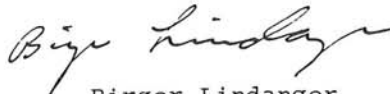
fremdeles den Tang som driver ind østenfor Ladbjerget benyttes 2 Aar af Christian og Tjærand og det 3die Aar af Lars, Gabriel, Peter og Ingebret og den Tang som driver ind vestenfor Jørgensbjerget drives bruges et Aar af Christen og Tjæran og 2 Aar af Lars Gabriel Peter og Ingebret og fremdeles omvendt.

Huustomterne som eiedes i fælles af Christian, Tjæran og Peter er ombyttede og den almindelige Strandvei udlagt saaledes at denne Vei skal være 6 Alen bred inden Gjerderne, hvilken nordre Side er afmerket med nedsatte steene og Tjærand skal alene tilhøre den jord som er søndenfor veien og Peter skal tilhøre den Jord som er nordenfor Veien og Christian er erstattet af Peter for sin deel nordenfor Peer Jensens huus og paa Heien. Lars Olsen og Peter Svendsen er indgaaet et mindelig Forlig saaledes at Lars har afstaaet sin hele Eiendom paa Forerinden og Foreteigen foruden der hvor man stikker Torv til Peter Svendsen og denne har betalt Lars med at levere ham sin hele Storanhageteig.

Da intet mere ved denne Forretning kunde erindres, blev Forretningen sluttet og underskreven, Harestad den 23. september 1854.

Christian Mikkelsen Harestad	Peter Svendsen Harestad
Gabriel Olsen Harestad	Lars Olsen holdt i neven
Tjærand Isachsen Harestad	Ole Evensen Byberg R. Malmin.

Rett avskrift 23. mai 1980

Birger Lindanger

Randaberg bygdabaknemnd

Vistnes. gnr. 57 i Rendaberg
331/1957

230

Utskrift

av

Jæderens og Dalernes sorenskriveris pantebok nr. 12, 1831 - 1835,
pag. 508.

Aar 1833 den 21de Marts holdtes Maanedstinget for Goe Skibrede paa Lensmandsgaarden Sandved og Retten administreret af den i Sorenskriver Aas's Fraværelse, som Representant paa Stortinget constituerede Sorenskriver Lieutenant N: Aamodt med behørigt Laugret.

Hvorda blev thinglæst følgende Documenter:

.....

No: 4.

Udsiftnings Forretning: Aar 1832 den 27de, 28de, 30te og 31 Juli samt 1ste og 2den August vare vi Undertegnede nærværende paa Gaarden Wisnes i Goe Skibrede, Matr. No. 2, for, i Anledning af et Vedkommende Opsiddere indgaaet Commissions Forlig, dateret 5te November 1831, om at lade udsifte af Fælledsskabet sin Ager, Eng og Udmark med videre. - Ved Forretningen var nærværende Gaardens Opsiddere: Rasmus Larsen, Zacharias Thorsen, Ole Monssen og Ole Börresen, som alle begjærede Forretningen fremmet, hvorfor man først begav sig ud paa Marken for at oversee de Skiftelinier, som adskiller denne Gaard fra andre tilstødende Gaarde, og herved befandtes ikke nödvendigt at indkalde til denne Forretning nogen af de tilstødende Naboer, da i enhver af disse Skiftelinier var opført Steengjerder. Derefter foretog man sig at oversee Gaardens Beskaffenhed med Ager, Eng og Udmark og befandt derved at det lod sig gjöre at samle Enhvers Eiendom i eet Stykke.

1. en Linie begynder i Breivig ved Søen i en nedsat Steen, Linien gaaer mod Nord efter nedsatte Stene, hen til Gjerdet ved Engen, lidet vesten for Rindeledet; her böier Linien mod Vest, efter sidstnævnte Steengjerde hen til Steen, som er nedsat paa nordre Side af samme, her vender Linien mod Nord op over Flodemyren til en nedsat Steen ved Wiste Veien; herfra vender Linien mod Öst og følger Veien til Laangegerhönen, her böier Li-

231

nien lidt nordligere og gaaer og gaaer (sic) i forskjellige smaa Böi-ninger, efter nedsatte Stene, gjennem Eng og Udmærk, hen til Steengjerdet i Skiftet med Wisvig. Al den Ager, Eng og Udmærk, som er beliggende paa östre Side af den beskrevne Linie, tilhörer Ole Börrildsen; paa de övrige Sider begrændses hans Eiendom af de tilstödende Naboegaarde og Söen. -

2. en Linie begynder i Dönnevigen i det gamle Steengjerde ved Söen, og gaaer omtrent i Ost opover Kornhagen i lige Retning til en nedsat Steen, nedenfor Geilen, her böier Linien til sidstnevnte Geil og følger samme hen til Gaardens Huse, her gaaer Linien i forskjellige Böininger mellem Husene hen til et Mrk. *L* som er udhugget i et Bjerg östenfor Zacharias Thorsens Vaaningshuse; her gaaer Linien mod Nord til en nedsat Steen paa Bröndbjerget; her vender Linien mod Ost til östre Kant af Houen, hvor en Steen er nedsat, her böier den mod Nord til en Steen, som er nedsat i Storageren, herfra gaaer Linien mod Ost til östre Kant af samme Ager, her gaaer den mod Syd til den beskrevne Steen ved Wiste Veien i Linien No. 1, og nu følger Skiftet denne Linie sörefter hen til den beskrevne Steen i Breivigen. Al den Ager, Eng og Udmærk, som er beliggende (paa) vestre Side af Linien No. 1 og paa söndre Side af Linien No. 2, tilhörer Rasmus Larsen; paa de övrige Sider begrændses hans Eiendom af Söen. -

3. en Linie begynder i Sandskjæret ved Söen og gaaer mod Syd efter nedsatte Stene, hen til Steengjerdet ved Zacharias's Eng, her böier Linien mod Öst og følger samme Gjerde hen til en Steen, som er nedsat paa söndre Side af samme Gjerde, hvorfra gaaer Linien mod Syd til en nedsat Steen i smaae Bjergerne, östen for den nye anlagde Strand Vei; herfra gaaer Linien omtrent i sydvest efter nedsatte Stene, over Eng og Ager, hen til en Steen, som er nedsat nordvest fra Ole Monsens Lade, herfra gaaer Linien mod Syd, hen til en Steen, som er nedsat ved Veien, nordenfor Zacharias's Fæhuus, herfra gaaer den i forskjellige Böininger mellem Husene til Merket *L*, hugget i Bjerget, bemævnt i Linien No. 2, og følger samme Linie hen til Stenen i Dönnevigen. Al den Eng, Ager og Udmærk, som er beliggende nordenfor Linien No. 2 og norden og vestenfor Linien

22

No. 3, tilhører Zacharias Thorsen; de øvrige Sider begrænses af Steen. - Ole Monsens Eiendom afmærkes ved Linien No. 1 fra Wesvig Gjerdet til den beskrevne Steen ved Westeveien, herfra følger den Linien No. 2 gjennem Ager og Eng til den beskrevne Steen paa Bröndbjerget, herfra anmærkes den ved Linien No. 3 og følger samme hen til Stenen, som er nedsat ved Landskjeret. Al den Ager og Eng og Udmark, som afmærkes paa østre, søndre og vestre Side ved disse beskrevne Linier og mod nord og nordvest støder an mod Wisvig Gjerdet og Søen, tilhører Ole Monsen. - Det anmærkes herved, at da der i Gaardens Udmark findes Tagheller, saa ansees disse som fælleds Eiendom, og det tillades Gaardens Opsiddere at opbrække dem, i hvis Markestykke de måtte findes, dog saaledes at Ingen brækker mere end til eget Brug. Til Vedligeholdelse af Rasmus's og Zacharias's Qvernedaarne tages i Zacharias's Udmark, samt i Rasmus's Udmark skal Ole Börresen have Ret til at vedligeholde sine Stemmer og tage Steen og Torv i hans Udmark til Vedligeholdelse af den Deel af Stemmerne, som falde i Rasmus's Markestykke. -

Hvad Gjerderne angaaer, da tilkommer Ole Börresen at istandsætte og vedligeholde det Gjerde, som adskiller hans Udmark fra Naboegaardene Rödsteen, Wiste og Wisvig, saa og at vedligeholde de Gjerder, som adskiller hans Eng fra Udmarken samt at opføre og vedligeholde Gjerde fra den nedsatte beskrevne Steen ved Wiste Veien i Linien mellem sig og Ole Monsen N. O. gjennem Engen, samt fra Enggjærdet nord efter 33 $\frac{1}{4}$ Alen til en nedsat Steen. Rasmus Larsen haver at vedligeholde Gjerderne for sin egen Eng, saa og at opføre og vedligeholde Gjerde i Skiftelinien mellem sig og Ole Börresen fra Brøvigen nordigjennem Udmarken saa og gjennem Engen hen til Stenen ved Wiste Veien, saa og at opføre i Linien No. 2 Gjerde fra sidstbeskrevne Steen hen til den nedsatte Steen i østre Side af Høyen, Endelig af Linien No. 2 fra Dønnigevigen, 163 Alen, Zacharias Thorsen haver at vedligeholde Gjerderne for sin egen Eng og at opføre og vedligeholde Gjerde i Skiftelinien mellem sig og Rasmus Larsen fra Stenen vestenfor Kornhagen og øst efter hen til Geilen, saa og at opføre og vedligeholde Gjerde fra den udhugne \perp i Bjerget, hen til nedre Kant af

233

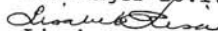
Nordageren, i Skiftelinien med Ole Monsen. - Endelig at opføre og vedligeholde Gjerde fra Rasmus's Qvernehuus til Gjerdet ved Engen. Ole Monsen haver at vedligeholde Gjerde for sin egen Eng, og opføre og vedligeholde Gjerde fra Landskjeret til Rasmus's Qvernehuus, saa og i samme Linie med Zacharias at opføre og vedligeholde Gjerde fra Gjerdet mellem Engen og Udmarken, syd til den beskrevne Steen i smaae Bjergerne, og derfra til nedre Kant af Nordageren. Af Linien No. 2 fra Bröndbjerget til den nedsatte Steen paa den östre Side af Houen. Endelig i Skiftelinien med Ole Börresen i Udmarken fra Wisvig Gjerdet 406 Alen. Disse beskrevne Gjerder skal alle være opførte og istandsatte til 1ste /:förste :/ April 1838; men skulde nogen af Vedkommende have forsömt at opføre det ham paalagte Gjerde, til den foreskrevne Tid, da skal hans Naboer have Frihed at udføre dette Arbeide paa hans Bekostning. - Hvad Veiene angaaer, da bruges herefter som hidtil alle de fornödne Veie til og fra Gaarden. At saaledes er sluttet og afgjort, efter vores bedste Skjönne, bekraftes herved med vores Hænders Underskrift. Gaarden Wisnæs den 3die August 1832. Rasmus Larsen Wisnæs. Zacharias Thorsen Wisnæs. Ole Eärressen. Ole Maansen Wisnæs. - Jngebret Evensen Byberg. Christen Larssen Böe. Ole Evensen Byberg. R. Grude.

Rett avskrift.

, den 4. oktober 1957.

Rett avskrift

Stavanger 18.1.1979

Lisabet Risa

O W E R S I K T
O V E R
utførte
utskiftingsforretninger
(jordskiftesaker)

1. i årene 1821 til 1858 etter loven av 21. august 1821,
 2. i " 1859 til 1958 " " av 17. oktober 1857,
- (og seinere lover),

omfattende

herredene: H A U S, H O S A N D E R, H A M R E, } *disse*
M O D A L E N, Å S A N E, B R U V I K } *intra*

i N o r d h o r d l a n d s o r e n s k r i v e r i

Hordaland fylke.

+++++

Under nr. 1 kan være at forretningen omfatter bare fastsettelse av grenser mot nabogard.

Under nr. 2 er så langt materialet har tillatt, ikke tatt med utskiftninger etter § 4 i utsk. l. av 1882 og 1950 eller slike som skyldes delinger o.l. eller på annen måte gjelder fellesskaper (teigeblanding) oppstått etter 1858.

Utmarksutskiftninger under nr. 2 omfatter ikke alltid all utmark som tilhører vedkommende gardsnummer. Dette gjelder særlig Modalen og Bruvik herreder, også Haus herred, men vil også finnes i Hamre, muligens også i Hosanger og Åsane.

I alle herreder er noen, et eller flere, gardsnumre som består av ett bruksnummer - iallfall bare ett som har "jordbrukseiendom", fellesskap i utmark skyldes da eventuelt sameie med tilgrensende gardsnumre.

*Opplysningene foreligger intet som tatt ut fra
saker eller om senere behov for jordskiftesaker.*

I H A U S herred
 er utskiftet følgende gardar
 etter loven av 1821 og etter året 1858 (1. 1857 og seinere)

G.nr.	Gårdens navn	1801-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	1858	1859	69	79	89	1899	1908	19	29	39	1949
										- 68	- 78	- 88	- 98	- 1908	- 18	- 28	- 38	- 48	- 1948
1	Lofthus																		
2	Småland																		
3	Halland																		
4	Hauge																		
5	Kleiveland																		
6	Veveltveit																		
7	Revheim søre																		
8	" nore																		
9	Borge søre																		
10	" nore																		
11	Greve																		
12	Skår																		
13	Lone																		
14	Høyland																		
15	Låstad																		
16	Fittis																		
17	Fauksdal																		
18	Myking søre																		
19	" nore																		
20	Kalleklauv																		
21	Hakønes																		
22	Njåstad																		
23	Kleppe nore																		
24	" søre																		
25	Hagebø																		
26	Hovden																		
27	Birkeland																		
28	Antun																		
29	Gjerstad																		
30	Solbjør søre																		
31	" nore																		
32	Skiåstad																		
33	Presttun																		
34	Hartveit																		
35	Litun																		
36	Skjerping																		
37	Ved																		
38	Tveiterås																		
39	Teigland																		
40	Austad																		
41	Mæle																		
42	Espevoll																		
43	Rongved																		
44	Vevle søre																		
45	" nore																		
46	Koppen																		
47	Hansdal																		
48	Rødland																		
49	Veset nore																		
50	" søre																		
51	Vindås																		
52	Mjelde øvste																		
53	" midtre																		
54	" nedre																		
55	Kaustbø																		
56	Sundland																		
57	Askeland søre																		
58	" nore																		
59	Votlo																		
60																			

Hei.

Gnr.	Gårdens navn	1821-20	1821-25	1826-30	1831-35	1836-40	1841-45	1846-50	1851-55	1856-58	1859-68	1869-78	1879-88	1889-98	1909-18	1919-28	1929-38	1939-48	1949-58	Sum			
61	Rivenes																						
62	Haus prestegård																						
63	Åsheim																						
64	Vikne																						
65	Kvitstein																						
66	Hundhammer																						
67	Blom																						
68	Havre																						
69	Vimmelvik																						
70	Skulstad																						
71	Trengereid																						
72	Risnø																						
73	Romslo nedre																						
74	" østre																						
75	Songstødnore																						
76	" søre																						
77	Helland																						
78	Hole																						
79	Yakvam indre																						
80	" ytre																						
81	Tunestveit																						
82	Tunes lille																						
83	" store																						
84	Garnes																						
85	Åsheim																						
86	Seim																						
87	Arna indre																						
88	Arnestveit																						
89	Espeland																						
90	Neset																						
91	Skoldal																						
92	Unneland																						
93	Li																						
94	Haukeland																						
95	Lone																						
96	Hauge																						
97	Borge																						
98	Tongeland																						
99	Rødland søre																						
100	" nore																						
101	Mjeldheim																						
102	Arne ytre																						
103	Kvammen nore																						
104	" søre																						
105	Haugland																						
106	Gaupås																						
107	Breisteinlid																						
	107 gårdsnr. <i>Sum</i>	4	22	16	9	6	4																
	I tida 1821-1858 :	57 forretn.																					
	I tida 1859-1958 :	Sum	innmærksforr.										3	4	11	27	19	18	10	5	1	96	
			utmærksforr.										0	4	1	14	13	23	19	30	8	6	96

Sum gnr. utskiftet: innmark 93 gnr.
utmærk 89 " .

I H A M R E herred.

etter loven av 1821 og etter loven av 1857 og seinere.

Gnr.	Gårdens navn	1821	1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1857	1859	69	79	89	1894	1909	1918	19	29	39	1949		
											68	-78	-88	-98	1908	-1918	-28	-38	-48	-58	-68	1958	
1	Flatøen																						
2	saal																						
3	se more																						
4	" söre																						
5	Gjervik ytre																						
6	" indre																						
7	Grötveit																						
8	Hepstad																						
9	Hopsdal																						
10	Mundal övre																						
11	" nedre																						
12	Leknes																						
13	Midtgar den																						
14	Ofstegarden																						
15	Podnesdal																						
16	Laukås																						
17	Sjursæter																						
18	Sætre																						
19	Hjelmås																						
20	Fyllingen																						
21	Sandviken																						
22	Haksæter																						
23	Kalsås																						
24	Högertveit																						
25	Hægernes																						
26	Høyland																						
27	Myr																						
28	Eikangerlien																						
29	Eikanger övre																						
30	" nedre																						
31	Fyllingsnes																						
32	Eidsnes ytre																						
33	Reknes nedre																						
34	" övre																						
35	Dale																						
36	Fugledale																						
37	Tirevold																						
38	Börtveit																						
39	Håland söre																						
40	" nore																						
41	Hjelvik																						
42	Lirkeland																						
43	Hepstad																						
44	Mjelstad nedre																						
45	" övre																						
46	Mosevoll																						
47	Horsås																						
48	Tveiten																						
49	Bleikli																						
50	Hustrulid																						
51	Sandal																						
52	Hamre prestegard																						
53	Hamre lille																						
54	Eikeland																						
55	angskår																						
56	Skår																						
57	Kvammen																						
58	Runnhovde																						
59	Eide																						
60	valestrand																						
61	Elvik																						

Hålsneve

Gnr.	Gardens navn	Tidspunkt																
		1821-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	1856-1858	1859-68	69-78	79-88	89-1908	1909-18	19-28	29-38	39-48	1949-58
63	Rüskeland																	
63	Eversdalen																	
64	Burkøland																	
65	Daltveit																	
66	Brøksøta																	
67	Brakvatn																	
68	Reistad nord																	
69	" süre																	
69	gardsnr.	Sum																
	I tiden	3	10	5	4	1												
1821-1858 : 23 forretninger (gnr.)																		
I tiden 1859-1958 :		Sum	innmarksforr.															67
			utmarksforr.															67
			2	5	9	18	15	10	4	4								
			1	2	3	8	19	11	11	9	1	2						
Sum gnr. utskiftet:		innmark 59 gnr.																
		utmark 58 " .																

I HOSANGER herred, Hordaland fylke,
er utskiftet følgende gardar
etter loven av 1821 og etter loven av 1857 og seinere:

Gnr.	Gardens namn	1821-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-58	1859/68	69/78	79/88	89/98	1899/1908	09/18	19/28	29/38	39/48	1949/1958
1	Langeland																		
2	Haugstevit																		
3	Grimstad																		
4	Svenheim																		
5	Grønås																		
6	Flatås																		
7	Nynås																		
	Noddårdås																		
9	Geitrheim																		
10	Bysheim søndre																		
11	" nordre																		
12	Litland																		
13	Rusland søndre																		
14	" nordre																		
15	Fjellakål																		
16	Fjellskaåne																		
17	Heldal																		
18	Hoshovde																		
19	Hosanger prestegard																		
20	Mjøse																		
21	Øvsthus nordre																		
22	" søndre																		
23	Hole																		
24	Treiter																		
25	Åshamn																		
26	Gatland																		
27	Potland																		
28	Helland																		
29	Vare																		
30	Løtveit																		
31	Kleppe vestre																		
32	" østre																		
33	Birkeland																		
34	Hanstveit																		
35	Bernes indre																		
36	" ytre																		
37	Tyssen																		
38	Tyssebotn																		
39	Kleinvald																		
41	Stusdal																		
42	Romerheim																		
43	Aurdal lille																		
44	Vikø store																		
45	Aurdal store																		
46	Eikefet																		
47	Bokemo																		
48	Sætre																		
49	Kislika																		
51	Padben																		
52	Moldvik																		
53	Mulen																		
54	Skår																		
55	Bjørsvik																		
56	Bjørsvik																		
57	Størster																		

Hosanger.

Gnr.	Gårdens navn	1821-26	1826-30	1831-35	1836-40	1841-45	1846-50	1851-55	1856-1858	1859	69	79	89/1899	1909	19	29	39/1919	1949		
58	Eide indre																			
59	" ytre																			
60	Heltveit																			
61	Askvik																			
62	Totland																			
63	Eknes indre																			
64	" ytre																			
65	Bjørndal																			
66	Bjørge																			
67	Ese																			
68	Vassel																			
69	Eidsnes indre																			
94	Kvammen																			
70	gardsnr.	Sum	1	7	11	6	2	1	1	1										
I tiden 1821-1858: 30 forretn.																				
I tiden 1859-1958: Sum innmarksforr.										1	1	11	15	15	5	5	1	5	3	62
Sum utmarksforr.										0	0	3	3	11	6	4	2	5	9	45

Sum gnr. utskiftet: innmark 57 gnr.
utmark 43 " .

I. MODALEN herred

etter loven av 1821 og etter loven av 1857 og seinere

Gnr.	Gårdens navn	1821-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	56-58	1859	69	79	89/1899	1909	19	29	39/1919	1949	
70	Nipen																		
71	Byrkollbotn																		
72	Fosst-Biterdal																		
73	NØtveit																		
74	Mostraumen																		
75	Langedal																		
76	Mo																		
77	Otterstad																		
78	Holland nedre																		
79	Almlen																		
80	Farestveit																		
81	Holland øvre																		
82	Namdal																		
83	Straume																		
84	Steinsland																		
85	Nygaard																		
86	HØvik																		
87	Lillejord																		
88	Nese																		
89	Flatkval																		
90	Løvik																		
91	Løvåkhaugen																		
92	Fjellanger																		
93	Øksendalen																		
24	gardsnr.	Sum	1	5	8	5	2	1	1	1	2	8	8	2	3	1	2	1	20
I tiden 1821-1858: 7 forretn.																			
I tiden 1859-1958: Sum innmarksforretn.										1	2	8	8	2	3	1	2	1	20
Sum utmarksforretn.																			7

Sum gnr. utskiftet: innmark 19 gnr.
utmark 6 " .

I A S A N E herred, Hordaland fylke,
er utskiftet følgende gardar
etter loven av 1821 og etter loven av 1857 og seinere:

Gnr.	Gardens navn	1821-26	1826-30	1831-36	1836-41	1841-45	1845-50	1850-55	1855-1858	1859-68	1869-78	1879-88	1889-98	1899-1908	1909-18	1919-28	1929-38	1939-48	1949-1958
70	Breistein																		
71	Hylkje																		
72	Steinstø																		
73	Horvik <u>andre</u>																		
74	" <u>midtre</u>																		
75	" <u>ytre</u>																		
76	Tellevik																		
77	Salhus																		
78	Falkanger																		
79	Sætre																		
80	Bogetveit																		
81	Hitland																		
82	Mjølkråen																		
83	Toppe <u>andre</u>																		
84	" <u>andre</u>																		
85	Morvik																		
86	Tertnes																		
87	Haukedal																		
88	Myrdal																		
89	Ulveset																		
90	Saurås																		
91	Angeltveit																		
92	Vesterlid																		
93	Melingen																		
94	Espolien																		
95	Teigland																		
96	Sæterstøl																		
97	Almås																		
98	Toft																		
99	Haukås																		
100	Brurås																		
101	Hetlebakke																		
102	Eikås																		
103	Birkeland																		
104	Blinde																		
105	Hjortland																		
106	Flaktveit																		
107	L1																		
108	Rødland																		
109	Åstveit																		
110	Storøen																		
111	Erviken																		
112	Selvik <u>nedre</u>																		
113	" <u>øvre</u>																		
114	Jordål																		
115	Eid <u>øvre</u>																		
116	Eidsvåg																		
47	gardsnr. Sum	1	15	18			1												
I tiden 1821-1858 : 35 forretninger																			
I tiden 1859-1958 :		Sum	innmarksforretn.		1	5	5	6	8	6	4	4	1	2	4				
			utmarksforretn.		1			3	10	7	5	6	1	6	3				

Sum gnr. utskiftet: innmark 37 gnr.
utmark 38 " .

I B R U V I K herred, Hordaland fylke, er utskiftet følgende gårder etter loven av 1821 og etter loven av 1857 og seinere:

Gnr.	Gårdens navn	1821	1857	1874	1891	1904	1920	1946	1954	1963	1973	1988
1	Stokke											
2	Vik											
3	Skiftå											
4	Hekland											
5	Bruvik ytre											
6	Kirkebruvik											
7	Bruvik indre											
8	Olsnes											
9												
10	Løvteit											
11	Vassdal											
12												
13												
14	Blomdal											
15	Hesjedal											
16	Gråttå											
17	Fokstad											
18	Rødberget											
19	Hana											
20	Stavnes											
21	Sandvik											
22	Langhelle											
23	Boge ytre											
24	" indre											
25	Vakadal											
26	Herfjordal											
27	Seterdal											
28	Jamma											
29	Refekre											
30	Fossmark											
31	Stanghelle											
32	Helle											
33	Bale											
34	Vedå											
35	Rokkstein											
36	Bakvik											
37	Kallestad											
38	Mo											
39	Toskedal											
40	Gråvik											
41	Gammerøvik											
42	Elvik											
43	Mellesdal											
44	Simmene											
45	Brørvik											
46	Bide											
47	Eikefet											
48	Eikemo											
49	Leiren											
50	Myster											
51	Hesjedal											
52	Kalland											
53	Kvamme											
54	Kvanstad											
55	Fyllingsli											
56	St. ones											
57	Stamm. leiren											
58	Vik											
59	Øyene											
60	Straume											
61	Dyvik											
62	Dalseld											
63	Verpelstad											
64	Rønne											

64 gårdsnr.	Sum	4	9	8	12	1	2					
1821-1858: 37	korrekt.											
	(gårdsnr.)											
I tiden 1859-1954 Sum	inmarksutsk. utmarksutsk. (gårdsnr.)	1	8	13	6	3	5					36
				5	3	1	3				6	18

Sum gnr. utskiftet: innmark 36 gnr.
utmark 17 " .

Øversikt

over

førte utskiftninger i 8-årsbolken 1821-1828 og 1829-1836 samt sidarommet 1837-1838. Totalt og i prosent 1) av antall gardar, 2) utskiftninger i tiden 1821-1836 av antall gar, 3) utskiftninger i tiden 1821-1836 av totalt antall forretninger.

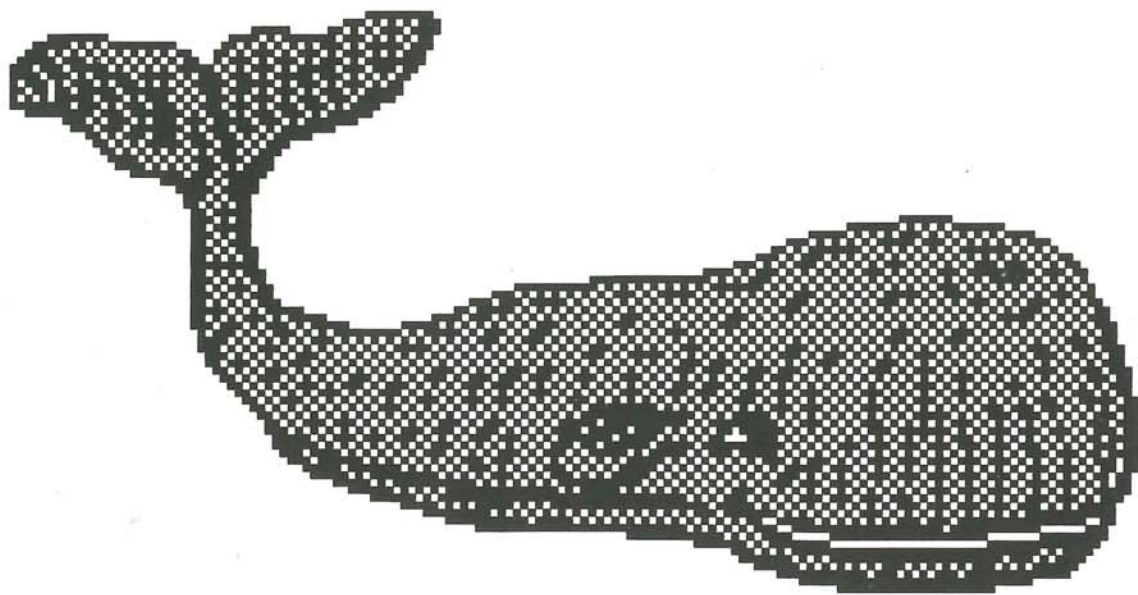
Tillegg til detaljoppstillingen.

Herred	Førte utskiftninger			Sum	Gar	Totalt 1821-36		1 % av Sum utskift.
	1821-28	1829-36	1837-38			Totalt	1821-36	
Bass	21	21	14	57	107	33,3	40,2	75,4
Kongsanger	9	17	4	30	70	42,0	37,1	86,7
Modalen	0	5	2	7	24	29,2	20,8	71,4
Bass	2	11	10	23	69	33,3	18,8	96,5
Åsne	2	32	1	35	47	74,3	72,3	97,2
Korsvik	13	11	13	37	64	57,8	57,8	88,8
Sum	48	97	44	189	302	49,6	37,9	76,3

Et sammenlikning antones at det synes for eksempel å være utskift i

Herred	1821-28	1829-36	1837-38	Sum	Gar	Totalt	1821-36	1 % av Sum utskift.
Åsne herred	3	2	5	10	30	36,7	20,0	84,5
Vilensvang	10	2	8	20	46	43,3	26,1	60,0
Kingsanger	8	2	11	21	51	41,2	19,6	47,6
Korsvik	12	5	4	21	54	38,9	31,5	81,0
Stensvik	3	5	8	16	58	27,6	14,0	50,0
Hålandstolen	4	3	2	9	36	25,0	19,4	58,9
Voss	26	14	60	100	254	39,4	15,8	40,0
Vossstrand	4	6	24	34	93	36,6	10,8	29,4
Lyster ting- lag & sogn og Fjordans fylke	2	6	16	24	?			33,3

I de tre sistnevnte herreder er en del "Steningsforretninger" som er antatt å være "utskiftninger".

Kill a whale today !!